

Sınırlı Ekonomiden Genel Ekonomiye
Sakınımsız Bir Hegelcilik
(De l'économie restreinte à l'économie générale
Un hégélianisme sans réserve) (1) *

Jacques DERRIDA

(in *L'Écriture et la différence*, Editions du Seuil, 1967,
s.369-407)

Çeviren Ragıp EGE

(Bu çeviri, *L'Écriture et la Différence* kitabının tümünün çevirisini
üstlenen *Kabalıcı Yayınları'nda çıkacak kitaba alınacaktır*)

---

* Yazarın notları [ ] içinde romen rakamlarıyla, çevirmenin notları ( ) içinde arap rakamlarıyla belirtilmiş, notlar metnin sonuna yerleştirilmiştir.

Çevirmenin önsözü

Jacques Derrida'nın, Georges Bataille'in Hegel'in felsefesini okuma biçimini konu alan bu metni, ilk kez, *L'Arc* dergisinin Mayıs 1967 sayısında yayınlanmış, hemen sonra *Seuil* yayınevinde yayınlanan, *L'Écriture et la différence* ("Yazı ve ayırım") adlı, yazarın çeşitli makalelerinden oluşmuş kitaba alınmıştır. Bu metnin, 68 Kuşağının dünyayla ilişkisini derinden belirleyen metinlerden biri olduğu ileri sürülebilir. Her ne kadar bu gözlemi Avrupa düzeyinde genelleştirmek abartılı olursa da, gözlem, kuşağın Fransız kesimi için büyük ölçüde geçerlidir. Alexandre Kojève'in 1930'lu yıllarda, *Ecole des Hautes Etudes*'de (*Yüksek İncelemeler Okulu*), Hegel üzerine verdiği derslere (bkz. metnin VII.ci notu) katılan Bataille'in Hegel'le ilgili dile getirdiği soru, Derrida'nın bu metniyle söz konusu kuşağın temel sorularından birini oluşturmuştur. Hegel'in yapıtında en yetkin, en yüce, en tamamlanmış biçimine, dizge (sistem) biçimine ulaşan düşünceyle, Hegel'den sonra, nasıl bir ilişki kurulabilir? "Dünyayla ilişki" sorunsalı, Bataille'in bu sorusuyla, "Hegel'den sonra düşünceyle ilişki" sorunsalına dönüşüyor böylelikle. "Hakiki olan olanın tümüdür" (*das Wahre ist das Ganze*; bkz. çevirmenin 8.ci ve 10.cu notları) temel ilkesi üzerine inşa edilen düşünce, mantıksal bir gereklilikle, zorunlu olarak *dizgeye* dönüşecek, kendini dizge biçiminde sunacaktır: "dizgeleştirmek (sistemleştirmek - *Systematisieren*), yani evrensel yükseltmek, çağın sonsuz arzularından (*unendliche Drang*) biridir" (*Grundlinien der Philosophie des Rechts - Hukuk Felsefesinin İlkeleri*, § 211, Ek.). Düşünce başlangıçtan bu yana olmuş olanın tümünü dile getirerek, başka bir deyimle kendini dizgeye dönüştürerek düşünce olur Hegel'e göre. Hegel "Önsöz"lerinde, düzenli bir biçimde, bu ilkeyi hatırlatır, yapıtın şu ya da bu önermesini ya da parçasını yalıtıp eleştiriye hedef tutmanın hiç bir anlamı olamayacağını ısrarlı bir biçimde vurgular. "Başlangıç sonuçtur"; ancak başlangıç, içinde gücül biçimde taşıdığı olanakların tümünü zaman içinde gerçekleştirdiği ölçüde, kendini zaman içinde tükettiği ölçüde "sonuç"tur. Hegel'in felsefesinde "başlangıç sonuçtur" önermesi, "ancak dizgeye dönüşmüş düşünce gerçek düşüncedir" önermesine eşittir. Bataille Hegel'in felsefesinin söz konusu dizgesel niteliğini çok iyi anlamış, Derrida'nın tizlikle gösterdiği gibi, Hegel'i şu ya da bu felsefeyle, inançla, önermeyle, ilkeyle, kanıtla, tezle, doğruyla ya da dizgeyle eleştirmeye ya da çürütmeye yeltenmemiş, bu yönde sürdürülen çabaların da bir anlamı olamayacağını kararlılıkla savunmuştur. Çünkü Hegelci mantık (ancak Bataille'in vurguladığı gibi "Hegelci mantık" değil yalnızca "mantık" vardır), tanım gereği, olana karşı çıkan, olanı eleştirmeye, yalanlamaya, çürütmeye çabalayan yeni önermenin, olanın, içinde gücül biçimde taşıdığı bir olanağın ortaya çıkmasından başka bir şey olmadığını varsayar. Yeni önerme, yeni kanıt, yeni tez, yeni doğru, yeni dizge, "hakiki olan"ı (*das Wahre*) tamamlayan bir parçadır, son çözümlemede. "Hegel'in felsefesi tarihin

bitimliliğini varsayar” önermesi, Kojève’in güncel örneklemelerle basitleştirip ayağa düşmesine neden olduğu bu önerme, Hegel’le tarihin ya da felsefenin tamamlandığı anlamına gelmez asla. Ancak düşüncenin, baştan beri, tamamlanmışlığı, kendinin tamamlanmışlığını varsaydığı anlamını içerir. Tamamlanan, tanımı gereği, dizgeye dönüşür.

Ancak tamamlanan ölür. Başka bir deyimle, tamamlanmış olan ölmüştür, çünkü ancak ölümlerle tamamlanılır. Bataille hiç bir başka felsefede Hegel’in felsefesindeki kadar “düşünce” ile “ölüm”ün birbirine yaklaştığına, birbirinin içine girdiğine, giderek birbirleriyle özdeşleştiğine tanık olmadığını belirtiyor. Hiç bir düşünür, ölümü, Hegel’in cesareti, kararlılığı, serin kanlılığı, sükûneti, dinginliğiyle karşılayamadı Bataille’a göre. Yazarın Hegel’e duyduğu sonsuz hayranlığın nedenini, düşünürün ölümlülüğü böylesine engin bir “huzur”la yüklenmesinde aramak gerekir. Gerçekten hayran bırakıcı, büyüleyici bir yapıt Hegel’in yapıtı. Düşüncenin bu yapıtta ulaştığı aşama göz kamaştırıcı. Kendisini düşünceye böylesine uysal, korunma düzeneklerinden böylesine arınmış bir kabullenişle açan bilincin, benliğini temelinden sarsan güçlü depremlerin “içsel deneyim”ini (*expérience intérieure*) tanıdığı su götürmez Bataille’in gözünde. Ancak işte bu noktada, Bataille yukarıda sözünü ettiğimiz, varoluşsal diye niteleyeceğimiz soruyu dile getiriyor. Bu “içsel deneyim”in depremleriyle temelden sarsılan, çözülme, ayrışma, yitme noktalarına sürüklenen bilinç, uğradığı çöküntünün uçurumunda mucize eseri yakaladığı son bir güçle kendine geliyor, “hakiki olan[ın] olanın tümü [olduğunu]” anlıyor, dizgeyi inşa ederek “kurtuluyor” (bkz. metnin VI.cı notu). Dizgeye dönüşmüş düşünce, -Hegel düşüncenin bu aşamasına “Bilim” adını veriyor (bkz. çevirmenin 10.cu notu)-, “kurtarıyor” düşünürü. Ancak bu “kurtuluş” da, son çözümlemede, herşeye karşın, geçirilen içsel deneyimin yıkımına karşın, bir “kaçış” değil mi? Bataille buna benzer bir soru yöneltiyor dizgeye yerleşen, dizgenin sarsılmaz iç tutarlılığına, mantıksal sağlamlığına sığınan bilince. Neden kurtarıyor dizge düşünürü? Bir gün her şeyin biteceği bilincinin içimize saldırdığı kara korkudan kaynaklanan buhrandan, içdaralmasından (*angoisse*). Düşünceyi dizgeye ulaştıran bilinç, yani Hegel, korkmuyor artık, içi daralmıyor, çünkü korkunun da, içdaralmasının da son çözümlemede bir yanılgıdan, bir körlükten türediğini anlıyor. Kendisinin tikel bir gerçeklik olduğunu sanan bilincin, kendisinin bütünü tamamlayan bir parça olduğunu göremeyen bilincin körlüğü. Ölümün, doğal ölümün, varlığı, yalnızca dış gerçekliğiyle, ikincil, olumsal gerçekliğiyle göçürdüğünü, “asıl” olanın dizgeyi oluşturan parçalardan birine dönüşerek bütüne katıldığını anlamasıyla gözleri açılıyor bilincin. İki tür ölüm olduğunu ayırmsıyor bilinç: düşünce içinde, göçerttiğini saklayan (*Aufhebung*; bkz. çevirmenin 15.cü notu) ölümlerle, doğa içinde, göçerttiğinden geriye hiç bir şey bırakmayan ölüm; ‘diyalektik ölüm’le ‘doğal ölüm’. Derrida’nın Bataille üzerine geliştirdiği soruşturmanın temel sorunsalını işte bu

öldürdüğünü saklayan *Aufhebung* (*ortadan kaldırma*) işlemi oluşturuyor. Zorlu bir çaba, yıpratıcı, tüketici bir çalışma sonucu, 'diyalektik ölüm'ün varlığını bulgulayan bilinçse kölesel bilinç; başlangıçta ölümden, yok olup yitmekten delicesine korkmuş olan kölenin kendisi. 'Diyalektik ölüm'ün bilincine varmasıyla köle kölelikten kurtulup efendiye dönüşüyor. Efendiye dönüşen köle korkmuyor artık, ne ölümden ne yok olup yitmekten.

Bataille, Hegel'e beslediği sonsuz hayranlığa karşın, bu noktada, yani dizgenin oluşmasıyla kurtulan bilinç izleği noktasında, sorduğu soruyla Hegel'e, bir anlamda, ağır bir suçlama yöneliyor. Ancak, Derrida'nın yetkinlikle belirttiği gibi, klasik bir eleştiri değil bu suçlama. Dizgenin iç tutarlılığını, geçerliliğini, doğruluğunu, gerçekliğini hedef alan bir eleştiri değil. Varoluş düzeyinden, sarsılan, taşan, parçalanan, yiten varoluş düzeyinden yükselen bir suçlama. Dizgeye yerleşerek doğal ölümün yığılından kendini koruduğunu sanan bilinç, çabası ne olursa olsun, son çözümlemede, "kaçan" bilinç değil midir? En iyi durumda dizge içinde kendini, yani ölüm korkusunu, iç daralmasını unutacak, olmuş olanı yeniden anımsayarak anıların içinde tikel gerçekliğini aşacaktır. Ancak doğal ölüm, göçürdüğünün saklanıp saklanmamasıyla herhangi bir biçimde ilgilenmeyen soyut ölüm, dizgenin kapısında beklemektedir. Dikkatini dizgeden bir an ayırdığı anda düşünürün üzerine tüm gücüyle çullanacaktır. Doğal ölümü yendiğini, dize getirdiğini, doğal ölüme hakim olduğunu sanan efendileşmiş köle derin bir yanılsama, daha doğrusu gaflet içindedir. Kendisine tümüyle egemen olduğunu sanan efendi, aslında, insan gerçeğinin olanaksızlığına gözlerini körelttiğinden, temelde kölesel konumunu sürdürmektedir. Diyalektik denilen ölümden sibirbaz oyununa benzer bir düzenbazlık, bitimli varlığımızın trajedisini bize unutturan, kendi kendimizi aldatmayı sağlayan bir düzenbazlık gözlemliyor Bataille. 68 Kuşağının Fransız kesimi, Derrida'nın okuyacağınız metnin de etkisiyle, kendini özellikle Bataille'in işaret ettiği bu düzenbazlıktan sakınmaya çalıştı. Hegel'in sonsuz bir güvenle bağlandığı dizge perspektifini asla bir erek olarak benimsememekte diretti. Her türlü dizgeye kuşkuyla, tedirginlikle baktı. Köleliğin de, efendiliğin de -birinin varlığı ötekinin olanaklılık koşulu oduğu ölçüde-, silindiği, yok edildiği bir dünya kurabilmenin koşulu, ölümü, ölümlülüğü yeniden, başka türlü, düşünmeye çabalamaktan geçiyordu. Çağdaş bilinci bekleyen tarihsel ödev, düşünceyi, dizge inşa etme yönünde değil insan gerçeğinin olanaksızlığını deneyimleme yönünde işlemekti artık. Bu yüzden, çoğu kez, biraz hantal, biraz bön, biraz işgüzar görünüm sergileyen, kimi zaman da usandırıcı bilgiçliklere dalıp yavanlaşan felsefeyi edebiyata yaklaştırmak, onunla terbiye etmek, edebiyatın sezgileri, hayalleri, yapıntılarıyla, yaşama yönelttiği ödünsüz dikkatle kabasını, sivriliklerini törpülemeye çalışmak gerekiyordu. Bu uğraşta Bataille'in, daha sonra Derrida'nın metinleri belirleyici bir rol oynadı söz konusu kuşak için.

Ancak o tarihlerden bu yana köprülerin altından çok su aktı. Bu metinleri bugün okuduğumuzda, Fransa'da o tarihlerde egemen olan Hegel'in felsefesini okuma ve anlama biçiminin, Kojève'in yorumuyla ne denli yönlendirilmiş olduğunu teslim etmemek olanaksız. Hegel'in neredeyse tüm felsefesi efendi-köle çatışmasına indirgenmiş. Oysa *Ruhun Fenomenolojisi*'ni açtığımızda "efendilik ile kölelik" adını taşıyan bölüm "Kendinin Bilinci" adlı "B" bölümünün yalnızca birinci paragrafını oluşturuyor. Aynı bölümün ikinci paragrafı ise, efendi-köle diyalektiğinin gelişmesiyle ulaşılan "stoacılık", "kuşkuculuk (*Skeptizismus*)" nihayet "mutsuz bilinç (*unglückliche Bewusstsein*)" betilerini (*figures*) kapsıyor. *Fenomenoloji*, söz konusu "B" bölümünden sonra daha dört büyük bölüm boyunca sürüyor: "Diyalektik us (*die Vernunft*)", "Ruh (*der Geist*)", "Din (*die Religion*)" ve "Mutlak Bilgi (*das Absolute Wissen*)". Görüldüğü gibi, yalnızca *Fenomenoloji*'nin genel planı, efendi-köle çatışmasının, Hegel'in genel soruşturmasında ne denli sınırlı bir yer tuttuğunu kanıtlamaya yeter. Efendi-köle çatışmasına aşırı derecede önem vermenin yersiz olduğunu, gene Fransa'da, aynı yıllarda, başka bir düşünür, eğitiminin önemli bir bölümünü Marx'ı derinlemesine okumaya, çevirmeye ayırmış bir düşünür, François Châtelet, özellikle vurguluyordu. 1968 Yılında yayınlanan *Hegel* adlı kitabında (Seuil, "Ecrivains de toujours") efendi-köle çatışmasına Hegel'in kendisinin de sınırlı bir önem yüklediğini anlamak için, *Hukuk Felsefesinin İlkeleri*'nde söz konusu çatışmadan hemen hiç söz edilmemesine dikkat etmek yeterlidir diyordu Châtelet (a.g.y., s.133). Bu açıdan, Bataille'in, Hegelci filozofu, efendi-köle çatışmasının efendi betisiyle (*figure*) özdeşleştirmesi kabul edilebilecek bir yorum değil. "Efendi", Hegel'in dizgesi içinde mantıksal gereklilikle birbirlerine eklenen "aşama"lardan, "uğrak"lardan, "an"lardan bir tanesi yalnızca. Kojèveci yorum Hegel'in soruşturmasının insanbilimsel (*anthropologique*) boyutunu öne çıkardı durmaksızın, ısrarla bu boyutu işledi. Bu yüzden Kojève'in yorumu *Fenomenoloji*'yi konu edindi. Oysa *Fenomenoloji*, Hegel'in yapıtında, çok genel bir "Bilim Dizgesi"nin (*System der Wissenschaft*) ilk bölümünü oluşturur. İnsanbilimsel boyutunun yanında *mantıksal* boyutunu özellikle unutmamak gerekir bu yapıtın. Hegel'in *Mantık Bilimi* (*Wissenschaft der Logik*), *Fenomenoloji* kadar önemlidir. *Fenomenoloji*'nin "varoluş" düzeyinde irdelediğini, *Mantık Bilimi* "varlık" düzeyinde irdeler. Varoluş düzeyinde bulgulananı varlık düzeyi kanıtlar; varlık düzeyinde bulgulananı da varoluş düzeyi. "Bilim Dizgesi" içinde varoluşla varlık tam tamına örtüşürler. Dolayısıyla,

* Çeşitli uzman arkadaşlarımızın görüşlerini aldıktan sonra, « *der Geist* » sözcüğüne « Tin » yerine « Ruh » karşılığının daha uygun düşeceği kanısına vardık. Yüzyıllar boyu arapçanın etkisinde gelişmiş Doğu felsefesi geleneğinde, „*Geist*“, „*Esprit*“, „*Spirit*“, „*πνεύμα*“ kavramı, „*الروح*“ (*al rūh*) kavramı ile karşılanmış. Osmanlıca da bu sözcüğü benimsemiş, kullanmış. „Tin“ sözcüğü, gündelik dilimize yerleşmemiş olmasına karşın, çağrışımlar yoluyla bize bir şeyler söyleyebilecek bir sözcük olsa kullanımı yararlı olur kuşkusuz. Ancak bu sözcüğün, sırf öztürkçe olduğu varsayılarak, içeriğinden pek bir şey anlaşılmadan kullanımı, düşüncede anlama önem veren bir yaklaşımı doyuramaz. Gerektiğinde, „*vérité*“ ile „*juste*“ kavramları arasındaki ayrımı belirtmek için „doğru“ sözcüğü yetmediğinde arapça „hakikat“ (*الحقيقة*) sözcüğünü pekâlâ kullanıyoruz. „Mantık“ (*المنطق*) sözcüğüne ille başka bir öztürkçe sözcük aramanın bir anlamı olmadığı görüşünü hepimiz paylaşıyoruz.

yalnızca *Fenomenoloji*'yle yetinen Hegel yorumu, daha da kötüsü, yalnızca *Fenomenoloji*'nin efendi-köle çatışmasıyla yetinen Hegel okuyuşu, son çözümlemede, Hegel'in yapıtının gerektirdiği zorlu çalışmaya sırt çeviren, bir anlamda tembelliği yeğleyen bir seçimdir. Edebiyatın felsefeyi yonttuğu, incelttiği, terbiye ettiği, bilinci, 'felsefe yapmak' denilen gevezeliğin doğurduğu başağrılarının pençesinden bir ölçüde kurtarıp bilince nefes aldıracağı kesin. Ancak varoluş salt taşan, çalkalanan, sarsılan, çırpınan, yiten yaşam değil. Varoluştaki uyusukluk da, *léthargie* de var. İşte kendini bu uyusukluğa bırakan bilinç, Hegel'in, "kavramın sabrı (*die Geduld des Begriffs*)" diye adlandırdığı sıkıdüzenden, disiplinden uzaklaşır, tembelleşir. Felsefi soruşturma, özellikle de Hegel'in soruşturması, bilinci bu uyusukluktan koparıp çalışmanın içine çeker. Bilinç varoluşla yetinmemeyi de öğrenmelidir, felsefe aracılığıyla.

Gerek Bataille'in gerek Derrida'nın metinlerinin kimi üstesinden gelinemezmiş gibi görünen güçlükleri biliniyor. Dolayısıyla, burada sunmaya çalıştığımız çeviri yalnızca bir çeviri denemesidir. Metni elimizden geldiğince anlaşılır kılabilmek için, Hegel'in, Bataille'in ve Derrida'nın kimi kavramlarına açıklayıcı notlar ekledik. Çeviri denemesi boyunca, "bütün bunlar daha baştan türkçe dile getirilseydi nasıl söylenirdi?" sorusunu unutmamaya çalıştık.

Haziran 2005,

Strazburg

[Hegel] ne denli haklı olduğunu bilmedi.

(G.

BATAILLE)

"Çoğunlukla Hegel bana apaçık gerçeğin (*évidence*) kendisi gibi görünür, ama apaçık gerçeğe katlanmak güç" (*Suçlu*) (2). Neden bugün -bugün dahi-, en iyi Bataille okurları, Hegel'e özgü apaçık gerçeğin pek kolay taşınabileceğini sananlar arasında yer alıyorlar? Öyle ki, temel kavramlardan birkaçını mırıldanıp -kimi, ayrıntılara girme zahmetinden kurtaran bir bahanedir bu-, uzlaşmacı tutumları hoşnutlukla benimsemek, metine gözleri sınıksız kapamak, Nietzsche ya da Marx'la suç ortaklığı kurmak, bu apaçık gerçeğin

---

Kuşkusuz „ruh“ sözcüğü“ „*Seele, âme, soul*“ kavramlarını da karşılıyor. Ancak, anlamın gelişine göre, büyük harfli Ruh sözcüğü „*Geist*“ karşılığı, küçük harfli ruh sözcüğü „*Seele*“ karşılığı kullanılabilir.

baskısından kurtulmaya yetiyor. Belki de apaçık gerçeğe katlanmak pek çetin bir sınav; gereken disipline girmektense, omuz silkip bir kenara çekilmek yeğleniyor anlaşılır. Dolayısıyla, Bataille'in yaptığı tam tersine, bilmeden, farkına varmadan, Hegel'in apaçık gerçeğinin *içinde* yerleşmiş durulurken, bu gerçeğin yükünün hafifletildiği sanılıyor. Yanlış anlaşılması, hafife alınması, Hegelciliğin, sonsuz sarıp sarmalama olanaklarını hiçbir engelle rastlamadan özgürce kullanarak tarihsel erkini genişletmesiyle sonuçlanıyor. Böylelikle, Hegelci apaçık gerçeğin tüm ağırlığıyla yüklendiği an, bu gerçeğin kendini en hafif duyurduğu sanılan anın kendisi oluyor **(3)**. Bataille bu olasılığı da korkuyla kestirmişti: güç, "ileride daha da güç olacak bu". Dolayısıyla, kendisini herkesten çok Nietzsche'nin yakını, Nietzsche ile özdeşleşmeyi isteyen kerte yakını görmesine karşın **(4)**, bu konuda ödün vermeyecekti:

"Nietzsche Hegel'i, iyiden iyiye orta malı olmuş, ayağa düşmüş biçimiyle tanıdı. *Ahlakın Soykütüğü**, berraklığında baş döndürücü efendi ile köle diyalektiğine Nietzsche'nin ne denli yabancı kaldığının şaşırtıcı bir kanıtıdır (...) insanın birbiri ardından gerçekleştirdiği olanaklarının tümünü belirleyip, sınırlayan bu devinimi kavramayan kişi *kendisinden* hiçbir şey bilmiyor demektir" (*İçsel Deneyim*).

Bugün Hegelci apaçık gerçeğe katlanmak şu anlama gelebilir: duyuların tümüyle, "usun uykusu"na, o canavarlar doğuran, canavarlar uyutan uykusuna yatmak gerek **(5)**; uyanışın, düşün kurnazlığından başka bir şey olmaması tehlikesini önlemek için bu uykudan geçmek gerek. Düşün, yani bir kez daha usun kurnazlığı **(6)**. "Usun uykusu", uykuya dalmış us değil belki de; us biçimindeki uyku, yani Hegelci söylemin (*logos*) uyanıklığı biçimindeki uyku bu. Us, kendini yakından ilgilendiren derin bir uykuya gözcülük ediyor. Ancak, eğer gerçekten "usun uykusunda eriştiğimiz apaçık gerçek uyanık olma niteliğini yitiriyor" (a.g.y.) ise, gözü açabilmek için, geceyi usla geçirmiş, onun yanı başında uyumuş olmak gerekir (Bataille'in yöneldiği amaç, uğrunda ölüm tehlikesini göze alması gerektiğini kesinlikle bildiği amaç bundan başka bir şey miydi aslında: "bana *görebilmemi* sağlayacak koşul, kuşkusuz, ölmek olurdu"?). Bütün geceyi, sabaha değin, o başka tan vaktine değin usla geçirmek gerekir; başka tan vaktine değin; gün doğumunun yanılıyla gün batımına benzetilebileceği saate, felsefi yarattığın da sonunda gözünü açabildiği saate değin **(7)**. Yalnızca bu sabah, başka sabah değil. Çünkü bu gecenin ucunda dokunmuş bir şey, kör bir gözün dokuduğu bir şey var; bir söylemin için(d)e dokunmuş bir şey. Felsefenin, içinde tamamlandığı söylemden söz etmek istiyorum; felsefe, kendi ötesinin tüm betilerini, kendi dışarsının tüm biçimlerini, tüm olanaklarını, onları yanıbaşında tutabilmek amacıyla, soğuruyor, kimilerinin varlıklarını önceden kestiriyor, böylelikle de tamamlanıyor bu söylemin içinde **(8)**. Sözü geçen betileri, biçimleri, olanakları, yalnızca dile getirişinin sağladığı kavrayışla başanıyor bunu. Belki yalnızca belli bir kahkahaya (*rire*) **(9)** güç yetiremiyor. Bu bile kesin değil.

* Friederich Nietzsche, *Zur Genealogie der Moral* (1887) (*La Généalogie de la morale*)

Felsefeye (Hegeldiliğine) gülmek -ki uyanışın biçimi de budur zaten-, başlıbaşına bir "disiplin", bir "derin düşünme yöntemi" gerektirir; filozofun yollarını seçmesini bilen, oyununu sezen, tuzağına tuzakla, kumazlığına kumazlıkla karşı çıkan, oyun kağıtlarını dilediğince düzenleyen, filozofu kendi özel stratejisini uygulamada özgür bırakan, metinlerine sahip çıkan bir düşünce yöntemi. Sonra, kahkaha, kendisini hazırlayan bu çalışmanın aracılığıyla -felsefe tam anlamıyla *çalışmadır* Bataille'a göre-, ancak bu çalışmadan çeviklikle, gizlice, beklenmedik bir biçimde -ihanet ya da bırakıp gitme-, kurulukla kopar. Ancak şanslı, ender anlarda gerçekleşir bu; öyle ki, bunlara an bile denemez; durmaksızın yeni baştan girilen deneyimin ender, belli belirsiz, hafif, utkular kazanmış bölümlükten arınmış, halk meydanlarından uzak, kahkahanın güldüğü şeyin ta yanibaşında yer alan devinimler bunlar: ilk adımda da içdaralmasının (*angoisse*) yanibaşında. Ancak, Hegel'in kapıp yutmaya hazır söyleminin bir kez daha kurbanı olmamak için kahkahanın olumsuzunu diye bile adlandırmaktan çekinmemiz gereken (10) içdaralmasının yanibaşında yer alan devinimler. Kuşkusuz daha bu başlangıç sözlerimizden seziliyor: Bataille'in sorguladığı *olanaksızın* biçimi hep bu olacaktır: felsefenin söylemini tükettikten sonra, aynı zamanda felsefenin de dili olmuş olan bir dilin, bizim dilimizin sözlükçesine, söz dizimine, bu ortak mantığın egemen olduğu kavram karşıtlıklarının sınırlarından taşan şey nasıl yazılabilir? Bu, gerekli olduğu kadar olanaksız taşkınlık, söylemi olağandışı bir burkulmaya sürükleyecektir ister istemez. Dolayısıyla söylem, sonsuza değin, Hegel'le hesaplaşmaya zorlanacaktır. Bir yüzyılı aşkın süredir ardı arkası kesilmeyen kesintiler, "ters çevirme"li olsun olmasın "aşmalar" içinde, Hegel'le kurulan ilişkinin bu denli güç tanımlanır olduğu enderdir : sakınımsız bir suç ortaklığı eşlik ediyor Hegel'in söylemine, onu sonuna değin, başka hiçbir felsefi biçimle karşı çıkmadan "ciddiye alıyor"; ancak bunun yanında, kopan bir kahkaha, sınırlarından taşıyor söylemin, anlamını yıkıyor; *kendi kendini* parçalayıp ayrıştırarak "deneyim" in sivri ucunun habercisi oluyor kahkaha; ancak, bu tür bir işlem, neyin hedef alındığını, bir de neye güldüğünü iyi bilerek gerçekleştirilebilir.

Evet, Bataille Hegel'i, mutlak bilgiyi ciddiye aldı [I]. Bu tür bir dizgeyi ciddiye almak ise, Bataille'in da çok iyi bildiği gibi, dizgeden şu ya da bu kavramı çekip çıkarmayı, şu ya da bu önermeyi dizgenin tümünden soyutlayarak keyfimizce kullanmayı, bu tür yalıtık önermeleri kendilerine yabancı söylemlerin alanına kaydırarak bir takım etkiler elde etmeye yeltenmeyi yasaklamak demektir kendimize: "Hegel'in düşünceleri aralarında öylesine güçlü bir dayanışma içindedirler ki, bu düşüncelerin anlamı, ancak, düşüncelerin iç tutarlılığını oluşturan devinimin gerekliliği göz önüne alındığında kavranabilir" (a.g.y.). Kuşkusuz Bataille, Hegelci usun içerdiği zincir düşüncesini ya da anlamını eleştirdi; ancak bunu, sözü geçen usu bütünlüğünde göz önüne alarak, onun iç sağlamlığını unutmadan yaptı. Her ne kadar biz, burada, bu yolu seçmeyeceksek de, Bataille'in, Hegel'in çeşitli betileriyle (*figures*) olan ilişkisinin tarihini sahneye koyarcasına öyküleme yolu da tutulabilirdi: "mutlak yırtılış"ı [II] yüklenen Hegel; bir ara "deli olduğunu sanan [III]" Hegel; bir yanda Wolff ile Comte, öte yanda "profesör bulutları" arasında, bir "köy düğünü"nü andıran felsefe dünyasında, bir "Kierkegaard, tekbaşına, acı kafasına çöreklenmiş,

durmaksızın soruşturur"ken [IV] kendisine hiçbir soru sormayan Hegel; "yaşamının sonuna doğru", "artık her türlü soruyu bir yana bırakarak" "derslerini yineleyip kağıt oynayan" Hegel; karşısında, "*Ruhun Fenomenolojisi*" okunurken" edinilen izlenime benzer, "dondurucu bir tamamlanmışlık izleniminin etkisiyle ürpermemeye olanak bulunmayan [V] "yaşlı Hegel portresi". Son olarak da "gülünç küçük özet" [VI]in Hegel'i.

Ancak sahneyi de kahramanlarını da bir yana bırakalım. Dram her şeyden önce metinsel bir dram. Hegel'le sonu gelmez hesaplaşmasında Bataille, filozofun metinlerini, kuşkusuz, hem sınırlı hem de dolaylı bir biçimde tanıdı [VII]. Ancak bu, Bataille'in, okumasını olsun, sorusunu olsun, Hegel'in kararının en can alıcı noktalarına yöneltmesine engel olmadı. Birer birer alındıkta, söz dizimlerinden koparılıp dondurulduktaki Bataille'in tüm kavramları Hegelci kavramlardır. Bunu görmek ancak bu gözlemlerle yetinmemek gerekiyor. Çünkü Bataille bu kavramları güçlü bir sarsıntıya sürüklüyor, onları belli belirsiz kaydırıp yeni bir çerçeveye yerleştiriyor; bu sarsıntının neden olduğu kesin etkinin, bu yeni çerçevenin görülmemesi, Bataille'in, duruma göre, ya Hegelci, ya karşı-Hegelci ya da Hegel geveleyicisi biçiminde algılanması sonucunu doğurur. Oysa her seferinde de yanılgıya uğranılır. Nitekim, bu tür tanımlamalar, her serferinde, o temel biçimsel yasanın, Bataille'in zorunlukla felsefi olmayan bir tarzda dile getirdiği ve kendi kavramlarının tümüyle Hegel'inkiler arasında -Hegelci kavramların ardından da metafizik tarihinin tüm kavramları- arasında kurulan ilişkiyi zorlayan biçimsel yasanın ayırmsanmasına engel olur. Bataille'in kavramlarının tümü söz konusu burada; adı geçen yasanın içeriğini dile getirebilmek için bu yazıda baş vuracağımız sınırlı kavramlar bütünü değil yalnızca.

Anlamın çağı: efendilik ile hükümlanlık (souveraineté) (11)

Örneğin *hükümlanlık*, ilk bakışta, *Fenomenoloji*'nin *efendilik (Herrschaft)* kavramını karşılayan bir kavram olarak beliriyor mu? Hegel şöyle diyor: efendilik işleminin anlamı, "hiçbir belirti "var-olan" ("orada-olan", *être-là, Dasein*)'a bağlı olunmadığı gibi, "var-olan"ın evrensel tekilliğine de bağlı olunmadığını göstermek, yaşama bağlı olunmadığını göstermektir" (çev. J. Hyppolite). Böyle bir "işlem" (Bataille'in, hükümlanlık edimini, o şanslı ender anı betimlemek için sürekli kullanacağı bu sözcük, efendi/köle diyalektiğine ayrılmış bölümde sık sık rastlanan *Tun* sözcüğünün çevirisidir), giderek, kendi yaşamının tümünü *oyuna sürmek (wagen, daransetzen ; oyuna sürmek, Bataille'in en temel aynı zamanda da en sık kullandığı deyimlerinden biridir)* anlamına gelir. Köle, yaşamını oyuna sürmeyen, tersine onu koruyup saklamaya, kendisinin korunup saklanmasına (*servus*) çabalayan kişidir. Oysa efendiliğe, ancak, yaşamın üzerine yükselerek, ölümün suratına göz kırpmadan bakılarak ulaşılabilir ; efendiliğe ulaşmak : başka bir deyimle, kendi-için (*pour soi*) (12) aşmasına, özgürlüğe, tanınmaya ulaşmak. Demek ki özgürlük, yaşamın

oyuna sürülmesi (*Daransetzen des Lebens*) koşulunu içerir. Efendi, ölümün doğurduğu içdaralmasına katlanma gücünü taşıyan, ölümün yapıtını koruyup sürdüren kişidir. İşte Bataille'a göre Hegelciliğin merkezi bu öneride aranmalıdır. Hegelciliğin "temel metin"i, bu yüzden, *Fenomenolojinin Önsözünde* yer alan ve bilgiyi "ölümle boy ölçüşebileceği yüksekliğe [VIII]" yerleştiren metin olacaktır.

Efendi ile köle diyalektiğinin izlediği kesin, o kerte de ince geçitleri hepimiz tanıyoruz. Derinliklerini indirgmeden özetlemek olanaksız onları. Biz burada, söz konusu geçitlerin Bataille'ın düşüncesinde hedef oldukları yer değişimleriyle ilgileniyoruz. İlk adımda da efendilikle hükümlanlık arasındaki ayrımla ilgileneceğiz. Bu ayrımın bir anlamı olduğu bile söylenemez aslında; çünkü bu ayrım *anlamın ayrımıdır*; anlamı belli bir 'anlam-sız'dan ayıran *eşsiz* aralığın kendisidir. Efendiliğin bir anlamı var. Yaşamın oyuna sürülmesi, anlamın oluşmasını sağlayan, özün, hakikatın (*vérité*) dile gelmesini, sunulmasını sağlayan aşamalardan biri. Kendinin bilincinin tarihinde, fenomenselliğin (*phénoménalité*) yani anlamın dile gelmesinin, sunulmasının tarihinde aşılacak zorunlu evrelerden biri. Tarihin - yani anlamın- zincirlenebilmesi, dokunabilmesi için efendinin *kendi gerçeğini sinaması* gerekiyor. Bu da, birbirinden ayrılmaz iki koşula bağlı: birincisi, efendinin, yaşamını tehlikeye atarak kazandığının zevkini çıkarabilmesi için yaşamını yitirmemesi gerekir, belli bir biçimde saklayabilmelidir onu; ikincisi, bu zincirlemenin, Hegel'in hayran bırakıcı bir ustalıkla betimlediği bu zincirlemenin sonunda da "bağımsız bilincin *gerçeğinin* aslında kölesel bilinçte yattığı" ortaya çıkmalıdır. Sürecin sonunda kölesellik efendiliğe dönüşecek, ancak bastırılıp yadsınmış başlangıcının izini içinde taşıyarak: "(kölesellik) kendi içinde bastırılmış bilinç (*zurückgedrängtes Bewusstsein*) olarak ilerleyecek, son aşamada da bir ters çevrilmeyle gerçek bağımsızlığa dönüşecek" (13). İşte Bataille, durmaksızın, bu bakışsımsızlığı, kölenin bu mutlak ayrıcalığını irdeledi. Efendinin gerçeği kölede yatıyor; efendiye dönüşen köle ise, temelde, "bastırılmış" köle olarak kalıyor. Anlamın da, tarihin de, söylemin de, felsefenin de koşulu bu. Efendinin kendisiyle ilişkisi, yalnızca, tanınma sürecinde devinen kölesel bilincin dolayımıyla gerçekleşebiliyor; kendinin bilinci bu dolayımın oluşabiliyor. Ancak, bu dolayım, aynı zamanda, "eşya"nın (*la chose, die Sache*) da dolayımı; kölenin gözünde eşya, ilk adımda, özelliğin (*essentialité*) kendisi; kölenin bir zevk sürecinde, dolaysız biçimde yadsıyamayacağı, yalnızca işleyebileceği (çalışabileceği), "hazırlayabileceği" (*bearbeiten*) özelliğinin kendisi; işlemek, çalışmak, hazırlamak ise, adlı adınca, arzuyu frenlemek (*hemmen*), eşyanın yitişini ertelemek (*aufhalten*) demek. Yaşamı saklamak, yaşama sarılmak, çalışmak, zevki ertelemek, oyuna sürüş edimini sınırlamak, ölüme, onun ta suratına

bakıldığı anda *boyun eğdirmek* ; işte efendiliğin, efendiliğin olanaklı kıldığı tüm tarihin kölesel koşulu.

Hegel, efendinin tehlikeye attığı yaşamı saklaması gerektiğini açıkca dile getirmişti. Yaşamın bu tutumlu kullanımı gerçekleştirilmezse eğer, "ölüm aracılığıyla ulaşılan en yüce kanıt, kendini kesinlikle bilme olanaklarının tümünü de yok eder" (14). Dolayısıyla, korkmadan ölümün önüne çıkmak, aynı zamanda, anlamı mutlak biçimde yitirme tehlikesini göze almak demek; söz konusu anlam ise, zorunlu olarak, efendinin gerçeği ile kendinin bilincinden geçer; ölümün önüne çıkmak, anlamın, *oyunda kazanmayı* umduğumuz etkisini, kârını tümüyle yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalmak demektir. Bu saf ve basit ölüme, bu dilsiz, o kerte de verimsiz ölüme Hegel *soyut olumsuzluk* adını veriyordu; soyut olumsuzluğun karşıtı ise "bilincin yadsınması"yla oluşan olumsuzluktu; "bilinç yadsındığında, (ortadan) kaldırdığını *tutup saklayabilecek* tarzda (ortadan) kaldırır (*Die Negation des Bewusstseins, welches so aufhebt, dass es das Aufgehobene aufbewahrt und erhält*), böylelikle yadsınan şey (ortadan) kaldırılmış olmasına karşın kendini sürdürür (*und hiermit sein Aufgehobenwerden überlebt*). Kendinin bilinci, bu deneyim sürecinde, yaşamın, kendisine, saf kendinin bilinci kadar gerekli olduğunu öğrenir" (15).

Bataille'in kopan kahkahası. Demek yaşam, yaşamın yani usun bir kurnazlığıyla yaşamda kaldı. Başka bir yaşam kavramı, göz açıp kapayıncaya sokuşturuluverdi araya; kendisini saklayabilecek, us gibi hiçbir taşkınlığa uğramayacak bir yaşam kavramı (*Erotizm*'in dediğini unutmayalım: "*taşkınlık*, tanımı gereği, usun dışında kalır"). Bu yaşam, doğal yaşam değil, efendilik sürecinde oyuna sürülen dirimsel varoluş değil; doğal yaşama lehimlenip onu tutan, kendinin bilincinin, hakikatın, anlamın oluşmasını sağlamak için doğal yaşamı çalıştıran asal bir yaşam bu. İşte yaşamın gerçeği. Oyunda ortaya sürüleni saklayan, oyuna baştan sona egemen olan, oyunu sınırlayan, onu hem bir biçim hem de bir anlamla donatarak işleyen (*Die Arbeit...bildet*) *Aufhebung* yardıma çağırılarak yaşamın tutumlu kullanımı sağlanıyor; yaşamın, anlam gibi, saklanması, dolaşıma sokulması, kendini üretmesi sağlanıyor. Buradan sonra da, efendilik sözcüğünün kapsadığı her şey çökercesine güldürüye boşalıyor. Kendinin bilincinin bağımsızlığı, kendisini özgürleştirerek bağımsızlaştığı anda, *çalışmaya* koyulduğu yani diyalektiğe yerleştiği anda gülünçleşiyor. Yalnızca kahkaha, diyalektiğin, diyalektik ustasının sınırlarından taşabiliyor; anlama mutlak biçimde sırt çevrildiği andan, mutlak ölüm tehlikesinden, Hegel'in soyut olumsuzluk diye adlandırdığı şeyden hareketle patlayan kahkaha. Hiçbir zaman gerçekleşmeyen, hiçbir zaman ortaya çıkıp kendisini sunmayan -çünkü bunu yapmasıyla çalışmayı da yeniden başlatır (16)-, olumsuzluk. Her türlü fenomenselliğin, anlamın mutlak olanaklılığının sınırlarından taşıdığı için, sözcüğün tam anlamıyla hiçbir zaman *görünmeyen* kahkaha. Dolayısıyla "kahkaha" sözcüğünün kendisi de patlama içinde

okunmalı, kendi anlam çekirdeğinin, hükümrân işlemin *dizgesi* yönünde patladığı süreçte anlaşılmalıdır (hükümrân işlem, yani "esriklik, erotik coşku, kurbansal coşku, şiirsel coşku, kahramanca davranış, öfke, saçmalık", v.b.- (bak. *Derin Düşünme Yöntemi*). Bu kahkaha patlaması efendilik ile hükümrânlık arasındaki ayrımı, *göstermeden*, daha önemlisi, dile getirmeden parıldatır. Hükümrânlık, ileride göreceğimiz gibi, efendilikten hem daha çok hem daha azdır; ömeğin, ondan hem daha çok hem daha az özgürdür ve bu özgürlük yüklemi konusunda söylediklerimiz efendiliğe özgü tüm niteliklere yayılabilir. Hükümrânlık, efendilikten hem daha çok hem daha az efendilik olduğu için apayrı bir şeydir. İşte bu yüzden, Bataille, hükümrân işlemi diyalektiğin egemenliğinden çekip koparıyor. Bu işlemi, anlamın da, bilginin de ufkundan çekiyor. Sonunda öyle bir noktaya varıyoruz ki, hükümrânlık, onu efendiliğe yaklaştıran bir çok niteliğe karşın, fenomenolojinin zincirlenmesinde yer alan betilerden biri olmaktan kurtuluyor. Her niteliğiyle, her çizgisiyle bir betiye benzediği halde, her türlü betinin kimliğini mutlak biçimde bozup saptırıyor hükümrânlık. Oysa benzetme şu ya da bu soyut nitelik düzeyine sınırlandırılıyorsa, söz konusu ayrım oluşamazdı. Hükümrânlık, mutlak oyuna sürüş, herhangi bir biçimde, soyut olumsuzluk olmadığı gibi, tam tersine, anlamın tüm ciddiyetinin de oyunun içinde yer alan bir soyutlama olduğunu sergilemelidir. Kahkaha, ölümle kurduğu ilişki içinde hükümrânlığı oluşturan kahkaha, savlandığı gibi, bir olumsuzluk değildir [IX]. Güldüğü kendisidir; bir "büyük" kahkahanın bir "küçük" kahkahaya gülmesi; çünkü hükümrân işlem de yaşamı -o iki yaşamı birbirine lehimleyen yaşamı- gereksememezlik edemez; kendi kendisinden çektiği haz sürecinde kendisine varabilmesi için bu yaşam gerekir ona. Dolayısıyla hükümrânlık da, belli bir biçimde, mutlak tehlikeyi göze alıyormuş gibi yapmak, "mutlak tehlikeyi göğüsleyen efendi"lik taslamak (*simuler*), sonra da bu taslağa (*simulacre*) gülmek zorundadır. Hükümrân işlemin kendi kendisiyle oynadığı bu güldürüde, kahkaha, anlamın mutlak biçimde içine batıp yittiği bir "neredeyse hiçbir şey" konumundadır. "Felsefe", adlı adınca "çalışma olan [X]" "felsefe", bu kahkahayla hiçbir şey yapamaz, bu kahkaha üzerine hiçbir şey söyleyemez: oysa felsefenin "ilk başta, gülmeyi irdemesi gerekirdi" (a.g.y.). Hegel'in dizgesinin gülmeden tümüyle yoksun olmasının nedeni de burada yatıyor işte; dahası, sözü geçen yoksunluk, bir olumlunun olumsuz ya da soyut yüzü türünden bir yoksunluk da değil. "Dizgede ne şiirin, ne gülmenin, ne esrimenin varlığından söz edilebilir. Hegel ivedilikle savuşturuyor onları: bilgiden başka bir erek yok onun için. Hegel'in sonsuz yorgunluğu, bana, o kör lekenin dehşetinden okunuyormuş gibi geliyor." (*İçsel Deneyim*) (17). Gülünç olan, anlamın apaçık gerçeğine, bu buyruğun gücüne boyun eğme; gülünç olan, anlamın olması, ölüme karşın hiçbir şeyin kesinlikle yitirilmemesi, ölümün, son çözümlenmede, gene "soyut olumsuzluk" niteliğini yüklenmesi, çalışmanın, hazzı erteleyerek oyuna sürüşe anlam, ciddiyet, gerçeklik (hakikat) getiren çalışmanın durmaksızın sürdürmesi kendisini. Bu boyun eğiş, Hegelci varlık-bilimin (*onto-logique*), Hegelci felsefenin hem özü hem de alanıdır. Mutlak biçimde gülünç olan, hesapsız kitapsız harcama karşısında, ya da anlamın, dönüşsüz, sakınımsız, kökten kurban edilişi karşısında duyulan içdaralmasıdır. Gülünç olan, *Aufhebung*

kavramı (Hegel'in, kurgul (*spéculatif*) kavramların en önemlisi diye tanımladığı, almanca'nın başka dile çevrilmezlik ayrıcalığını sakladığı kavram) ; her olumsuzluğa egemen olabilme için soluk soluğa *didinen*, oyuna sürüşü *yatırıma* dönüştürmeye çabalayan, mutlak harcamayı *yeniden kazanabilmek* için uğraşan, ölüme bir anlam verebilmek için var gücüyle çırpınırken, anlamın anamalinin hem beslendiği, hem de kuyusunda tükendiği anlam-sızın dip-sizine gözlerini kapayan *Aufhebung* kavramı gülünç olan. *Aufhebung*'ün güldürüsü karşısında Hegel gibi soğukkanlılığı yitirmemek, kutsala yönelik deneyime, "buradalık"ın (*présence*) **(18)** da anlamın da çalınca kurban edilmesine gözleri köreltmek demek. Bataille, işte bu yollardan geçerek, sonunda özgün bir deneyim betisine -ancak, yukarıda söylenenlerden sonra, bu iki sözcük hala nasıl kullanılabilir?- ulaşıyor; ne türden olursa olsun bir 'ruhun fenomenolojisi'ne indirgenemeyecek bir deneyim ; kahkahanın felsefedeki konumuyla ilgili yukarıda söylediklerimiz doğrultusunda, *yer değiştirmiş* (kaymış), kurban sırasında ölümün mutlak tehlikesini yansılayan, aynı anda, hem mutlak ölüm tehlikesinin belirmesini, hem bu tehlikenin yaşanılmasını sağlayan aldatmaca oyunu, hem bu tehlikede herhangi bir anlam ya da doğru aramanın olanaksızlığını, hem de sözü geçen tehlikenin yaşanır gibi yapıldığı, bu tehlikeyi yüklenmişlik taslandığı sırada kopup kutsalın açıklığına karşın o kahkahayı üreten bir deneyim. Bataille, bu taslağı, felsefenin bu düşünülmezini, onun kör lekesini betimlerken, doğal olarak, Hegelci söylemi (*logos*) kullanacak, kullanır gibi yapacaktı:

"İşleminin nereden gelip nereye gittiğinden tümüyle habersiz (bilingsiz) davranan kurbanın insanı ile, davranışını, kendince mutlak diye kabul ettiği Bilgi'nin içerdiklerine uyduran Bilge'nin arasındaki derin ayrımlardan ileride söz edeceğim. Bu ayrımların tümüne karşın, iki durumda da temel sorun Olumsuz'u açığa vurmak, belirgin kılmak (bu açığa vuruşu da, her zaman, somut bir biçimde, yani Bütünlük'ün içinde, kendisini oluşturan öğelerin birbirlerinden soyutlanamayacağı Bütünlük'ün içinde gerçekleştirmek). Olumsuzluk en ayrıcalıklı biçimiyle ölümden görünür ; ne var ki ölüm gerçekte hiçbir şeyi açmaz. Ölüm, sözde, insanı kendi kendisine, kendinin doğal, hayvansal varlığında açınlar; ancak bu ilkede böyledir, çünkü açıklama hiçbir zaman gerçekleşmez. Ölmesiyle kendisini taşıyan hayvan da, insanın kendisi de yok olur gider. İnsanın en sonunda kendi kendisine açıklanabilmesi için ölmesi gerekir kuşkusuz; ancak bunu yaşarken başarabilmelidir -yok oluşunu seyrederken. Baska türlü dendiğinde, ölüm bilinçli varlığı yok ettiği anda kendisini bilince (kendinin bilincine) dönüştürmelidir. Bir anlamda, kurnaz bir oyunla, gerçekleşen de bu (gerçekleşmenin eşiğinde olan hiç olmazsa, ya da kaçıcı, yakalanamaz bir biçimde gerçekleşen). Kurban sırasında, kurban eden, ölümün göçürdüğü hayvanla özdeşleşir. Böylelikle de kendisinin ölüşüne bakarak, bir anlamda kendi istemiyle ölür o da; kurban bıcağıyla tam bir uyum içindedir. Ancak bir güldürü bu, alt tarafı! Daha doğrusu, eğer canlıya ölümün saldırısını açıklayabilecek başka bir yöntem bulunsaydı basit bir güldürüden başka bir şey olmazdı; ölümün saldırısı: bitimli varlığın (işinin) tamamlanması ; yalnızca kendi Olumsuzluğu'nun tamamlayabileceği, tamamladığı; onu öldüren, *bitiren*, kesinlikle yok eden tamamlama (...) Dolayısıyla, ne pahasına olursa olsun, insanın gerçekten öldüğü anda yaşamayı, ya da gerçekten öldüğü izlenimiyle yaşamayı gerekiyor. Bu güçlük, *gösterinin*, ya da, daha genel anlamda, *tasarımın* gerekliliğini, yinelenmelerinden yoksun olsaydık,

görünüşte hayvanların oluşu gibi, ölüme yabancı, ölümden habersiz kalabileceğimiz gösteri ya da tasarının gerekliliğini kanıtıyor. Kuşkusuz hiç bir şey, gerçekten ve ölümden şu ya da bu derece uzaklaşmış yapıtıdan daha az hayvansal değildir [XI]."

Görüldüğü gibi, yalnızca taslak temasıyla kumazlık temasının vurgulanması bu metnin Hegelci sürekliliğini kınıyor. Aşağıda karşılaşacağımız neşe teması bu ayrımı biraz daha belirgin kılacak:

"Hegel'in tepkisini kurbanı, oradan da *tasarımın* (sanatın, bayramların, gösterilerin) baş temasına yaklaştırarak, bu tepkinin insanın temel davranışı olduğunu göstermek istedim (...) geleneğin durmaksızın yinelediği anlatımın en saf örneği bu tepki (...) Olumsuzluğun kendisinin bilincine varmak, Olumsuzluğun ürkünçlüğünü, tam anlamıyla da ölümün ürkünçlüğünü duymak; ölümün yapıtına gözünü kırpmadan bakıp o yapıtı elde tutmaya çabalarken ölümün ürkünçlüğünü duymak Hegel için temel bir erek olmuştur. Bu açıdan Hegel, korkup "geri çekilenler"den çok, "hiç bir şey değil" diyenlerin karşıtı olarak görünüyor. Denebilir ki, neşeyle tepki gösterenlerden uzaklaşıyor en çok. Bu noktayı, safdil tutumla Hegel'in *-mutlak-* Bilgeliği arasında gözlemlenen benzerliğin ötesinde, bu iki tutum arasındaki karşıtlığı en açık biçimde sergileyebilmek için özellikle vurgulamak istiyorum. Çünkü bu iki tutum arasında en safdil tutumun en az mutlak tutum olduğundan o denli emin değilim. Ölümün yapıtı karşısında gösterilebilecek neşeli bir tepki için aykırı bir örnek vereceğim. İrlanda ile Galya geleneklerinden biri olan "wake" göreneği çok az tanınır; oysa bu gelenek son yüzyıla değin sürdürüyordu kendisini. Joyce'un son yapıtı *Finegan's wake*, bu göreneği, Finegan'ın ölüsü başında geçirilen bekleyiş gecesini konu alıyor (ancak bu ünlü romanı okumak en azından çetin bir iş). Galler ülkesinde tabut *açık olarak* evin onur köşesine diklemesine yerleştirilmiştir. Ölüye en güzel giysileri giydirilir, başına da silindir şapkası geçirilmiştir. Ölünün ailesi tüm dostlarını davet etmiştir: dostlar uzun, ateşli danslar yapar, ölünün sağlığına doyasıya içer, bu şekilde ölünün anısını kutlarırlar. Kuşkusuz ölen bir *başkası* ; ancak böyle anlarda, başkasının ölümü aynı zamanda ölümün kendi imgesi biçiminde algılanıyor. Bu durumda neşelenip sevinç duyabilmek bir koşula bağlı: şu anda bir başkası olan ölünün neşeyi onayladığı kabul ediliyorsa eğer, bu, şu anda içen, ancak ileride ölünün yerini alacak olan kişinin de tabuta girdiğinde şimdiki ölüden değişik bir anlam taşımayacağı varsayıldığı ölçüde kabul ediliyor."

Bu neşenin yaşamın tutumlu kullanımıyla ilgisi yok artık, "ölümün varlığını yadsıma dileğine" -her ne kadar bu dileğe çok yakın gibi görünse de- bir yanıt değil. İçdaralmasını izleyen çırpınış, "ucuz kurtulunduğu" duygusunun doğurduğu, bu yüzden de içdaralmasıyla arasındaki bağıntı olumluyla olumsuz arasındaki bağıntılar türünden olan küçük kahkaha değil bu neşe.

"Tersine, ölümün yapıtıyla doğan neşe içimi daraltıyor; içimin daralması neşemi daha bir körüklüyor, bu da içdaralmasını alabildiğine azdıyor: sonunda, neşeli içdaralması ya da içi daralmış neşe, beni, donar-yanar bir halde, "mutlak yırtılış"a açıyor ; neyse ki bu "mutlak yırtılış" içinde neşem yırtılışımı tamamlıyor; güçlü yırtılışım tamamlanmamış olsa, ölçsüz, sonuna

değın yırtılmış olmasam, neşemin arkasından dayanılmaz bir bitkinliğin bastıracağı kesin.”

Hegeliğin kör lekesi, *çevresinde* anlamın tasarımının örgütlendiğı kör leke işte bu noktada yer alıyor ; bu noktada, yıkım, yok etme, ölüm, kurban ediş öylesine dönüşsüz bir harcayış, öylesine kökten -*sakinimsiz* demek gerekir burada- bir olumsuzluk oluşturuyorlar ki, bunları, bir süreç ya da bir dizge içinde olumsuzluk biçiminde belirlemek bile olanaksızlaşıyor ; her türlü süreci de dizgeyi de dışlıyor bu nokta. Olumsuzluk, söylemin (süreçle dizgenin birliğı) içinde, her zaman, olumluluğun tersi, onun suç ortağı olmuştur. Olumsuzluk yalnızca bu anlam dokusu içinde söz konusu olabilir, söz konusu olmuştur. Oysa hükümran işlem, *sakinimsizlik noktası*, ne olumlu ne de olumsuzdur. Bu işlemi söyleme sokabilmek için yüklemelerin tümünü karalamak, ya da felsefenin mantığını aşan çelişkili bir bindirme (*surimpression*) (19) işlemi gerçekleştirmek gerekir [XII]. Bu açıdan, Kant'la Hegel'in sonsuz devrimleri, felsefe tarihi içinde ne denli kesin dönüm noktaları oluşturmuş olurlarsa olsunlar, olumsuzluğun en sürekli felsefi belirlenimini (bu belirlenime dizgesel bir biçimde düğümlenen Hegel'in öteki kavramlarının tümüyle birlikte: ülküsellik (*idéalité*), hakikat (*vérité*), anlam, zaman, tarih, v.b.) uyandırmaktan ya da açıklamaktan öteye gidemedi. Sonsuz devrimin gerçekleştirdiğı -neredeysse *ola ola* diyesimiz geliyor- olumsuz *ciddiye almak* oldu; olumsuzun *emeğine anlam* vermek oldu. Oysa Bataille olumsuz *ciddiye almıyor*. Ancak bunu yaparken, söyleminin Kant öncesi, pozitivist doygun buradalık (*présence pleine*) metafiziklerinden birinde takılıp kalmadığını belirtmek zorunda. Söyleminde, yıkımın geriye dönüşsüzlüğünü vurgulamak, *sakinimsiz* harcama sürecini, bu süreci bir olumsuzluk olarak düşünmemize olanak bırakmayacak biçimde vurgulamak zorunda. Çünkü olumsuzluk bir *olanaktır*. Hegel, mutlak harcamanın *sakinim-sızlığına*, *ivecenlikle*, "soyut olumsuzluk" adını vererek, olumsuzluk olarak görüp açığa çıkarmaya çabaladığı şeyin kendisine gözlerini köreltti. Anlamın ciddiliğine, bilginin güvenliğine kısa yoldan ulaşabilmek için. İşte bu yüzden "ne denli haklı olduğunu bilmedi" Hegel; haklı olmasında yani olumsuzun hakkından gelmesinde de ne denli haksız olduğunu bilmedi. "Mutlak yırtılış"ın "sonuna değin" "ölçü"süz, *sakinimsiz* ilerlemek demek, bu yırtılışın ya da olumsuzun *mantığını* tutarlı bir biçimde izlemek yani, *Aufhebungun*, *söylem içinde*, bu mantığı, anlamın içerici belleğinin, *Erinnerung'un* (20) oluşmasına yardımcı kıldığı noktaya değin ilerlemek demek değil. Tam tersine, mutlak yırtılışın ya da olumsuzun sonuna değin ilerlemek demek, çırpınışlar içinde olumsuzun *suratını* yırtmak, olumsuzu bize, yalnızca, olumlunun yatıştırıcı *ters* yüzü olarak sunan suratını yırtmak, olumsuzun içinde taşıdığı, ancak artık olumsuz diye adlandıramayacağımız şeyi, bir an için de olsa, görünür kılmak demek. Çünkü yedekte saklı bir tersi yok olumsuzun; çünkü içinde kendisini bir olumluya dönüştürecek hiçbir olanak taşıyor artık; çünkü anlamın, kavramın, zamanın, hakikatın söylem içinde zincirlenmesine *yardımcı* olamıyor artık; çünkü, sözcüğün tam anlamıyla, *iş göremiyor* (*emeğini kullanamıyor, laborer*) artık; öyle ki, "olumsuzun emeği" biçimine dönüşerek usun denetimine bırakamıyor artık kendisini. Hegel görmeden gördü bunu, saklayarak da olsa gösterdi. Dolayısıyla sonuna değin izlemek gerekiyor Hegel'i, *sakinimsiz*, kendisine, kendisine karşın hak vereceğimiz

noktaya değin; sonra da sonsuz bulgusunu, kendisinin bu bulguya getirdiği fazla *bilinçli* yorumdan koparıp kurtarmak gerekiyor. Her metin gibi Hegel'in metni de tek parçadan oluşmamıştır. Dolayısıyla, hatasız iç tutarlılığını bozmamaya dikkat ederek metin katmanlarına ayrıştırılabilir ve metnin kendi *içinde kendisini yorumladığı* gösterilebilir: her önerme, yorumlayan bir kararın boyunduruğunda oluşmuş bir yorumlamadır. Hegel'in tüm yorumlamalarının kaynaklandığı yorumlama ortamı ya da kararı ise, *mantıksal* sürekliliğin gerekliliğidir (21). Olumsuzluğu emek olarak yorumlamayı seçerek, söylem, anlam, tarih, v.b. üzerine bahse girerek, oyuna karşı, şansa karşı oynadı (bahse girdi) Hegel. Bu yüzden de kendi bahsinin olanaklılığına kör bir biçimde inandı, oyunun bilinçli olarak askıya alınmasının da (örneğin, kendinin kesin bilinci aşamasından geçiş ya da kendinin bilincinin bağımsızlığı olarak efendilik aşamasından geçiş) oyunun evrelerinden biri olduğu gerçeğine gözlerini kapadı; oyunun, anlamın emeğini ya da emeğin anlamını *kapsadığını*, ancak bunları *bilgi* olarak değil *kayıt* (*yazılmış şey, inscription*) olarak kapsadığını görmeyi istemedi: oysa anlam oyuna *bağlıdır*; anlam, anlamı olmayan bir oyunun alanının bir yerine yazılmıştır.

Eğer yorumlamanın anlamını hiçbir mantık yönetmiyorsa artık, eğer mantığın kendisi de bir yorumlamaysa, Hegel'in yorumlamasını -kendisine karşı- yorumlayabiliriz. Bataille'in da yaptığı bu. Yeniden yorumlama, Hegel'in söylemini yansılayan bir yinelemedir. Ancak, bu yineleme boyunca belli belirsiz bir kaydırma, yansılan söylemin tüm eklemelerini çözmeye, tüm lehimlerini kemirmeye başlıyor. Bir sarsıntı doğup yayılıyor böylelikle; yaşlı tekneyi çatırdatan bir sarsıntı

"Her ne kadar, Hegel'in tutumu, kurban edişin safdilliliği karşısına bilen bilinci, söylem biçimli (*discursif*) düşüncenin sonsuz düzenlemesini çıkarıyorsa da, bu bilinç de, bu düzenleme de karanlık bir nokta taşıyorlar içlerinde: Hegel'in, kurban "an"ını önemi gereği değerlendirmede söylediği söylenemez: *Fenomenoloji*'nin tüm devinimi bu "an"ı kapsıyor, içeriyor: *Fenomenoloji*'de, insanı insan-hayvandan insana dönüştüren Olumsuzluktur; ancak insanın bu Olumsuzluğu yüklenmesi gerekir. Ne var ki, Hegel, kurban edişin, ölümün deviniminin tümünü tek başına içinde topladığını, dolayısıyla, *Fenomenoloji*'nin Önsözünde betimlenen son deneyimin -Bilge'ye özgü son deneyimin- hem *başlangıçsal* hem *evrensel* bir deneyim olduğunu göremedi; bu yüzden ne denli haklı olduğunu -Olumsuzluğun devinimini ne denli kesinlikle betimlediğini bilmedi" (Hegel, *Ölüm ve Kurban*).

Hükümranlık, diyalektikten, efendiliği *ikiye katlayarak* (*sollayarak, en doublant*) *kurtulamaz*; bir kararla, bir yırtılışla ansızın bağımsızlaşmış bir parça gibi kopup ayrılmaz diyalektikten. Hükümranlığı bu tarzda diyalektikten koparmak onu soyut olumsuzluğa çevirmek olur ki, bu da, gene, varlık-bilimi güçlendirir. Oysa, diyalektiği, tarihi, anlamın devinimini durdurmak şöyle dursun, hükümranlık, usun ekonomisi için hem alan, hem ortam, hem de sonsuza uzanan sınırsız anlam-sızlık sınırları oluşturur. Diyalektiksel biresimi ortadan kaldırmak şöyle dursun

[XIII], bu bireşimi yazar (kayıt eder) hükümrancılık; bu bireşimi anlamın kurban edilmişinde işler. Eğer oyuna sürüş kendisini şansa, rastlantıya bırakmaz da, olumsuzun emeğine dönüşme yönünde bir yatırım olmayı amaçlarsa, ölümü göze almak yeterli olamaz. Dolayısıyla, hükümrancılığın, efendiliği, ölümün anlamını *sergileme (présentation)* eğilimini feda (kurban) etmesi gerekir. Söylemin anlamı yitirmesidir bu; söylemin yitirdiği anlamsa, mutlak olarak, yıkılmış, tükenmiş anlamdır. Çünkü anlamın anlamı olsun, duyuların (*les sens*) ve anlamın (*le sens*) diyalektiği olsun, duyuların ve kavramın diyalektiği olsun, Hegel'in dikkatle üzerinde durduğu anlam sözcüğünün anlamsal bütünlüğü olsun [XIV] hepsi, her zaman, söylem biçimli anlamlamaya (*signification discursive*) bağımlı olmuşlardır. İşte hükümrancılık, anlamı kurban ederken söylemin olanağını yok eder ; ancak, yalnızca söylemi durdurarak, keserek, ya da söylemin içinde bir yara açarak (soyut olumsuzluk) yapamaz bunu; aynı zamanda, açılan yarıktan söylemin içine hücum ederek söylemin sınırını, mutlak bilginin ötesini bulgularayp açığa çıkararak yok eder söylemin olanağını hükümrancılık.

Kuşkusuz, kimi zaman, Bataille "anamlı (*significatif*) söylemin" karşısına şiirsel, esritici, kutsal sözü çıkarır ("Ancak anlam, insanın *söylem biçimli düşüncesi*, kölesel çalışmaya bağlı olarak gelişebildi. Yalnızca kutsal, şiirsel söz, güçsüz güzellik alanına sınırlanmış söz doygun hükümrancılığı sergileme gücünü taşıyordu. Bu yüzden, kurban ediminin, *hükümrancılık, özerk* kalabilmesi için *anamlı* söylemin onu aydınlatmaması gerekir". Hegel, *Ölüm...*). Ne var ki, söz konusu hükümrancılık söz(ü), *başka* bir söylem, anlamlı söylem boyunca halkalanan başka bir zincir değildir. Bir tek söylem vardır; bu söylem de anlamlıdır; bu açıdan, bir kaçamak yol bulup Hegel'den kurtulmak söz konusu olamaz. Şiirsel ya da esritici olan, *her söylemde*, söylemin anlamının mutlak yitişine açılacak olandır ; kutsalın, anlam-sızın, olmaz-bilginin (*non-savoir*) ya da oyunun dip(siz)ine, baygınlığa (bu baygınlıktan uyanıp kendisine gelebilmesi bir zar atışına bağlıdır), açılacak olandır şiirsel, esritici olan. Hükümrancılığın şiirseli, "*şiirin izleğe* de, anlama da sırt çevirdiği an"da duyurur kendini (*Derin Düşünme Yöntemi*). Yalnızca "duyurur kendini" diyoruz, çünkü şiir, en çok bu anda, kendisini tümüyle "kuralsız oyun"a bıraktığı bu anda evcilleştirilip "bağımlı kılınma" tehlikesiyle karşı karşıyadır. Tam anlamıyla *çağcıl* bir tehlikedir bu. Şiir bu tehlikeden, ancak, bir "hükümrancılık evetlemesinin kendisine eşlik etmesi", bu evetlemenin eşliğinde de (Bataille'in hayran bırakıcı ancak dayanılmaz, savunulamaz bir bir deyimle -burada, Bataille'in yazısının biçimini ve bunalımını betimleme amacıyla bir araya getirmeğe çabaladıklarımızın tümüne başlık olabilecek bir deyimle dile getirdiği gibi) "anlamdan yoksunluğunun yorumu"nu yaparak kurtulabilir. Eğer şiir bunu başaramazsa, en kötü durumda *bağımlı*, en iyi durumda da "*araya sokulmuş*" olarak kalmaya mahkumdur. O zaman "Kahkaha, sarhoşluk, kurban, şiir, hatta erotizmin kendisi, sakınımla yedeğe alınmış, özerk, *çocukların eve sokulmaları* gibi küreye *sokulmuş* olarak varlıklarını sürdürürler". "Kendi sınırlarında, etkinliğin imparatorluğuna karşı çıkma gücünden yoksun, küçük hükümrancılıklar olarak kalırlar" (a.g.y.). Bataille'in, gerçeküstülikle hesaplaşması sırasında edebiyatla devrim arasındaki

ilişkiler üzerine geliştirdiği düşünceleri bu bağlamda, *bağımlılık*, *araya sokulma* ve *hükümranlılık* arasındaki ayrım içinde incelemek gerekiyor. Şiir üzerindeki yargıların, ilk bakışta, birkaç anlama çekilebilir çelişkili görünüşleri, bu üç kavramın sınırladığı alan içinde anlaşılmalıdır. Şiirsel imgenin bağımlılığı, "bilinenden bilinmeze götürme"sinde yatmaz; hayır; şiir "hemen tümüyle düşmüş şiirdir"; eğretilmelerden vazgeçemediği, eğretilmeleri her ne kadar "köle düzey"den koparsa da, hemen sonra, onları "bilinmeze adım atış olan iç yıkıma bırakmayı reddettiği", dolayısıyla kendisini gene de bu eğretilmelere tutunarak sürdürdüğü için "hemen tümüyle düşmüş şiir"dir şiir. "İnsanın yıkıntıdan başka bir şeyi olmaması mutsuzluk kuşkusuz; ancak elde hiçbir şeyin kalmaması demek değil bu; bir elin verdiğini öteki elde saklamak demek [XV]": bir kez daha Hegelci bir işlem.

Görüldüğü gibi söylem, anlamın dile gelmesi, ortaya çıkması olduğu ölçüde, tam tamına, hükümranlılığın yitişi demek. Dolayısıyla kölesellik, anlam(ın) arzusundan başka bir şey değil : işte felsefe tarihiyle, ondan ayırt edilemeyecek kerte bir bütün oluşturan temel *önerme* : emeği, anlamın anlamı, *techné*'yi de hakikatın açılıp yayılması (*déploiement*) olarak belirleyen önerme (22); en güçlü biçimiyle Hegelsel anın içinde toplanan önerme ; Bataille bu önermeyi, Nietzsche'nin izinde ilerleyerek, bir yandan dile taşırken bir yandan da, düşünülmesi olanaksız bir anlam-sızın dip-sizi üzerinde, önermeye, düzeneklerini ihbar ederek onu ele verecek kılıflar biçiyor (23); böylelikle de, en sonunda, önermeyi büyük oyuna sürüyor. Küçük oyunsa, anlam yokluğuna gene bir anlam yükleme uğraşısıdır söylem içinde [XVI].

İki yazı.

Bu yargıların beni sessizliğe götürmesi gerekirdi oysa yazıyorum.

Hiç de aykırı değil bu.

Ancak konuşmak gerekiyor. "Her türlü sözün uygunsuzluğunu... en azından söylemek gerekir[XVII]"; hükümranlılığı saklamak, yani belli bir biçimde yitirmek için; anlamını değil de anlamsızlığının olanağını gene de saklı tutmak için; o olanaksız "yorum" aracılığıyla her türlü olumsuzluktan ayırt etmek için hükümranlılığı. Gereken, sessizliği saklayabilecek bir söz bulmak. Olanaksızın gerekliliği: dilde -köleselliğin dilinde- kölesel olmayanı dile getirmek. "Kölesel olmayan itiraf edilemez... Sessizlik düşüncesi (erişilmez kendisidir bu) elini kolunu bağıyor insanın! Anlamın yokluğundan, bu yokluğa, ancak, taşımadığı bir anlam vererek söz edebilirim. Söylememle sessizlik kesildi. Hep bir *lamma sabachtani* (24) son veriyor tarihe, susmaya yetkin olmamamızı haykırıyor suratımıza: anlamı olmayana anlam vermeliyim: sonunda varlık, kendini, olanaksızlık biçiminde sunuyor bize!" (*Derin Düşünme Yöntemi*). Eğer *sessizlik* sözcüğü "tüm öteki sözcükler içinde en sapık ya da en şiirsel olan"ı ise, buna neden, bu sözcüğün,

anlamı susarmış gibi yaparken anlam-sızı *söylemesi*, usulca kayıp kendi kendini silmesi, varlığını sürdürmeye çabalamaması, susması, ancak sessizlik olarak değil söz olarak susması. Bu kayma, aynı anda, hem söyleme hem de söylem-sizliğe ihanet ediyor. Bize zorla benimseteye kalkışabilir kendisini; ancak hükümranlılık, anlamın içindeki anlama, söylemin içindeki söyleme daha bir kesin ihanet ederek bu kaymayla da oynayabilir. Bataille, "*sessizlik*"i "kay(g)an sözcüğe örnek" seçerek, "bizi kaydırabilecek" bu tür "sözcükler", "nesnelere" "bulmak gerekir" diyor. Neye doğru? Başka sözcüklere, başka nesnelere doğallıkla; hükümranlılığı muştulayan başka sözcüklere, başka nesnelere.

Tehlikeli bir kaymadır bu. Ancak bu yöne yöneltildiğinde kaymayı bekleyen tehlike, anlamı yitirme, söylemin betisi (suratı) içinde hükümranlılığı yitirme tehlikesidir. *Anlam oluştuğu anda* hak verme tehlikesi de belirir. Usa hak verme. Felsefeye. Hegel'e, anlamı dile getirmek amacıyla ağız açıldığı her an haklı olan Hegel'e. Bu tehlikeyi dil içinde göze almak, kurtarılmak istemeyeni -mutlak oyunun, mutlak tehlikenin olanaklılığını- kurtarmak için dili ikilemek, tuzaklara, düzenlere, yansımalara (taslaklara, *simulacres*) [XVIII] baş vurmak gerekiyor. Maskelere: "Kölesel olmayan itiraf edilemez: kahkahaya bir nedendir o, aynı zamanda da...: esime için de aynı şey söz konusu. Yararlı olmayan (bir maske altında) gizlenmelidir (*Derin Düşünme Yöntemi*). "Sessizliğin sınırında" konuşarak bir strateji düzenlemek, ve "eklemliliğin dili kestirdiği hükümransızlığı, dilin içine -bir noktada- yeniden sokmayı başaracak sözcükler bulmak"(a.g.y.) gerekiyor.

Demek ki eklemli dili dışlayan hükümransızlık, *belli bir biçimde*, ayırma, anlamlama (*signification*) kaynağı olarak ayırma yabancıdır. Dolayısıyla kopukluğu siler gibi görünür hükümransızlık; nitekim, Bataille'in son kararı hep kendisine bıraktığı *süreklilik (continuum)*'in gerekliliği temasını bu bağlam içinde anlamak gerekir; Bataille, çok yerde, *iletişim (communication)*'e de aynı görevi yükler [XIX]. *Süreklilik*, söylemsel ayırmanın sınırını aşan bir hükümransızlığın şanslı, ender deneyimidir. Ancak -burada, hükümransızlığın devinimine ilişkin, en büyük anlam belirsizliğini, en büyük oynaklığı taşıyan noktaya dokunuyoruz-, sözü geçen süreklilik, herhangi bir biçimde, metafiziğin tarih boyu *tasarladığı* anlam ya da buradalık doygunluğu değildir. Olumsuzluğun ve harcamanın dip-sizine doğru çabalayan *süreklilik* deneyimi, aynı zamanda mutlak ayırmanın da deneyimidir; bu ayırım ise, Hegel'in herkesten daha derinlemesine düşündüğü ayırım, yani buradallığın hizmetinde, (anlamın) tarih(i) içinde emek tüketen ayırım değildir. Hegel'e Bataille arasındaki ayırım işte bu iki ayırım arasındaki ayırımdır. Görüldüğü gibi bu gözlem, *iletişim, süreklilik ya da an (instant)* kavramlarının ilk bakışta hedef oldukları sanılabilecek ikircilliği uzaklaştırıyor. İlk bakışta, buradallığı tamamladıkları varsayıldığı ölçüde birbirlerinin özdeşleriymiş gibi görünen bu kavramlar, aslında, ayırmanın yarısını belirginleştirip sivirtilirler. "Temel bir ilke şu tarzda dile getirilebilir: "iletişim", doygun, el değmemiş varlıklar arasında oluşamaz: iletişim, kendi içlerinde varlığı *oyuna sürmüştü*, ölümün, yokluğun sınırına dayanmış

varlıklar gerektirir"(*Nietzsche Üzerine*). Dolayısıyla an -hükümran işlemin zamansal kipi olan an-, doygun, o kerte de el değmemiş bir buradalık *noktası* değildir: iki buradalık arasında kayar, (elden) kaçıp saklanır (*se dérobe*); bu an ayrımdır, buradalığı evetleyen an olarak ayrımdır; ancak söz konusu buradalık, doygunluğunda değil, kaçıp saklanmasında evetlenir. Kendisini vermez, çalınabilir ancak (*se vole*); aynı zamanda parçalayarak delip geçen bir giriş, aynı zamanda da yitip sönen bir kaçış olan bir devinim içinde sürükler götürür kendisini. An, *gizli-kaçak* olandır: "Bilgi-sizlik, aynı zamanda, temel bir içdaralmasını, ancak aynı zamanda da içdaralmasının yok olmasını içerir. O zaman, "an"ın deneyimi diye adlandırdığım *gizli-kaçak* deneyimi, *gizli-kaçak* bir biçimde gerçekleştirme olanağı bulunabilir" (*Bilgi-sizlik Üzerine Konuşmalar*).

Sözcükler bulmak gerekiyor demek ki, "eklemlili dilin kestiği hükümran sessizliği dilin içine - bir noktada- yeniden sokmayı başaracak" sözcükler. Yukarıda değindiğimiz gibi, söz konusu belli bir *kay(dır)ma* olduğuna göre, bulunması gereken, sözcük olduğu kadar, bir nokta, *bir çizik (tersim) içindeki bir yerdir* de; öyle ki, yaşlı dilden alınmış bir sözcük, sözü geçen çizik içine yerleştirilip yeni bir devinimle canlandırıldığında, kaymaya, tüm söylemi de kaydırmaya başlar. Dili hedef alan stratejik bir zorlama, yaşlı vücudu, şiddetli ve kay(g)an, kaçıcı bir devinim boyunca bükerek onun söz dizimini de, sözlüğünü de büyük sessizliğe taşımaları, bu sessizlikle ilişkiye sokmalıdır. Ancak ilişki, hükümranlığın kavramı ya da anlamından çok hükümranlık işleminin şanslı, ender anı ile -"yalnızca bir kez bile gerçekleşse" bu an-, kurulmalıdır.

Mutlak *eşsiz bir ilişki*: bir dille bir hükümran sessizlik arasında kurulan ilişki; oysa hükümran sessizlik, kendisiyle ilişki kurabilmek için eğilip kayarak kendisine ulaşmaya çabalayanla *hiçbir ilişkiye*, hiçbir bakışma *katlanamaz*. Buna karşın gene de bir ilişki; hem bağımlı anlamları (*significations*), hem de bir işlemi -niteliği ilişki-sizlik olan, hiçbir anlamı olmayan, özgürce, her türlü söz diziminin dışında yer alan- bir işlemi, titizlikle, kesinlikle, *bilimsel* bir biçimde ortak *söz dizimine* yerleştirmesi gereken bir ilişki. Bilimsel bir biçimde, ilişkileri bir ilişki-sizliğe, bir bilgiyi bir bilgi-sizliğe taşımak, bunlar arasında bir ilişki kurmak gerekiyor. "Hükümran işlem yalnızca bir kez gerçekleşebilse bile, düşünce nesnelere ile hükümran anlar arasında ilişki kurabilecek bir bilim olanaklıdır"(*Derin Düşünme Yöntemi*). "O zaman, bilginin terk edilişi üzerine temellenen düzenli bir düşünme başlar..."(*Bilgi-sizlik Üzerine Konuşmalar*).

Hükümranlık, efendilik olmadığı, dolayısıyla, bu bilimsel söylemi, bir yüce makamın (*archie*), ya da bir sorumluluk ilkesinin yönetebileceği gibi yönetemediği için, sözü edilen düşünme daha da güçleşir, giderek olanaksızlaşır. Kuşkusuz hükümranlık da efendilik gibi, yaşamı oyuna sürerek bağımsızlaşır; hiçbir şeye bağlanmaz, hiçbir şeyi saklamaz. Ancak, Hegelci efendilikten ayrı olarak, hükümranlığın kendi kendisini bile

saklamaya çabalamaması, kendi içine çekilip derin düşüncelere dalmaya, kendisinin olsun, göze aldığı tehlikenin olsun kazancını elde etmeye yeltenmemesi gerekir; hükümrانlık "ne mal ne de mülk olarak tanımlanabilir". "Doğru, sarılıyorum ona, ama sarılacağıma karşısına geçip güleceğimden emin olmasaydım bu denli sarılır mıydım?" (*Derin Düşünme Yöntemi*). Dolayısıyla, işlemin amacı, kendinin bilincine ulaşmak, kendi kendinin yanında olabilmek, kendinin bakımını sağlayabilmek, kendi kendine bakma gücünü kazanmak değil. Fenomenolojinin alanında devinmiyoruz artık. Bu ilk özelliğin ortaya çıkardığı, ancak felsefi mantığın hiçbir zaman okuyamayacağı gerçek bu: hükümrانlık *kendini yönetmez*. Genel olarak da, ne bir ilişkiyi, ne nesnelere, ne de söylemleri anlam üretmek amacıyla yönetmez. İşte Bataille'a göre, nesnelere hükümrان anlar arasında ilişki kurmayı amaçlaması gereken bilimin, her bilim gibi de, temel olanla türevsel olan arasında belli bir düzeni, ilişkiyi, ayrımı gerekli kılan bilimin rastladığı ilk engel burada. *Derin Düşünme Yöntemi*, "engel"i (sözcüğü Bataille kullanıyor) gizlemiyor:

"Hükümrان işlem kendisini hiçbir şeye bağımlı kılmadığı gibi, hiçbir şeyi de kendisine bağımlı kılmaz; her türlü sonuca ilgisizdir; eğer her şey olup bittikten sonra, bağımlı düşünceyi hükümrان düşünceye indirgemek (*réduction*) istersem, özgürüm bunda; ancak gerçekten hükümrان olanın umurunda bile değildir bu; her an dilediğince kullanmakta özgürdür beni."

Hükümrانlık birisini ya da bir şeyi bağımlı kılmaya yeltendiği anda, bilelim ki, diyalektiğin yönetimine girecek, köleye, eşyaya, emeğe bağımlı kılınacaktır. Utku kazanmayı arzulaması, kârı saklamaya çabalaması hükümrانlığın başarısızlığa uğraması demek. Efendilikse, tersine, başarısızlıktan korkmayı bırakır, kendi kendisinin mutlak kurbanı olarak yitmeyi kabullenirse hükümrانlaşır [XX]. O halde efendi de hükümrان da başarısızlığa uğruyorlar [XXI]; başka türlü dendiğinde, ikisi de başarısızlıklarını başarıyorlar. Birisi, kölenin dolayımına köleleşmeyi kabullenip, başarısızlığına anlam vererek başarıyor bunu; bu da, başarısızlığa uğramaktan kaçınmakta başarısızlığa uğramak demek. Ötekiyse, mutlak olarak başarısızlığa uğrayarak başarıyor başarısızlığını; bu da, bir yandan başarısızlığın anlamını bile yitirmek ise, bir yandan da kölesellik-olmayanı (*non-servilité*) kazanmak demek. Bu, neredeyse ayrımsanamayacak ayırım, bu bir tersle bir yüzün bakışımı bile olmayan ayırım, hükümrان yazının tüm "kaymalar"ını düzene sokmalıdır. Hükümrانlığın *kimliğine -ki baştan sona söz konusu edilen budur-*, hükümrانlığın *kimliğine el atmalıdır (25)* bu ayırım. Çünkü hükümrانlığın kimliği olamaz; *kendisi, kendisi-için, kendisinde, kendisinin yanında* olamaz hükümrانlık. Yönetmemek, yani köleleşmemek için hiçbir şeyi kendisine bağımlı *kılmamalı* (düz tümleç), yani *hiçbir şeye ne de hiç kimseye* bağımlı kılınmamalıdır (dolaylı tümleçin kölesel dolayımı) hükümrانlık: sakınımsız harcamalıdır kendisini, yitmeli, usunu yitirmeli, kendisinin

belleğini, kendisinin iç varlığını (*intériorité*) yitirmelidir: *Erinnerung*'a karşı, anlamı özümleyip sindiren cimriliğe karşı *unutuşu*, Nietzsche'nin sözünü ettiği *aktive Vergesslichkeit*'i (26) *uygulamalı*, son aşamada da, efendiliği kökten bozguna uğratan noktaya ulaşmalı, kendisini tanıtma *ardında* koşmayı bırakmalıdır (27).

Tanınmaya sırt çeviriş yazıyı hem zorunlu kılar hem de yasaklar. Daha doğrusu *iki yazı*'yı birbirinden ayırır bu karar. İzi tasarlayıp dışarıya yansıtan, izin izdüşümünü yapan yazıyı, istemin, sözü geçen ize yerleşerek varlığını sürdürme arzusunu, kendisini bu izde tanıtma, izin içinde buradallığını inşa etme arzusunu besleyen efendilik yazısını yasaklar. Kölesel, bu yüzden de Bataille'ın küçümsediği yazıdır bu. Ancak yazının küçümsenen bu köleselliği, Platon'dan bu yana, geleneğin yargılayıp hüküm giydirdiği kölesellik değildir. Platon'un hedef aldığı kölesellik, söylemi üreten öznenin varlığından yoksun kaldığı için sorumsuz bir *technè* (hüner) dolmaktan ileri gidemeyen yazının köleselliği: Oysa Bataille, tam

tersine, buradalık içinde yaşamı -yaşamın hortlağını- saklayıp sürdürme tasarısını, bu kölesel tasarımı hedef alıyor. Kuşkusuz bu iki tutum da belli bir ölümden çekiniyor, tedirgin oluyor; dolayısıyla, bu suç ortaklığı üzerinde derinlemesine düşünmek gerekir. Sorunu bir kat daha güçleştiren, hükümranlığın, aynı anda, başka bir yazı olanağının da yolunu açması: bu başka yazı olanağı ise, izi iz olarak üreten yazı. Ancak bu iz, içinde, buradallığın, daha varlığını duyurup içimizde ilk umutları uyandırdığı anda bir daha ele geçmemek üzere kaçıp saklanması koşuluyla, başka bir deyişle, bu iz, mutlak bir silinişin olanaklılığı biçiminde oluşması koşuluyla bir izdir. Silinmesi olanaksız bir iz, iz değildir. Bataille'ın *yazı üzerine önermelerinin dizgesini*, izle kurulabilecek bu iki ilişki -küçük ve büyük diye adlandırılabilir bu ilişkileri- üzerine *önermelerinin dizgesini* yeniden inşa etmek gerekiyor burada.

1. Bataille'ın metinlerinin büyük bir öbeğinde, tanınmaya hükümran sırt çevirme kararı yazının silinmesini zorunlu kılar. Örneğin küçük yazı olarak şiirsel yazının silinmesini:

"Usun bu kurban edilişi görünüşte imgeseldir; kanlı gelişmelere ya da buna benzer şeylere rastlanmaz burada. Bununla birlikte, bu kurban ediş şiirden farklıdır; bütündür çünkü, istenildiğinde tadılacak zevkler saklamaz içinde; saklasa bile, bu zevkler, hiç bir zaman egemen olunamayacak yasa dışı bir kay(dır)ma, ya da koyuverilmiş bir kahkaha boyunca tadılabilirler ancak. Eğer arkasında beklenmedik bir yaşam parçası bırakırsa, bu, kendi kendisini unutmuş, yitirmiş bir yaşamdır; hasat edilmiş tarlalarda nasılsa kalmış bir çiçek gibi. Ancak, büyüklük hastalığının son evresini içeren -Tanrılaştığımız duygusunu alınız çünkü- bu kurban ediş, bir durumda çok olağan sonuçlar doğurur: haz, bir kaymayla kaçıp saklanır, büyüklük hastalığı da tümüyle tüketilemezse, kendimizi "tanıtma" arzumuzu mahkum olur, yığın gözünde bir Tanrı olmayı amaçlarız ; delilikten başka bir şeye elverişli olmayan bir koşul... Oysa, eğer sonuna değin gidilirse, silinmek gerekir,

yalnızlığı yüklenmek, bu azabı çekmek, *tanınmaya* sırt çevirmek gerekir: tanınma konusunda, yokmuşuzcasına, usumuzu yitirmişzicesine davranmak, istemsiz, umutsuz, hep başka yerde olmaya katlanmak gerekir. Düşünceyse (dibinde barındırdığı şey yüzünden), diri diri gömülmelidir. Onu daha baştan anlaşılmayacağını, anlaşılmaması gerektiğini bilerek yayınlıyorum... Benim de, onun da elimizden, anlam-sızın uçurumuna yuvarlanıp yitmekten başka bir şey gelemes. Düşünce çökertir; çökertmesi (çöküşü) ise yığına iletilemez; yalnızca en az güçsüz olanlara seslenir o"(Azap'a Ek Yazı).

ya da:

"Hükümran işlem bu gelişmelere *yol açar*: bunlar, bellekte bırakılmış bir izden ya da sürüp giden işlevlerden arta kalan kalıntılardır; ancak işlem, gerçekleştiği ölçüde, ilgisizdir, bu kalıntıları umursamaz bile" (*Derin Düşünme Yöntemi*).

ya da:

"Yazılmış şeyin varlığını sürdürmesi mumyaninkine benzer"(*Suçlu*)

2. Oysa bir hükümran yazı var ki, öteki yazının tersine, sözle anlamın kölesel suç ortaklığını kesip durdurmalıdır.

"Bağımlı işlemlerin oyununu silip yok etmek için yazıyorum içimde"
(*Derin Düşünme Yöntemi*).

Demek ki oyuna sürüş, efendiliğin sınırlarını aşan oyuna sürüş, *yazının alanı* olarak beliriyor. Oyun küçük yazı ile büyük yazı arasında oynanıyor; efendi ise bunların ikisinden de habersizdir; ikinci yazıya birincisinden daha uzak, ikinci oyuna birincisinden daha yabancıdır. ("Efendi için oyun hiç bir şey değildir, ne küçük ne büyük" (*Bilgi-sizlik Üzerine Konuşmalar*).

Niçin yalnızca yazının alanı?

Hükümranlık, ancak, tüm ilişkilerden arındığı, gizin gecesinde yapayalnız kaldığı an mutlak hükümranlıktır. Hükümran iletişimin *sürekliliği* işte bu gizli ayırımın gecesinde devinir. Sürekliliğin ayırım içinde gerçekleşmesinde bir çelişki olduğunu sanmak, söz konusu edileden hiç bir şey anlamamak olur. Daha doğrusu, bu saniya kapılındığında anlaşılacak olan, felsefi ustalığın (efendiliğin) mantığı içinde anlaşılacak olanı ancak; çünkü bu mantık, tanınma arzusunun, gizin kesintisizinin, söylemin, işbirliğinin, v.b., kopuklukla, eklemlemeyle, olumsuzlukla bağdaştırılmasını gerektirir. Görüldüğü gibi, Hegel'den Bataille'a, sürekliliyle kopuğun çatışması durmamacasına yer değiştirir.

Ne var ki, bu yer değiştirme, yüklemlerin çekirdeğini yeniden biçimlendirecek güçte değildir. Hkmranlığa yüklenen sanların (*attributs*) tümü efendiliğin (Hegelci) mantığından alıntılanmıştır. Ne bizim ne de Bataille'in, başka hiç bir kavramdan, dahası, hiç bir göstergeden (*signe*), sözcükle anlamın oluşturabilecekleri başka hiç bir birlikten yararlanma olanağımız yok. Hükümranlık göstergesinin kendisi bile, köleselliğin karşıtı olduğu ölçüde, efendilik göstergesini üreten aynı anamalin ürünüdür. İşleme biçiminden soyutlanarak bakıldığında onu efendilikten ayırt etmemizi sağlayacak hiç bir belirti bulunamaz. Hatta Bataille'in metninin, bir soyutlama sonucu sınırlayabileceğimiz büyük bir alanında, hükümranlığın, klâsik bir *zne* felsefesi içinde, özellikle de, Heidegger'in, Hegel ve Nietzsche'de bile varlığını sürdürmekten geri kalmadığını ağıklıkla gösterdiği o *istemcilik* (*volontarisme*) [XXII] içinde -metafiziğin özüyle, ondan ayırt edilemeyecek kerte bütünleşmiş olan *istemcilik* içinde- takılı kaldığı gösterilebilir.

Efendiliğin mantığını, hükümranlığın, diyelim, mantık-sızlığından ayıran ara, kavramın çekirdeği içine yazılamaz, yazılmaması gerekir (çünkü eğer bir Şey bulgulanabildiyse burada, o da, anlamın çekirdeği diye, kavramsal atom diye bir Şey olmadığı, kavramın bir ayrımlar dokusu içinde üre(til)diğidir); sözü geçen ara, bir yazı zincirle(n)mesi ya da bir yazı işlevi içine yazılmalıdır. Bu -büyük- yazının adı *yazı* olacaktır; çünkü bu yazı *söylemin* (*logos*), (anlamın, efendiliğin, buradalığın, v.b.) *sınırlarından taşar*. Bu yazıda -Bataille'in ulaşmaya çalıştığı yazıda- aynı kavramlar, kendiliklerinde hiç değişmemiş olarak görünmelerine karşın güçlü bir anlam değişimine uğrayacak, daha doğrusu, ilk adımda her ne kadar soğukkanlı, kaygısız bir görünüm sergileseler de, anlamın yitişiyle derinden sarsılacak, bu yitiş yönünde kayıp sonsuza değin yuvarlanacaklardır. İmdi, bu kesin yuvarlanmaya, felsefi kavramların bu insafsızca kurban edililiğine gözleri köreltmek, Bataille'in metnini, hiç bir Şey yokmuşcasına, gene "anamlı söylem" in *içinde* okumayı, sorgulamayı, yargılamayı sürdürmek, belki bir Şeyler anlaşılmasını sağlar, ancak metni kuskusuz okumamak olur bu. Böyle de okunabilir doğallıkla; okunmadı mı, okunmuyor mu zaten; çeviklikle, kimi zengin yorumlarla, ve felsefi güvencelerle. Okumamak, bu bağlamda, Bataille'in metninin biçimsel gerekliliğini, kendine özgü bölümlenmesini, metnin öyküleriyle kurduğu ilişkiyi göz önüne almamak demek; şunu unutmamak gerekir ki, Bataille'in öyküleri, gsterenlerini gsterilenlerinin içeriği uğruna silip metnin "felsefi" zdeyişlerine ya da söylemine basit bir biçimde eklenerek tüketmiyor serüvenlerini. Bataille'in yazısı, klâsik kavramı içinde anlaşıldığı biçimde mantıktan, hattâ Kojve'in sorusturmasının baş izleğini oluşturan Hegelci kitaptan da farklı olarak, son çözümlemede, biçimle içerik ayırımına hiç bir zaman olanak tanımaz [XXIII]. Onu yazı kılan da budur işte; bu yüzden hükümranlığın gerektirdiği yazıdır.

Bu yazı -her türlü öğretme kaygısından arınmış, oluşturduğu örnekle bugün, burada, bizi kendisiyle ilgilendiren bu yazı-, klâsik kavramları, kaçınılmazlıklarında kabul edip birbirlerine zincirlemeye boyun eğer ("Düşüncemi felsefi bir tarzda dile getirmekten kaçınmadım. Ancak

amacım filozoflara seslenmek değil" (*Derin...*) (28); ancak bu zincirleme öyle özgün bir biçimde gerçekleştirilir ki, sözü geçen kavramlar, bir kurgu oyunuyla, görünüşte olağan yasalarının gerektirdiklerini yerine getirirlerken, belli bir noktada da, hükümlanlıkla, anlamın mutlak yitişiyile, sakınımsız harcamayla, ancak felsefi suratlarına bakıldığında olumsuzluk ya da anlam yitişi diye adlandırabileceklerimizle ilişkiye girer; bir anlam-sızla, mutlak anlamın ötesindeki, mutlak bilginin bitiminin ya da ufkununötesindeki bir anlam-sızla ilişkiye girer bu kavramlar. Bu hesaplı kaymanın [XXIV] devinimiyle sürüklenen kavramlar artık olmaz-kavramlar görünümünü alırlar, düşünülemezler artık; *dayanılmaz, savunulmaz (intenable)* kavramlara dönüşürler ("Dayanılmaz, savunulmaz kavramlar getiriyorum." *Küçük*). Bataille'ın metni önünde filozofun gözleri körelir; çünkü o, ancak, yere sağlam basma arzusunu, kendine kesin inancı ve kavramın güvenliğini, kaymaya karşı, *sağlamlıkla tutup sürdürme* arzusunu taşıdığı ölçüde filozoftur. Onun gözünde Bataille'ın metni tuzak doludur; sözcüğün ilk anlamıyla bir utancadır.

Anlamın aşılması ne bir anlam-sızın dolaysız *kimliğine* ulaşmak, ne de anlam-sızı *saklayıp sürdürme* olanağını elde etmektir. Anlam(ın) çağının bir *époque*'sinden (29) söz etmek daha doğru olur; anlam(ın) çağını askıya alan bir ayraç -yazılmış bir ayraç- açma: neredeyse fenomenolojik *époque*'nin tersi bir *époque*'den söz edebiliriz; çünkü fenomenolojik *époque*, her zaman, *anlam adına, anlamın yönünde* gerçekleştirilir. Bizi anlama doğru büküp eğen bir indirgemedir (*réduction*) bu *époque*. Oysa anlamın hükümlanca aşılması sözü geçen indirgemenin indirgenmesidir; anlama indirgeme değil anlamın indirgenmesidir. Bu aşma eylemi, *Ruhun Fenomenolojisi*'nin sınırlarından taşarken, genel olarak, en çağdaş gelişmeleriyle birlikte, tüm fenomenolojinin sınırlarından da taşar. (Bkz. *İçsel Deneyim*, s. 19).

Bu yazının hükümlan makamla (*instance*) ilişkisi gene ona *bağımlılık* biçimine mi dönüşecektir? Bu makamın buyruklarına *boyun mu eğecektir* gene? (Bir özü olsaydı eğer) özü gereği, diyebileceğimiz, hiç bir şeyi kendisine bağımlı kılmayan şeye bağımlı mı kılacaktır kendisini? Asla; söylemle hükümlanlık arasındaki ilişkinin eşsiz aykırılığı da bu zaten. Büyük yazıyı hükümlan işleme taşıyıp onunla ilişkiye sokmak demek; ilişki-sizlik türünden bir ilişki kurmak, kesintiyi metnin içine yazmak, söylem biçimli bilginin zincirini bir bilgi-sizlikle ilişkiye sokmak demektir; ancak bu söylem biçimli bilginin içerdiği evrelerden biri olmayan bir bilgi-sizlik, dip-siz uçurumunun üzerinde anlamın da, tarihin de, mutlak bilginin ufuklarının da şanslarını denediği, var olma şanslarına bahse tutuştukları bir mutlak bilgi-sizlik söz konusu olan. Bu tür bir ilişki "bilimsel" olarak yazılmalıdır ; ancak bilim sözcüğü, bu bağlamda, özel kurallarından hiç bir şey yitirmese de, mutlak bilgi-sizlikle ilişkiye girdiği ölçüde, kökten bir sarsıntıya uğrar, saptılır. Dolayısıyla ona bilim adını verebilmek için, mutlak bilginin sınırlarını oluşturan çiti (bitimi, kapanışı, *clôture*) aşmamız gerekir; ancak o zaman da, bu adlandırış bağlamının isterlerini yerine getirebilmeliyiz. Bilimin sınırlarından taşan bir bilgi-sizlik, bilimin *bile* sınırlarından nerede nasıl taşabileceğini *bilecek* bilgi-sizlik

artık bilimsel bir biçimde nitelenemez ("Hiç bir şey bilmemenin ne olduğunu kim bilebilecek?" *Küçük*). Belirlenmiş, bilginin tarihiyle sınırlanmış bir beti türünden, kendisini diyalektiğe teslim eden, böylelikle de diyalektiğin işlemesine olanak sağlayan bir beti türünden sınırlanmış bir bilgi-sizlik olmayacaktır bu; tersine, her türlü *épistémè*'nin, felsefenin, bilimin mutlak aşırılığı (taşkınlığı) olacaktır. Yalnızca bir *çift tavır* (*double posture*) (30) düşünebilir bu eşsiz ilişkiyi: ne "bilimcilik" ne "gizemcilik" adı verilebilir ona [XXV].

Görüldüğü gibi, hükümrancılık, anlam-sızın tez biçiminde ortaya konuşundan çok anlamın evetleyici indirgenişi olduğu için, sözü edilen yazılışın (kayıtın) ne *ilkesini* ne de *temelini* oluşturabilir. Hem ilke-sizlik, hem temel-sizlik olan hükümrancılık, yatıştırıcı, rahatlatıcı bir makamın (*archie*), bir olanaklılık koşulunun ya da söylemin aşkınlığının (*transcendanta*) bekleyişlerine cevap vermez artık (31) ; kaçır saklanır. Burada felsefi hazırlıklar, felsefeye giriş niteliğinde başlangıçlar söz konusu değildir artık. *Derin Düşünme Yöntemi*, yazının disiplinli ilerleyişinin bizi, kesin, şaşmaz bir biçimde, yöntemin de, dolayımın da geçerliliklerini yitirdikleri noktaya götürmesi gerektiğini öğretir bize (s.73); hükümrancılık, bu noktada, yöntemle de dolayımın da tüm bağlarını keser; çünkü artık kendisinden önce gelen ya da kendisini hazırlayan hiç bir şey koşullandıramaz onu. Hükümrancılık ne uygulanmayı, ne yayılmayı, ne sürmeyi, ne öğretilmeyi amaçlar (işte bu yüzden Blanchot'nun sözüyle yetkesinin *cezasını çeker*); tanınma ardında koşmadığı gibi, kendisini hazırlayan söylem biçimli emeğe karşı herhangi bir gönül borcu da beslemez; oysa kendi varlığını borçlu olduğu bu emeğe sırt çeviremeyeceği açıktır. *Hükümrancılık* nankör olmalıdır. "Hükümrancılığım (...) yaptığım çalışmadan dolayı hiç bir gönül borcu beslemiyor bana" (*Derin...*). Başlangıçların (hazırlıkların) bilinçli kaygısını duymak tam anlamıyla felsefidir, Hegelcidir.

"Hegel'in (*Fenomenoloji*'nin önsözünde) Schelling'e yönelttiği eleştiri kesin geçerliliğinden hiçbir şey yitirmez. İşlemin gerektirdiği ön çalışmalar, hazırlanmamış bir anlayışın harcı değildir (Hegel'in dediği gibi, kunduracı olmayanın ayakkabı yapmaya kalkışması anlamsızdır). Ancak bu çalışmalar, kendilerine özgü uygulayım tarzlarıyla, hükümrancılık işlemi (gidebildiği kadar uzağa giden varlık), gene de dizginlemekten geri durmazlar. Aslında hükümrancılık, işlemin, ön hazırlıkların koşuluna bağımlı kılınmasına boyun eğilmemesini gerektirir. İşlem ancak, ertelenmesi olanaksız, ivedilikle yapılmasının gerektiği bir bağlamda gerçekleşebilir: bu gereklilik bir kez belirmeye görsün; özleri gereği kendilerinin dışındaki ereklere bağımlı olan, hiç bir zaman kendi kendilerinin ereklere olmayan çalışmalara girişmeye vakit yoktur artık" (*Derin Düşünme Yöntemi*).

Oysa, eğer Hegel'in, hiç kuşkusuz, yöntemle tarihselliğin varlıkbilimsel birliğini gösteren ilk düşünür olduğu anımsanırsa, hükümrancılığın, yalnızca "özne"nin değil (*Derin...* s.75), aynı zamanda tarihin kendisinin de *ötesine taşıdığı* sonucuna varmak gerekir. Bu sonuca varmak, klâsik, Hegel-öncesi bir tarzda, tarihsiz bir anlama geri dönmek değil doğallıkla; bu tür tarihsiz bir

anlam, *Ruhun Fenomenolojisi*'nin bir betisini oluşturabilir ancak. Hükümlanlık, anlamın tarihinin de, tarihin anlamının da, çağlar boyu bu ikisini karanlık bir biçimde birbirine lehimleyen bilgi tasarısının da tümünü aşar. Bilgi-sizlik o zaman tarih-ötesi (-dışı, *outré-historique*) bir konum kazanmıştır artık [XXVI]; ancak vurgulamak gerekir ki, bilgi-sizlik, tarihin tamamlanmasını, mutlak bilginin kapanışını gözleyip kaydettiği, onları ciddiye aldığı, daha sonra, bu tamamlanıştan da, bu bilgiden de taşarak onlara ihanet ettiği, ya da onları oyunda yansıladığı için tarih-ötesine dönüşür [XXVII]. Bu yansımada, bilginin tümünü ya saklar ya da öncelerim (*j'anticipe*) ; ne bir bilgi ne de bir bilgi-sizlik, -belirlenmiş, soyut bir bilgi ya da bir bilgi-sizlik- beni sınırlayabilir artık; tek başıma aldığım bir kararla, mutlak bilginin sorumluluğundan -bu bilgiyi, artık egemen olamayacağı bir alana yerleştirip yazarak- kurtarıyorum kendimi. Bataille'in yazısı, anlambirimlerin (*sémantèmes*) tümünü yani felsefibirimlerin (*philosophèmes*) tümünü, hükümlan işleme, anlamın dönüşsüz tükenişine taşır. Anlamın kaynağından çeker (*puise*) durmaksızın, kaynağı tüketmek (*épuiser*) için. İnce, titiz bir yılmazlıkla, kesin, tutumlu bir biçimde sökmeye yöneldiği şeyin kuruluşunu sağlayan kuralı yakından tanıyacaktır.

Bataille'in *genel ekonomi* adını verdiği şeyin yollarından ilerleyerek.

Genel yazı ile genel ekonomi.

Hükümlanlık yazısı en az iki açıdan genel ekonomiye uygun düşer: 1. bir bilimdir, 2. nesnelere, anlamın sakınımsız yok edilmesine taşır.

Derin Düşünme Yöntemi, Lânetli Payı (la Part Maudite) şöyle haber verir:

"Düşünce nesnelere hükümlan anlama taşıyan bilim, sonuç olarak, bir *genel ekonomi*dir; bu ekonomi, nesnelere anlamını, bu nesnelere birbirleriyle kurdukları ilişkiler ağının ardından, son çözümlemede de, anlamın yitişyle kurdukları ilişkiler ardından düşünür. *Genel ekonomi* sorunu *politik ekonominin* kapsamına girer; ancak, *politik ekonomi* adıyla anılan bu bilim (ticari değerlerle) sınırlı bir ekonomiden başka bir şey değildir. Burada söz konusu olan ise, zenginliklerin kullanımı ile ilgilenen bilimin temel sorunu. *Genel ekonomi*, ilk adımda, enerji fazlalıkları (taşkınlıkları, *excédents*) üretildiğini, bu fazlalıkların da, tanımları gereği, kullanılmayacağını ortaya koyar. Enerji fazlalığı hiç bir ereğe yöneltilmeden, dolayısıyla her türlü anlamdan yoksun olarak yitirilebilir ancak. İşte hükümlanlık bu yararsız (gereksiz), anlamsız (çlgın) yiti(rili)ştir [XXVIII]."

Bilimsel yazı olarak genel ekonomi, kuşkusuz, hükümlanlığın kendisi değildir. Aslında hükümlanlığın *kendisi* diye bir şey yoktur. Hükümlanlık, anlam, hakikat, *esyanın-kendisinin-kavranışı* değerlerini eritir. Dolayısıyla, kendi açtığı ya da kendisiyle ilgili söylem, herhangi bir biçimde, doğru, gerçeğe uygun, ya da içten [XXIX]" değildir. Hükümlanlık

olanaksızdır; dolayısıyla < bir şey> *değildir*, hükümranlılık "şu yiti(rili)ş" *dir* (sözcüğün altını Bataille çiziyor). Hükümranlılık yazısı, söylemi mutlak söylem-sizlikle *ilişkiye* sokar. Genel ekonomi konusunda gördüğümüz gibi, anlamın yitişi değil, "anlamın yitişine ilişki"dir. Bu yazı anlamın sorusunu açar. Bilgi-sizliği betimleyemez, olanaksızdır bu; bilgi-sizliğin etkilerini betimler. " ... Bilgi-sizliğin kendisinin ise, söz etmek olanaksızdır, yalnızca etkilerinden söz edebiliriz ..." [XXX].

Bununla birlikte, bilen bilimin olağan düzenine yerleşmiyoruz burada. *Hükümranlılık yazısı ne kendi işleminde devinen hükümranlılık ne de olağan bilimsel söylem değildir*. Bilimsel söylemin anlamı (söylemsel içeriği, yönü), bilinmeyenden bilinene ya da bilinebilire uzanan, bilinmeyenden, daha baştan beri bilinene ya da önceden kestirilen bilgiye uzanan bir ilişki olmasında yatar. Oysa genel yazı ile sözü geçen olağan, bilimsel düzen tersine çevrilir; çünkü genel yazı, her ne kadar bir anlam taşısa da, anlam-sızla *ilişkiden başka bir şey değildir*. Burada, bilginin mutlak olanaklılığıyla kurulabilecek her türlü ilişki askıya alınmıştır. Bilinmeyen bilinene değil bilinen bilinmeyene taşınır burada, anlam anlam-sıza bağlanır. "Bu bilgi, özgürleşmiş diyebileceğimiz (ancak ben onu yansız diye adlandırmayı yeğliyorum) bu bilgi, ürünü olduğu kölesellikten kopmuş (kurtulmuş) bir işlevin kullanımıdır: işlev, daha önce, bilinmeyi bilinene (sağlama) taşırdı; ancak, kölesellikten kurtulup özgürleştikten sonra, artık bilineni bilinmeyene taşır, bilineni bilinmeyene ilişkiye sokar" (*Derin...*). Yukarıda gördüğümüz gibi, "şürsel imge"nin içinde söz konusu devinimin bir taslağı çizilebilir yalnızca.

Bütün bu söylenenlerden, ruhun fenomenolojisinin, mutlak bilginin ufkunda, ya da söylemin (*Logos*) değirmiselliği düzeninde ilerleyen ruhun fenomenolojinin *tersine çevirildiği* sonucu çıkarılmamalıdır. Basit bir tersine çevrilikten çok, ruhun fenomenolojinin kavranılması (kapsanması) söz konusu burada: ancak bilen kavrayış ile kavranılması değil; yazılması, fenomenolojinin bilgi ufuklarının, anlam betilerinin tümüyle genel ekonominin açıklığına yazılması söz konusudur. Genel ekonomi, sözü geçen ufukları da, betileri de bir temele değil, harcamanın *dip-siz(lik)*'ine taşır; anlamın *telos'*una değil, değer, *sonsuz o kerte de belirsiz* yok edilmesine taşır. Bataille'ın karşı-tanrıbilimi, aynı zamanda da, hem bir karşı-erekbilim (*a-téléologie*) hem de bir karşı-öteki dünya bilimi (*aneschatologie*)dir. Ancak, bu karşı-tanrıbilimin söylemi -ki hükümrana evetlemeden dikkatle ayırt etmek gerekir onu-, olumsuz tanrıbilimin (*théologie négative*) yollarını izleyerek oluşmaz. Sözü geçen yolların Bataille'ı büyülememesine kuşkusuz olanak yoktu; ancak belki bu yollar bile, her ne kadar yüklemelerin tümüne sırt çeviriyorlarsa da, yüklemelerin ötesinde, hatta "varlığın ötesinde" ulaşılabilecek bir "yüce-özlülük" (*super-essentialité*) umudunu saklarlar içlerinde [XXXI]; var-olanın (*étant*) ulamları ötesinde ulaşılabilecek bir yüce var-olan, bir yıkılmaz anlam umudunu taşırlar. Belki de: çünkü burada, Batı düşünüyü içinde üretilen söylemin sınırlarına, bu söylemin en gözü pek atılganlıklarına dokunuyoruz. Uzaklıklarla yakınlıkların birbirlerinden ayırt edilemeyeceğini gösterebiliriz bu noktada.

Ruhun fenomenolojisi (ya da genel olarak fenomenoloji), fenomenselliğin betiler dizisini hep bir anlama doğru, varlığını daha baştan beri duyuran bir anlama doğru taşıdığı için, sınırlı ekonominin alanı içinde yer alır: "zenginliklerin kullanımı ile ilgilenen bilim" tanımının terimleriyle konuşacak olursak, fenomenoloji, ticari değerlerle, nesnelere anlamları ile, değerleri ile, nesnelere *dolaşımı* ile sınırlanmıştır. Bu yüzden de, mutlak bilginin *değirmiselliği*, ancak, *yeniden üretime yönelik tüketim dolaşımına* söz geçirebilir, ancak bu dolaşımı kavrayabilir. Değerin mutlak üretimi ile mutlak yok edilişi, enerji fazlası, "hiç bir ereğe yöneltilemeden, dolayısıyla tüm anlamdan yoksun, yalnızca yitirilebilen" enerji; bütün bunlar sınırlı ekonomi olarak fenomenolojinin dışında kalır. Sınırlı ekonomi, aynı ve olumsuzluğu, yalnızca surat biçiminde, anlamın anları ya da koşulları biçiminde, emek biçiminde belirler. Oysa hükümran işlemin anlam-sızlığı, ne anlamın olumsuzluğu, ne de anlamın koşuludur; her ne kadar, bu anlam-sızlık, aynı zamanda, anlamın olumsuzluğu ya da koşulu olarak görülebilse de, her ne kadar, kendisine verilen ad bu yorumu içerse de. Anlamın yedekte saklanması değildir. Bu anlam-sızlık, olumlu ile olumsuz karşıtlığının ötesinde yer alır; çünkü tüketim edimi, her ne kadar anlamın yitilmesini içeriyorsa da, buradlığın *olumsuzu* değildir; anlamının *gerçeğinde* (*bewahren*'da (bkz. 20.ci not) saklanan ya da gözlenen buradlığın olumsuzluğu değildir. Bakışımın parçalanmasıdır bu. Bakışımın bu tür parçalanmasının etkileri ise söylemin zincirinin tümüne yayılacaktır. Genel yazının kavramları, ancak, yollarından saptırılmaları koşuluyla, bakışımın seçeneklerinin dışına kaydırılmaları koşuluyla *okunurlar*. Oysa bu kavramlar, sözü geçen seçeneklerin dışına çıkamaz görünür; bir anlamda da dışarı çıkmamalı, bu seçeneklere bağlı kalmalıdır. İşte strateji, hem bu bağlı kalış hem de bu saptırılışla oynamayı gerektirir. Örneğin, yukarıda değindiğimiz, *anlam-sızın yorumu* söz konusu olduğunda *kendisini gösteren şey*, metafiziğin kapanışı içinde değer-sizlik olarak kendisini gösteren şey, değerle değersiz karşıtlığının ötesine, değer kavramının da, anlam kavramının da ötesine *uzanır* artık. Söylem biçimli bilginin güvenliğini sarsmak amacıyla gizemci bir görünüm altında *kendisini gösteren şey*, gizemsel ile usçul karşıtlığının ötesine *uzanır* [XXXII]. Bataille özellikle yeni bir gizemci değildir. İçsel deneyim biçiminde *kendisini gösteren şey* bir deneyim değildir; çünkü hiç bir buradlıkla, hiç bir doygunlukla ilişki kurmaz; yalnızca azap içinde "duyduğu" olanaksızla ilişkiindedir. Bu deneyim özellikle içsel değildir. Her ne kadar ilk bakışta bir içsel deneyim görünümüne bürünüyorsa da -çünkü kendisinden başka hiç bir şeye, hiç bir dışı, ilişkisizlik, giz ya da kesinti türünden olmayan bir uzantıyla *uzanmaz*-, deneyim, aynı zamanda, kendisini tümüyle, çırılçıplak -azaba-*terk etmiştir* (*exposée*); dışarıya açık, sakınımsız, vicdansız, derinden yüzeyseldir.

Genel yazının diğer tüm kavramları (bilim, maddecilik, bilinçaltı, v.b.) bu çizeme (şema) sokulabilir. Yüklemler, bir şey *söyleme-istemiyle*, dile getirmek ya da anlamlamak amacıyla yer almazlar burada; görevleri anlamı ele vermek ya da yoldan çıkarmak amacıyla anlamı kaydırmaktır. Bu yazı, gerekli olarak, yeni kavramsal birimler üretmez. Genel yazının kavramları, klâsik

kavramlardan, temel yüklemelere uygun biçimde üretilip kendilerine eklenebilecek yeni çizgilerle ayrılamazlar; güç, yükseklik, v.b., gibi niteliksel ayrımlar -ki bu ayrımların kendileri de eğretilmelerle nitelenmişlerdir-, ayırır bu kavramları klâsik kavramlardan. Geleneksel adlar saklanır; ancak bu adlar, büyükle küçük, eski (*archaïque*)le klâsik, v.b., arasındaki ayrımlarla derinden sarsılır [XXXIII]. Ancak bu tarz bir işlem, söylem içinde, söylemi, onun sınırlarından taşan şeyden ayırabilir.

Ne var ki, içinde bu tür stratejilerin uygulandığı yazı, kavramsal anları bir dizgenin bütününe, bu kavramlara en sonunda bir anlam verebilecek bir dizgenin bütününe bağımlı kılmayı amaçlamaz. Söz konusu olan, söylemin kaymalarını, ayrımlarını, ya da söz diziminin oyununu, beklenen (*anticipé*) bir söylemin tümüne bağımlı kılmak değildir. Tam tersine. Ayrımların oyunu, her ne kadar, genel ekonomi kavramlarının tutarlı bir biçimde okunmasını sağlayan vazgeçilmez bir yol ise de, her ne kadar, her kavramın, kendi özel kayışının yasasına yeniden yazılması, sonra da hükümler işlemeye taşınması gerekiyorsa da, bütün bunlar, ne sözü geçen oyunu ne de kavramları, bir yapının bağımlı bir anına dönüştürmemizi gerektirir. Bataille'in okunması bu iki engel, bu iki tehlike arasından geçmelidir. Bu okuma, kavramları, sanki kendi kendilerinin bağlamalarını oluşturuyorlarmış gibi, sanki "deneyim", "gizemli", "çalışma (emek)", "madde", "hükümler", v.b., gibi sözcüklerin ne *demek istedikleri*, içeriklerinden, bir çırpıda, dolaysız bir biçimde anlaşılabilirmiş gibi, birbirlerinden yalıtamaz. Burada düşülebilecek yanılgı şudur: kendisini sanki söylemin doğal alanı imişçesine sunan geleneksel bir kültür karşısındaki körlüğümüzü, okuduğumuzun dolaysız anlamı sanmak. Bununla birlikte, sözü geçen yanılgının tersi yanılgıdan da sakınmak gerekir: bağlamsal dikkati ya da anlamlama (*signification*) ayrımlarını bir *anlam dizgesine* bağımlı kılarak, biçimsel, mutlak bir ustalığa (efendiliğe) ulaşmak, ya da bu ustalığa ulaşma umudunu beslemek de amaçlanmamalıdır. Bu ikinci tür yanılgıya düşüldüğünde, gene, anlam-sızın taşkınlığı silinir, gene bilginin çiti içine devrilir: bir kez daha Bataille okunmaz.

Bu noktada da Hegel'le kurulan söyleşi kesin bir önem taşır. Bir örnek: ne Hegel, ne de onun ardından gelip felsefi söylemin güven dolu alanına yerleşen bir başkası, "deneyim" göztergesini, bu göstergenin düzenli kayışı içinde okumayı başaramamış Bataille'a göre. Bataille *Erotizm*'de, fazla açıklamalara girmeden şunları yazıyor: "Hegel'in düşüncesinde dolaylımsız olan kötüdür, ve hiç kuşkusuz Hegel, benim deneyim diye adlandırdığımı dolaylımsıza eş tutardı." (32) Oysa eğer iç deneyim, en yüce anlarında, dolaylımla ilişkilerini koparıyorsa, dolaylımsız olduğu için yapmıyor bunu. Çünkü, bu deneyim, bir buradalığın mutlak yakınlığının dinginliğinde yerleşik durmuyor ; özellikle de, Hegel'in dolaylımsız gibi, dolaylımların devinimine giremiyor. Felsefe alanında olsun, Hegel'in mantığında ya da fenomenolojisinde olsun, sergilenen dolaylımsızlık da dolaylımlılık da "bağımlıdırlar". Durmaksızın birbirlerinin içine geçmelerinin koşulu da budur zaten. Demek ki hükümler işlem, dolaylımsızlık biçimindeki bağımlılığı da askıya alır. Ancak bunu

gerçekleşmesiyle birlikte yeniden çalışma düzenine, dolayısıyla fenomenolojiye yerleşmediğini anlamak için, felsefenin söyleminden (*logos*) çıkmak, düşünülmezi düşünmek gerekir. Hem dolayimli hem dolayimsız, aynı anda, nasıl aşılabilir? (Felsefi) söylemin (*logos*) tümünün anlamına bağımlılığın sınırlarından nasıl taşılabilir? Büyük yazıyla *belki de*: "Bağımlı işlemlerin oyununu silmek için yazıyorum içimde (aslında gereksiz bir şey)" (*Derin Düşünme Yöntemi*). Tek söyleyebileceğimiz bu: *belki de*, ve "aslında gereksiz bir şey"; çünkü bu yazı, bizi hiçbir konuda kesinliğe götürmemeli, bize hiçbir kazanç sağlamamalı, hiçbir sonuca taşımamalıdır bizi. Bu yazı mutlak olarak serüvenseldir; bir şanstır, teknik değildir.

Yansızın (neutre) aşılması, Aufhebung'un kaydırılması

Klâsik karşıtlıkların ötesine uzanan hükümrânlık yazısına beyaz ya da yansız yazı denebilir mi? Bu yazı, *ne şu ne bu* biçiminden başka bir dile getiriş biçimi tanımadığına göre, düşünülebilir bu. Zaten Bataille'in düşüncesi ile Blanchot'nun düşüncesi arasındaki yakınlıklardan biri de bu değil mi? Bataille'in kendisi de yansız bir bilgi önermiyor mu bize? "Bu bilgi, özgürleşmiş diyebileceğimiz (ancak ben onu yansız diye adlandırmayı yeğliyorum) bu bilgi, ürünü olduğu kölesellikten kopmuş (kurtulmuş) bir işlevin kullanımınıdır ... bilineni bilinmeyene yöneltir, bilineni bilinmeyenle ilişkiye sokar" (*yukarıda alıntılanmıştır*).

Ne var ki burada, *yansız* olan, hükümrân işlem değil söylem biçimli bilgidir; bunu dikkatle göz önüne almak gerekir. Yansızlık özünden olumsuzdur (*ne-uter*); bir aşma ediminin olumsuz surattır o. Oysa hükümrânlık yansız değildir; her ne kadar, *kendi söylemi içinde*, tüm çelişkileri ya da klasik mantığın tüm karşıtlıklarını yansızlaştırır da, kendisi yansız değildir. Yansızlaştırma süreci, bilgi içinde, yazının söz diziminde gerçekleşir; ancak bu süreç, aynı zamanda, aşan ve hükümrân bir evetlemeyle de ilişki halindedir. Hükümrân işlem, klasik karşıtlıkları *söylem içinde* yansızlaştırmakla yetinmez; "deneyim" (büyük deneyim) içinde, yasayı da yasakları da aşar; söylemle, *hatta yansızlaştırma çabasıyla bile* bir dizge oluşturacak kerte birbirlerini tamamlayan yasayı ve yasakları aşar. Bataille, "yansız bir bilgi" önerdikten yirmi sayfa sonra şunları yazıyor "yansız bir bilginin olanaklılığını ortaya mı koyuyorum? hükümrânlığım, bunu, kuş ötüşü gibi karşılıyor içimde, çalışmamdan dolayı hiç bir gönül borcu beslemiyor bana".

Dolayısıyla, söylemin yıkılıp yok edilişi, basit bir biçimde, silerek yansızlaştırmak değildir. Çünkü bu yıkılıştta, sözcükler çoğalır, birbirleriyle çarpışmaya başlar; sözcükler, durmaksızın birbirlerinin yerini aldıkları bir sürecin -tek kuralı anlam-dışı oyunun hükümrân evetlemesi olan bir

sürecin, sonsuz, dipsiz boşluğuna batıp tükenirler. Söz konusu olan, klasik söylemin izlerini silen beyaz bir söz değil; yedekte saklanan, çekilip kendi içine kaçan, sonsuza değin mırıldanılan beyaz bir söz değil; tersine, göstergelerin uğratıldığı bir çeşit "potlach" ile karşı karşıyayız burada; *sözcükleri*, ölümün neşeli evetlenmesi içinde yakan, tüketen, savurganca harcayan bir "potlach" (33): hem kurban ediş, hem meydan okuyuş [XXXIV]. Örneğin şöyle:

"Daha önce, hükümrân işlemleri, *içsel deneyim* ya da *olanaklılığın en ucu* adlarıyla belirtiyordum. Şimdi *derin düşünme* adını da ekliyorum bunlara. Sözcük değiştirmek, hangisi olursa olsun sözcük kullanmaktan duyulan sıkıntının belirtisidir (bütün adlar içinde en usanç vereni de *hükümrân işlemin* kendisi: *gülünç işlem* demek bir yerde daha az aldatici olur); *derin düşünme* adını daha çok seviyorum, ancak onun da sofu bir görünümü var" (*Derin Düşünme Yöntemi*).

Ne oldu böyle? Sonuç olarak hiç bir şey söylenmedi. Hiç bir sözcükte durulmadı; zincirin hiç bir dayanağı yok; hiç bir kavram, isteği doyurmuyor; kavramların tümü birbirleriyle ilişkileri ardından belirleniyorlar belirlenebiliyorlarsa; aynı anda da ya kendilerini yok ediyor ya da yansızlaşıyorlar. Gene de bir şey evetlendi: oyunun kuralı ya da, daha doğrusu, kural olarak oyun vurgulandı; buna koşut olarak da, söylemin olsun, sıkıntının (herhangi bir sözcüğü anlamının yatıştırıcı, rahatlatıcı kimliğiyle kullanma sıkıntısının) olumsuzluğunun olsun, aşılması gerekliliği evetlendi.

Ancak söylemin aşılması, her aşma edimi gibi, sınırlarından taşıdığı şeyi, belli bir biçimde, saklayıp doğrulamak zorundadır (bu aşma, aynı zamanda, yasanın da aşılmasıdır; çnkü söylem, ancak, anlam kuralını ya da değerini yani, genel olarak, yasallık alanını üreterek üretebilir kendisini) [XXXVI]. Aşma, ancak bu şekilde *aşma olabilir*; ancak bu şekilde kutsalın dünyasına adım atabilir; kutsal ise, "yasanın çiğnenişinin doğurduğu şiddet içinde duyurur kendisini". Oysa Bataille, *Erotizm*'de, "yasakla yasağın çiğnenmesinin çelişkili deneyimi"nden söz ederken, şu tümceye bir çıkma yapar : "Ancak aşma edimi "doğaya geri dönüş" değildir ; yasağı çiğnerken bütünüyle yok etmez onu." Çıkma da şu: "Bu işlemin Hegelci niteliği üzerinde bekinmeye gerek yok; o, başka dile çevrilemez almanca eylemin, *aufheben* (saklayarak aşmak)'ın dile getirdiği diyalektiksel anın karşılığıdır bu işlem."

Gerçekten "bekinmeye gerek yok" mu? Aşma devinimini, Bataille'in dediği gibi, Hegel'in *Aufhebung* kavramı altında anlayabilir miyiz gerçekten? Oysa yukanda, bu kavramın, kölenin utkusunu ve anlamın oluşmasını simgelediğini görmüştük ayrıntılarıyla.

Burada Bataille'i Bataille'a karşı, daha doğrusu, yazısının bir katmanını başka bir katmanıyla yorumlamamız gerekiyor [XXXVI]. Sözü geçen çıkmada, Bataille'in gözüne çok doğal olarak görünen önermeyi tartışma konusu yaparken, belli bir anlamda, Hegel'in söyleminin, burada, baştan beri, hedef olduğu kaydırılışının betisini, belki daha bir bileyeceğiz. Böylelikle, Bataille'in, sandığından daha da az Hegelci olduğu çıkacak ortaya.

Hegelci *Aufhebung*, tümüyle, anlamın söyleminin, dizgesinin ya da çalışmasının içinde oluşur. Bir belirlenim başka bir belirlenimin içinde yadsınarak saklanır, böylelikle de, ikinci belirlenim birincinin gerçeğini açınlar. Sonsuza değin, belirsizlikten belirliliğe akılır, bir belirlenimden bir belirlenime geçerek. Sonsuzun kaygısıyla dürtülen bu geçiş de anlamı zincirler. *Aufhebung*, mutlak bilginin değirmisi içinde yer alır, hiçbir zaman bu değirmenin çitini aşmaz; ne söylemin, ne çalışmanın, ne anlamın, ne de yasanın bütününü askıya almaz hiç bir zaman. *Aufhebung*, mutlak bilginin, örten, peçeleyen biçimini saklayarak bile kaldırmaz; dolayısıyla, baştan sona, Bataille'in "çalışma (emek) dünyası" diye adlandırdığı dünyada, yani yasak dünyasında, kendiliğinde, bütünüyle hiç bir zaman görünmeyen yasağın dünyasında yer alır. "Bir kesiminin çalışmaya adandığı insan topluluğu, ancak *yasaklar* içinde tanımlanabilir; bu topluluk, özünden, "çalışma (emek) dünyası"dır; oysa, eğer *yasaklardan* yoksun olsaydı, "çalışma dünyası"na dönüşmesi olanaksızlaşır" (*Erotizm*). Demek ki, Hegelci *Aufhebung*, sınırlı ekonomi içinde yer alır; bir yasaktan bir yasağa geçişin biçimi, yasağın *dolaşımı* ya da yasağın gerçeği olarak tarih görünümüyle belirir. Kısaca Bataille, *Aufhebung*'un yalnızca boş biçimini kullanabilir. *Hiç bir zaman gerçekleşmemiş olanı, örnekleme*sel bir tarzda imletebilir *Aufhebung*'a; çünkü *hiç bir zaman gerçekleşmemiş olan*, anlamın dünyasını anlam-sızın dünyasına bağlayan aşıcı (*transgressif*) ilişkidir. Söz konusu edilen, örneksel (*paradigmatique*) bir kay(dır)ıştır ; felsefe içi bir kavram, kurgusal (*spéculatif*) kavramların en önemlisi olan bir kavram, üretilebilecek her türlü felsefeyimin tam anlamıyla aşınınsını oluşturan bir devinimi belirtmeye zorlanmaktadır, bir yazı içinde. Bu zorlama boyunca da, adı geçen devinim, felsefenin, safdil ya da doğal bilinçten (ki doğal bilinç, Hegel'in gözünde kültürel bilinçtir de aynı zamanda) başka bir şey olmadığını ortaya çıkarır. *Aufhebung*, sınırlı ekonomi içinde kapalı kaldığı sürece, doğal bilincin tutsağı olacaktır. *Ruhun Fenomenolojisi*'nin "biz"i, durmadan, bu safdil bilincin, özel tarihi içine, betilerinin belirlenimleri içine gömülü safdil bilincin bilmediğinin bilgisi olarak göstermeye çabalar kendisini. Ne var ki, *geçiş*i, geçişin *gerçeğini*, yalnızca, anlamın ya da değer dolaşımı olarak düşündüğü için, her zaman doğal ve bayağı kalmaya mahkumdur bu "biz". Sürgit doğal bilincin anlamını ya da anlam arzusunu geliştirir; doğal bilinç ise, tek amacı *anlamı bilebilmek* olduğu için, değirmenin içine kapanır, gömülür: bilmek istediği, nereden gelip nereye gittiğidir hep. Dip-siz uçurumu üzerinde tarihin (anlamın) doğup yükseldiği oyunun bu dip-sizini *görmez* doğal bilinç. Dolayısıyla, felsefe olsun, Hegelci kurgu (*spéculation*) olsun, mutlak bilgi olsun, bütün bunların kapanışları (çitleri) içinde yönettikleri, sonsuza değin de yönetecekleri şeyler olsun, her açıdan, doğal, kölesel, bayağı bilincin belirlenimleri olarak kalacaklardır. Kendinin bilinci köleseldir.

"En ileri (uç) bilgi ile bayağı bilgi -en genel biçimde paylaşılan bilgi- arasındaki ayrım sıfırdır. Hegel'in dünya (üzerine) bilgisi, aslında, sokaktaki adamın bilgisidir (temel soruya, delilikle us arasındaki ayrımı kurcalayan soruya değgin kararı, Hegel değil, *sokaktaki adam* alır ; bu noktada "mutlak bilgi"nin yaptığı, bayağı bilgiyi

doğrulamaktır; "mutlak bilgi" bayağı bilgiye dayanır, bu bilginin türlerinden biridir). Bayağı bilgi, içimize, ayrı bir doku gibi işlenmiştir!...Bir anlamda, görebilmemin koşulu, bu "doku"dan kurtulup yükselmek olurdu. Hemen eklemem gerekecek: bu koşul, *görebilmemin* koşulu, kuşkusuz, ölmek olurdu. Görme olanağını hiç bir zaman elde edemeyeceğim:" (*Derin Düşünme Yöntemi*).

Eğer tüm anlam tarihi, tablonun bir noktasında toplanıp köle betisi çevresinde *tasarımlanıyorsa*, eğer Hegel'in söylemi de, Mantık da, Kojève'in sözünü ettiği Kitap da, köle(nin), yani çalışan(ın) (emekçi(nin)) dil(in)den başka bir şey değilse, bütün bunlar, hem soldan sağa, hem sağdan sola okunabilir. Devinim, kimi gerici, kimi devrimci biçimde algılanabilir; hem gerici, hem devrimci olarak da yorumlanabilir. Yazının Kitabı aşma edimini, belirli bir tek yönde okumaya çabalamak saçma olur. Hem saçma, hem de fazlasıyla anlamlı olur bu çaba; *Aufhebung*'un, aşarken saklayan biçimi göz önüne alındığında saçmadır; ancak, anlamın aşılması söz konusu ise, anlamla çok fazla yüklüdür bu çaba. Sağdan sola ya da soldan sağa; bu, bir yandan çelişkili, bir yandan da fazlasıyla anlam dolu önermelerin ikisi de yetkinlikten yoksundur. Belirli bir noktada.

Çok belirli bir noktada. Dolayısıyla gereken, yetkinlikten yoksunluğu saptamak; saptadıktan sonra da, elden geldiğince, bu yoksunluğun etkilerini gözetmek. Saptamak, sonra da, saptayışın kullanımını denetlemek; bu denetimden bütünüyle vaz geçmek, genel stratejiden hiç bir şey anlamamak olur. Gerçekten de genel stratejiden hiç bir şey anlamamak olur eğer bu kullanım başka bir makamın denetimine verilirse, terk edilirse, ya da ellerden birine bırakılırsa: sağa ya da sola.

.....
 .....
 .....
 .....
 "görebilmemin koşulu, bu "doku"dan kurtulup yükselmek olurdu. Hemen eklemem gerekecek: bu koşul, *görebilmemin* koşulu, kuşkusuz, ölmek olurdu. *Görme* olanağını hiç bir zaman elde edemeyeceğim!"

Demek ki, bir yanda mutlak bilginin bayağı *dokusu*, bir yanda *gözün* öldürücü açıklığı. Bir metinle bir bakış. Anlamın köleselliği ile ölüme uyanış. Bir küçük yazı ile bir büyük ışık.

Birinden ötekine, bambaşka, bir metin. Sessizce gözün yapısını çizen, açıklığı belirginleştiren, "mutlak yırtılış"ı dokuyabilme uğruna her tehlikeyi göze alan, kendi dokusunu, daha hala okunacak şeylerle örülü kaldığı için yumuşar yumuşamaz "sertleşen", köleselleşen kendi dokusunu mutlak biçimde yırtan bir metin.

Çeviren :

Ragıp EGE

Yazarın notları

[I] "Hegel'in tutumunu hafifsermiş gibi mi görünüyorum? Oysa amacım tam tersi! Tuttuğu yolun kıyaslanmaz erimini göstermeye çalıştım Hegel'in. Ancak bunu yaparken, uğradığı başarısızlığı, her ne kadar küçük de olsa, bir anlamda kaçınılmaz da olsa bu başarısızlık, örtmeye çalışmam yersiz olurdu. Bana sorulursa, yaptığım yaklaşımlardan, Hegel'in tuttuğu yolun ayrıksı sağlamlığı çıkıyor ortaya. Eğer başarısızlığa uğradıysa, bunun basit bir yanığı sonucu olduğu söylenemez. Başarısızlığın anlamı, yanığıya neden olan anlamdan değişiktir: belki de yalnızca yanığı beklenmedik bir şeydir. Sağın ve anlam yüklü bir devinimden nasıl söz ediliyorsa Hegel'in "başarısızlık"ından da öyle söz etmek gerekir". *Hegel, Ölüm ve Kurban, Deucalion*, 5.

[II]a.g.y.

[III] *Varoluşçuluktan Ekonominin Önceliği İlkesine, Critique* dergisi, 19, 1947. "Kierkegaard'ın bilemediğini bugün görmek insanda garip bir etki yapıyor: Hegel de Kierkegaard gibi, mutlak düşüncenin karşısında özneliğin isyanını tanımış. Genel kanı, Hegel'in bu isyanını, kavramsal bir karşı çıkış biçiminde imgelemeye yatkındır; oysa tam tersi. Çünkü bu olguyu felsefi bir metinden değil, Hegel'in bir dostuna yazdığı mektuptan çıkanyoruz. Hegel bu mektupta dostuna bir sır veriyor, iki yıl boyunca delirdiği sanısıyla yaşadığını söylüyor (...) Bir anlamda, Hegel'in ivedi tümcesi, belki de Kierkegaard'ın uzun çığığından daha bir güçlü. Tümce de çğık gibi varoluş düzeyinde, sarsılan ve taşan bu düzeyde deviniyor", v.b.

Ç.N. Kierkegaard Hegel'i eleştirirken, Hegel felsefesinde bize allı pullu saraylar muştuluyor, oysa dışarıya çıktığımızda ahşap kulübelere başka bir şey göremiyoruz der. Kierkegaard Ziya Paşa'nın ünlü beytini duymuş olsaydı, biraz değiştirerek belki de şöyle derdi (!):

Diyâr-ı Hegel'i gezdim, beldeler, kâşaneler gördüm
Dolaştım mülk-i dünyayı bütün vîrâneler gördüm

[IV] *Küçük*. [V] *Varoluşçuluktan...*

[VI] "Gülünç küçük özet. - Hegel'i en uca dokunmuş olarak imgeliyorum. Bir ara delirdiğini sandı, gençti henüz. Düşünüyorum da, dizgesini bile kurtulmak için geliştirdiğine inanıyorum (her türlü fetih, bir tehditten kaçan insanın atılımıdır kuşkusuz). Hegel, sonunda, *doygunluğa* ulaştı, en uca sırt çevirdi. *Yakanışı öldürdü içinde*. İnsan kurtuluşu arayabilir, ancak yaşam sürdüğü, dolayısıyla hiçbir zaman emin olunamayacağı için yakanışı da sürdürmek gerekir. Oysa Hegel kurtuluşa ulaştı, yaşarken; yakanışı öldürdü, budadı kendisini. Kala kala kuru bir kürek sapı, bir çağcı insan kaldı geriye kendisinden. Ancak, kendisini budamadan önce en uca dokundu, yakanışı tanıdı. Kuşkusuz belleği onu bir an için gördüğü uçuruma döndürüyor döndürmesine, uçurumu *silmek için!* Dizge silmektir. (*İçsel Deneyim*).

[VII] *Belgeler*(1929)'in ilk makalelerinden *İçsel Deneyim* (1943)'e değin Bataille'in Hegel okumasının tarihi üzerine; ayrıca, Koyré'nin, özellikle de Kojève'in -bu sonuncunun izi açık olarak görülür Bataille'in okumasında- öğretilerinin Bataille üzerindeki etkileri üzerine, bak. R. Queneau, *Hegel'le İlk Karşılaşmalar, Critique* dergisi, s.195-196. Bataille Kojève'in Hegel

okumasını hemen tümüyle benimsemişti. Hemen belirtelim: Bataille'in gözünde, bu okumayla Marksçılığın öğretisi arasında temel bir kesinti yoktu. Bataille'in bir çok metninin bu önermeyi doğruladığını göreceğiz. Şimdiden şunu bilmemiz gerekir: Bataille Hegel'i, ister olumlu ister olumsuz, değerlendirirken, bu değerlendirmenin, aynı zamanda, Marksçılığın da değerlendirilmesine dönüşeceği inanıyordu. *Din Kuramı* adlı, sağlığında yayınlanmamış bir yapıtına eklemeyi amaçladığı kaynakçada şu satırları okuyoruz: "Bu yapıt (Kojève'in *Hegel'in Okunmasına Girişi* -*Introduction à la lecture de Hegel*), *Ruhun Fenomenolojisi*'nin bir açıklamasıdır. Burada geliştirdiğim düşünceler, orada özet halinde bulunur. Şimdi yapılması gereken, Hegelci çözümlerle bu "din kuramı" arasındaki uygunluğu belirginleştirmek; biriyle öteki arasındaki ayrımlar, bana, kolaylıkla indirgenebilir türden görünüyor". "Özellikle şu noktayı da belirtmek isterim: Kojève'in yorumu, hiçbir biçimde, Marksçılığın yorumundan uzaklaşmaz; burada geliştirilen "kuram"ın temelini de gene, kesinlikle, bir ekonomik çözümleninin oluşturduğu kolaylıkla görülür".

Ç.N. Alexandre KOJEVE'in yukarıda sözü edilen kitabından seçmeler, Selahattin HİLAV'ın yetkin çevirisiyle *Hegel Felsefesine Giriş* başlığıyla 2000 yılında yayınlanmıştır (Yapı Kredi Yayınları).

[VIII] *Ruhun Fenomenolojisi*'ne önsözün bir parçası, bu tür bir tutumun gerekliliğini güçlü bir biçimde dile getirir. Okuyanı hayran bırakan bu metin, yalnızca Hegel'in anlaşılması yönünden değil, her yönden "temel bir önem" taşır.

"Ölüm, bu olmaz-gerçeği böyle adlandırıcaksak eğer, ölüm, en dehşet verici şeydir; ölmüş olanı koruyup sürdürmek ise en büyük gücü gerektiren çabadır. Gücsüz güzellik anlama yetisinden nefret eder; çünkü anlama yetisi güzellikten bu gücü göstermesini ister; güzellikse yetkin değildir bu güce. Oysa Ruhun yaşamı ölüm karşısında ürküp yılarak yok olup yitmekten korunmaya çabalayan yaşam değildir; tersine ölüme katlanmasını bilen, kendini ölümün içinde saklayıp sürdüren yaşamdır. Ruh kendi gerçeğine, mutlak yırtılış içinde kendini bularak ulaşabilir ancak. Olumsuzun yolundan ayrılıp kendi yolunu tutan, hani bir şeyden söz ederken "bir şey değil canım!" ya da "yanlış bir şey!" deyip savuşturduktan sonra başka bir şeye geçtiğimiz zaman söz konusu olan olumlunun gücü türünden bir güç değildir Ruh. Ruh, olumsuzun suratına gözlerini kırpmadan bakabilen, olumsuzun yanında konaklayabilen güçtür. İşte bu konaklamadır olumsuzu varlığa dönüştüren büyümlü güç" (*Hegel, Ölüm ve Kurban*).

Bataille okuru her ne kadar J. Hyppolite'in çevirisine gönderiyorsa da (c.I,s.29), burada A. Kojève'in bir çevirisini alıntıladığını belirtiyor. Eğer J. Hyppolite ile A. Kojève'in o zamandan bu yana çevirilerini değiştirdikleri de göz önüne alınırsa, şu anda, bu parçanın, baş vurulabilecek en az beş biçimi var demektir. Bu beş biçime bir de "asıl" metni eklemek gerekiyor, bu da başka bir ders.

Ç.N. Yukarıdaki çeviri almanca aslından yapılmıştır. *Phänomelogie des Geistes*'in bir "türkçe" çevirisi, 1986 yılında, *Tinin Görüngübilimi* adı altında yayınlandı (çev. Aziz YARDIMLI, İdea Yayınları). Okunduğunda, hangi dilden hangi dile neyin çevrildiği asla anlaşılmayan bu çeviriyi kullanmıyoruz. Yukarıdaki metnin almancası şöyledir:

"Der Tod, wenn wir jene Unwirklichkeit so nennen wollen, ist das Furchtbarste, und das Tote festzuhalten das, was die größte Kraft

erfordert. Die kraftlose Schönheit hast den Verstand, weil er ihr dies zumutet, was sie nicht vermag. Aber nicht das Leben, das sich vor dem Tode scheut und von der Verwüstung rein bewahrt, sondern das ihn erträgt und in ihm sich erhält, ist das Leben des Geistes. Er gewinnt seine Wahrheit nur, indem er in der absoluten Zerrissenheit sich selbst findet. Diese Macht ist er nicht als das Positive, welches von dem Negativen wegsieht, wie wenn wir von etwas sagen, dies ist nicht oder falsch, und nun, damit fertig, davon weg zu irgend etwas anderem übergehen; sondern er ist diese Macht nur, indem er dem Negativen ins Angesicht schaut, bei ihm verweilt. Dieses Verweilen ist die Zauberkraft, die es in das Sein umkehrt" (Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, Suhrkamp, 1973, s.36).

Okura, çevirileri aralarında karşılaştırarak, Derrida'nın yukarıdaki notta sözünü ettiği "başka ders" üzerinde düşünme olanağını vermek amacıyla, *Phänomenologie des Geistes*'in sözü geçen bölümünün Kojève'ce yapılan çevirisinden Selahattin HİLAV'ın yaptığı çeviriyi aşağıda alıntılıyoruz:

"Ölüm –eğer bu gerçek-olmamaklığı (*Unwirklichkeit*) böyle adlandırmak istiyorsak-, en-dehşet-verici (*Furchtbarste*) şeydir ve ölü-olanı üstlenmek de en büyük kuvveti gerektirir. Güçten yoksun güzellik, yapamayacağı şeyi kendisinden istediği (*zumutet*) için anlayışgücünden nefret eder. Oysa, Tinin hayatı, ölüm karşısında korkuya kapılan (*scheut*) ve kendini yakılıp yıkılmaktan (*Verwüstung*) koruyan (*rein bewahrt*) hayat değildir, ama ölümü üstlenen ve onda, kendisini koruyup sürdüren (*erhält*) hayattır. Tin, kendi hakikatini ancak, kendisini mutlak yırtılışın (*Zerrissenheit*) içinde bularak elde eder. Tin, herhangi bir şey hakkında, bu hiçbir şeydir ya da yanlıştır diyerek onu [böylece] tasfiye edip (*damit fertig*), oradan bir başka şeye geçtiğimiz gibi, Olumsuzdan yüz çeviren (*wegsieht*) ve bunu, Olumlu olmaklığı dolayısıyla yapan [şaşırtıcı] güç değildir; hayır Tin, ölümsüzün gözünün içine bakarak onu seyrettiği (*ins Angesicht schaut*) ve onun yanında barındığı (*verweilt*) ölçüde böyle bir güçtür. Bu uzun-sürelî-barınma (*Verweilen*), Olumsuzu, verilmiş-Varlığa (*Sein*) aktaran (*umkehrt*) büyüsel kuvvettir (*Zauberkraft*)" (A. Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş*, a.g.y., s.123-124).

Çeviri karşılaştırmalarına bir boyut daha eklemek için, Bataille'in Kojève'den alıntıladığı çeviriyi de vermenin uygun olacağını düşünüyoruz. Ancak Bataille'in alıntıladığı çeviri, S. Hilav'ın Kojève çevirisindeki çevirinin henüz Kojève'ce gözden geçirilmemiş biçimidir!

« La mort, si nous voulons nommer ainsi cette irréalité est ce qu'il y a de plus terrible et maintenir l'œuvre de la mort est ce qui demande la plus grande force. La beauté impuissante hait l'entendement, parce qu'il l'exige d'elle ; ce dont elle n'est pas capable. Or la vie de l'esprit n'est pas la vie qui s'effarouche devant la mort, et se préserve de la destruction, mais celle qui supporte la mort, et se conserve en elle. L'esprit n'obtient sa vérité qu'en se trouvant soi-même dans le déchirement absolu. Il n'est pas cette puissance (prodigieuse) en étant le Positif qui se détourne du Négatif, comme lorsque nous disons de quelque chose : ceci n'est rien ou (ceci est) faux, et, l'ayant (ainsi) liquidé, passons de là à quelque chose d'autre ; non, l'Esprit n'est cette puissance que dans la mesure où il contemple le Négatif bien en

face (et) séjourne près de lui. Ce séjour-prolongé est la force magique qui transpose le négatif dans l'Être donné. »

Bu dehşet verici metnin bir de A.V. MILLER'ce yapılan ingilizce çevirisini alıntılanmadan « çeviri dersi »ni noktalamayacağız.

"Death, if that is what we want to call this non-actuality, is of all things the most dreadful, and to hold fast what is dead requires the greatest strength. Lacking strength, Beauty hates the Understanding for asking of her what it cannot do. But the life of Spirit is not the life that shrinks from death and keeps itself untouched by devastation, but rather the life that endures it and maintains itself in it. It wins its truth only when, in utter dismemberment, it finds itself. It is this power, not as something positive, which closes its eyes to the negative, as when we say of something that it is nothing or is false, and then, having done with it, turn away and pass on to something else; on the contrary, Spirit is the power only by looking the negative in the face, and tarrying with it. This tarrying with the negative is the magical power that converts it into being" (*Phenomenology of Spirit*, Oxford University Press, 1977, s.19)

[IX] "Ancak burada kahkaha, Hegelci anlamda, olumsuzdur." J. P. Sartre, *Yeni bir gizemci (Un nouveau mystique, in Durumlar 1 (Situations 1)*. Kahkaha olumsuz değildir çünkü *patlaması saklanmaz*, kendi kendisine zincirlenmez, bir söylemde özetlenmez: kahkaha *Aufhebung*'a atılır.

Ç.N. Sartre'ın metni için, bkz. *Critiques littéraires (Situations I)*, Idées, Gallimard, 1975, 174-229. Sartre'ın bu denemesi (1943), Bataille'ın *İçsel Deneyim*'inin bir eleştirisidir. Bataille da bu eleştiriye, aynı yıl, *Jean Paul Sartre'a Yanıt. İçsel Deneyim'in Savunusu (Tüm Yapıtları, cilt VI, s.194-202)* adlı yazıyla karşılık verir. Özetleyecek olursak, Sartre, Bataille'ı yeterince derinlemesine düşünmemekle, soruşturmasını felsefenin gerektirdiği sabır ve sakınlımla sürdürmemekle suçluyor. Başka bir deyimle, Bataille'ın filozof olmadığını söylüyor. Örneğin: "Ne bilgin, ne de filozof olan Sayın Bataille, ne yazık ki, üstünkörü bilgilerle bilime ve felsefeye heves etmektedir" (a.g.y., s.191). Bataille da yanıtında, Sartre'ın tüm suçlamalarının yerinde olduğunu, tutarlı olduğunu, bir ölçüde kendisinin bile kendi metnine karşı bu suçlamalara katılabileceğini duyurduktan sonra, Sartre'ın *İçsel Deneyim*'den hiçbir şey anlamadığını, anlamaya da çalışmadığını vurguluyor. Bataille'ın gözünde Sartre'ın "önergeleri şiirin tümüyle yadsınması"dır (Bkz., "De l'existentialisme" (Varoluşçuluk üzerine), *Critique*, cilt 4, sayı 21, 1948, s.130, dipnot 1). Bataille başka bir yerde de şunları yazıyor: "Tanınabileceği bilebilmek için her şeyi yaptım, ancak asıl peşine düştüğüm, benliğimin derinliğindeki dilegelmez oldu... Sartre gibi bir kişinin bu duyguyu hiçbir zaman tanımamış olması beni çok şaşırttı. Sartre şuna benzer bir şey söylüyordu: eğer hiçbir şey bilinmiyorsa, bunu iki kez söylemeye gerek yok" (*Tüm Yapıtları, cilt VIII, s.192*).

[X] *Bilgi-sizlik Üzerine Konuşmalar*, in *Tel Quel* 10.

[XI] *Hege1, Ölüm ve Kurban*. Ayrıca bkz. *İçsel Deneyim*, dördüncü bölüm, *Azap'a Ek-Yazın (Post-scriptum au Supplice)* tümü, özellikle s.193 ve sonrası

[XII] M. Foucault, çok isabetli bir şekilde, "olumlu olmayan bir evetleme"den söz ediyor, *Aşmaya önsöz (Préface à la transgression)*, *Critique*, 195-196.

Ç.N. Michel Foucault, Bataille'da gözlemlediği bu "olumlu olmayan evetleme"yi, Maurice Blanchot'un "karşı çıkma ilkesi"ne (*principe de contestation*) yaklaşıyor. Blanchot'un gözünde "yazın alanı" "karşı-çıkma" alanıdır; ancak bu karşı-çıkış, basit bir yadsıma, yokumsama değildir. Foucault şöyle diyor: "Karşı-çıkma, kalbin boşluğuna değin ilerlemektir; bu boşlukta da varlık sınırına ulaşırken, sınır varlığı tanımlar" (a.g.y., Ağustos-Eylül 1963, s.756).

[XIII] "Hegelci üçlem (*teslis, trinité*) bireşim (*synthèse*) anını kaldırıyor" (J.-P. Sartre a.g.y.)

[XIV] Bkz. J. Hyppolite, *Mantık ve Varoluş. Hegel'in Mantiğı Üzerine Deneme (Logique et Existence, Essai sur la logique de Hegel)*, s.28

[XV] *Azap'a ek-yazı*

[XVI] "Yalnızca ciddinin *bir anlamı* vardır: anlamdan yoksun olan oyun ise, "anlam yokluğu da bir anlamdır" denildiği ölçüde ciddidir; ancak oyun, ilgisiz bir anlam-sızın gecesinde yitirmiştir her an kendisini. Ciddilik, ölüm ve acı, oyunun, yalnızca, dar görüşlü, küt doğrusunu temellendirir. Oysa ölümün va acının ciddiliği düşüncenin köleselliğidir"(*Azap'a...*, 1953). Ciddinin, anlamın, emeğin, köleselliğin, söylemin, v.b. birliği; insanın, kölenin, Tanrının birliği; Bataille'in gözünde (Hegelci) felsefenin derin içeriği bu birlik işte. Bu noktada doğru tutum, okuyucuyu en açık metinlere göndermek olacak: *A/. İçsel Deneyim*, s.105: Bunu yaparken, çabalarım, *Fenomenoloji*'yi hem yineliyor hem çözüyor (söküyor). Hegel'in kurgusu, bir emek, bir "tasarı" (*projet*) felsefesidir. Hegelci insan -Varlık ve Tanrı-, tasarının uygunluğunda doyumluğa ulaşır (tamamlanır)... Köle... serüven dolu dolambaçlı bir yolun sonunda evrensel doruğuna ulaşır. Bu (hiç bir derinliğin kendisiyle boy ölçüsemeyeceği, bir anlamda da erişilemez denilebilecek derinlikteki) görüş tarzına direnen tek şey, insanda tasarıya indirgenemeyecek olandır: söylemsel olmayan varoluş, kahkaha, esrime", v.b. *B/. Suçlu*, s.133. "Hegel emeğin felsefesini kurarken (ki bu *Knecht*'tir ; *Fenomenoloji*'de en sonunda özgürlüğünü kazanıp Tanrıya dönüşen köle, emekçi), şansı -dolayısıyla kahkahayı yok etti", v.b. *Ç. Bataille, Hegel, Ölüm ve Kurban*'da, Hegel'in, nasıl bir kaydırma sonucu -ki bu kaydırmanın devinimini, başka bir kaydırmayla engellemek gerekecektir hükümlerlik sözü içinde-, "yaklaşabileceğince yaklaştığı" bir hükümlerlik, "köleliği elden çıkarmamak için" elinden kaçırdığını gösteriyor. "Hegel'in tutumunda hükümlerlik, *söylem*'in açnladığı bir devinimden kaynaklanıyor; ve Bilge'nin anlığında, bu devinim açnladığı şeyden hiçbir zaman ayrılmıyor. Dolayısıyla, bu hükümlerlik gerçek bir hükümlerlik olamaz. Bilge, bu hükümlerlik, söylemin tamamlanmasını varsayan bir Bilgeliğin ereğine bağımlı kılmamazlık edemez... Hegel hükümlerlik bir yükümüşcesine karşıladı, anında elden çıkardı." (s.41-42).

[XVII] *Bilgi-sizlik üzerine konuşmalar.*

[XVIII] Bkz. *Günah Üzerine Tartışma (Discussion sur le péché)* in *Canlı Tanrı (Dieu vivant)*, 4, 1945, ve P. Klossowski, *Georges Bataille'in İletisimindeki Taslak (İzleği) Üzerine (A propos du simulacre dans la communication de Georges Bataille)*, in *Critique*, 195-6

[XIX] *İçsel Deneyim*, s.105 ve s.213.

[XX] Örneğin bkz. *İçsel Deneyim* (s.196)... "kurban eden... kurbanıyla birlikte yıkılıp yiter", v.b.

[XXI] "Öte yandan hükümlanlık, durmamacasına (elden) kaçıp saklanan nesne, hiç kimsenin yakalayamadığı, hiç kimsenin yakalayamayacağı nesnedir... Hegel, *Ruhun Fenomenolojisi*'nde, efendi (derebeyi, hükümlan) ile köle (çalışmanın kölesi olmuş insan) arasındaki diyalektiği, komünist sınıf çatışması kuramının kaynağını oluşturan diyalektiği sürdürüp köleyi utkuya ulaştırıyor; ancak, kölenin bu görünüşteki hükümlanlığı, aslında, köleselliğin özerk isteninden başka bir şey değil; hükümlanlığa yalnızca başarısızlığın ülkesi kalıyor" (*Genet, in Edebiyat ile Kötülük (la Littérature et le Mal)*).

[XXII] Gerçekten de, genel sözdizimlerinden, yazılarından soyutlandıklarında, kimi önermeler, bir istemcilik, ya da, öznenin etkili, ereğine ulaşır çalışmasına özgü bir felsefe sergiler. Hükümlanlık *kılgısal (pratique) işlemdir* (bkz. örneğin *Bilgi-sizlik Üzerine Konusmalar*, s.14). Oysa bu önermeler, metnin genel örüsü içinde, kimi birbirlerine zincirlenerek, kimi örünün şu ya da burasına dokunarak çözülürler; bunu görmemek, bu önermeleri sözü geçen örye dokumaya çabalamamak, Bataille'in metnini okumamak olur. Nitekim bir sayfa ileride şu satırları okuyoruz: "Şunu belirtmek bile yetmez: hükümlan andan, onu saptırmadan, bu anın gerçek hükümlanlığını saptırmadan söz edilemez. Yalnız söz etmek değil, bu devinimlerin *ardına düşmek* bile çelişkilidir. Bir şey aradığımız anda, aradığımız ne olursa olsun, hükümlanca yaşamıyoruz, şu anda yaşadığımız anı, gelecekte onu izleyecek bir ana bağımlı kılıyor demektir. Çabamız belki hükümlan ana ulaştırır bizi; belki bir çaba gereklidir gerçekten; ancak çaba zamanıyla hükümlan zaman arasında zorunlu bir kesinti, hatta diyebiliriz ki bir uçurum vardır."

[XXIII] Sartre'ın yukarıda da sözünü ettiğimiz incelemesinin birinci bölümü ikinci bölümüne şu tümceyle bağlanır: "Ancak biçim her şey değil: bir de içeriği görelim."

[XXIV] "Sözcüklerin kay(g)an ancak uyanık kullanımı" diyor Sollers (*Büyük Dil Düzensizlikleri (De grandes irrégularités de langage)*, in *Critique*, 195-196.)

[XXV] Sartre'ın incelemesinin (*Yeni Bir Gizemci*) en önemli izleklerinden birini de gizemcilik yergisine eklenen bilimcilik (*scientisme*) yergisi oluşturuyor ("İşte Bay Bataille'in düşüncesini de bilimcilik saptıracak").

[XXVI] Bilgi-sizlik, Sartre'ın da betimlediği anlamda ("Bilgisizlik özünden tarihseldir; çünkü onu, ancak, belli bir insanın, belli bir tarihte gerçekleştirdiği belli bir deneyim olarak betimleyebiliriz.") bilgi-sizlik, ancak, söyleme dönüşmüş, tutumlu, bağımlı suratıyla kendini sunduğu, tamamlanmış bilginin yatıştırıcı alanında *betimlendiği* ölçüde tarihseldir. (Sartre'ın, hemen sonra, *içsel deneyim*'i nitelendirmek için kullandığı) "eğitici, örnek öykü" ise, tam tersine, tümüyle, bilginin, tarihin, anlamın yakasında yer alır.

[XXVII] *Mutlak bilgiyi yansılama* işlemi üzerine (bu yansılama sonunda bilgi-sizliğe ulaşıldığında, mutlak bilgi diğer bilgilerin arasına karşılıp onlardan ayırt edilemeyecek bir bilgiye dönüşecek-, bkz. *İçsel Deneyim* ile özellikle s.138 ve ötesinde geliştirilen, bilginin Descartesçi örneği ("her şeyin güvenle yere bastığı sağlam toprak") ile Hegelci örneği ("değirmisellik") üzerine gözlemler.

[XXVIII] Bu önermeleri "gerici" bir anlamda yorumlamaya kalkışmak, kaba bir yanılgıya düşmek olur. Enerji fazlalığının belli bir sınıfça tüketiminin, anlamın yok edici tüketilişiyle ilgisi yoktur; söz konusu tüketim, sınırlı ekonomi alanında, bir artık-değeri, anlamlı bir biçimde, ele geçirmektir. Bu açıdan hükümlerlik mutlak devrimcidir. Ancak, başka bir açıdan da, amacı yalnızca emek dünyasını düzenleyip, üretilmiş değerleri, anlamın alanında -yani gene sınırlı ekonominin alanında - yeniden dağıtmakla sınırlı bir devrime bakarak da mutlak devrimcidir hükümlerlik. Emek dünyasının düzenlenip değerlerin yeniden dağıtılması kesinlikle gerekli bir devrimdir -Bataille, bu gerekliliği yapıtının bir kaç yerinde o da silik bir biçimde ayrımsamış (örneğin *Lânetli Pay*'da, "Marx'ın köktencilik"nden, ya da "Marx'ın hükümleranca dile getirdiği devrimin anlamı"ndan söz ettiğinde), ancak, çoğu kez, güncel kestirimlerle iyice bulandırmıştır (örneğin *Lânetli Pay*'ın beşinci bölümü)-; ancak, bu devrim, genel ekonomi içinde bir evre oluşturmalıdır.

[XXIX] Hükümlerlik yazısı ne doğru, ne yanlış, ne gerçeğe uygun, ne de içtenlikten yoksundur. Katıksız *yapıtısaldır*; klasik doğru-yanlış, öz-görünüş karşıtlıklarının hiçbir zaman yakalayamayacağı anlamda yapıtısaldır. Herhangi bir kuramsal ya da ahlaksal sorunun hedefi olmaktan kaçınır. Bu iki tür soruya hedef olması gerektiğinde de küçük suratını gösterir; ancak Bataille'in dediği gibi, bu küçük surat, hükümlerliğin, çalışmada, söylemde, anlamda edindiği surattır. ("Beni yazmaya zorlayan, sanıyorum, delirme korkusu" *Nietzsche Üzerine*). Bu surat göz önüne alındığında, kolaylıkla ve her açıdan haklı olarak, Bataille'in "içten" olup olmadığı tartışılabilir. Sartre da bunu yapıyor: "İşte hesapsız, karşılıksız, her türlü kurtuluş umuduna sırt çevirerek kendimizi yitirmeye çağıran bir davet. İçten mi?" Daha ileride: "Çünkü, her şey bir yana, sonuç olarak yazıyor Bay Bataille, Milli Kütüphane'de bir görevi var, okuyor, aşk yapıyor, yemek yiyor."

[XXX] *Bilgi-sizlik Üzerine Konusmalar* Bilimin nesnelere, o zaman, bilgi-sizliğin "etkileri"ne dönüşür. Anlam-sızın etkilerine. Örneğin tanrıbilimin nesnesi olarak Tanrı. "Tanrı da bilgi-sizliğin etkilerinden biridir"(a.g.y.).

[XXXI] Bkz. örneğin Maİtre Eckhart. Tanrıyı konu alan söylemin olumsuz devinimi, son çözümlemede, olumlu varlıkbilimsel-tanrıbilimin (*onto-théologie*) bir evresini oluşturur,. "Tanrı adsızdır... Tanrı bir varlıktır dersem doğru olmaz bu; Tanrı varlığın üzerinde bir varlıktır, üstünözlü (*superessentiel*) bir yadsımadır" (*Renovamini spiritu mentis vestrae*). Bu olumsuz devinim, varlıkbilimsel-tanrıbilimin, yalnızca, bir dönemeci ya da bir kıvrımsıdır. "Tanrı bir varlık değildir derken, varlığın üzerindedir derken, herhangi bir biçimde onun varlığını tartışma konusu yapmadım; tam tersine, ona daha yüce bir varlık yükledim" (*Quasi stella matutina*). Aynı devinim, Aéropagite Pseudo-Denys'de de görülür.

Ç.N. Görüldüğü gibi, olumlu olsun olumsuz olsun, her türlü tanrıbilim (erek-bilim, öbür dünya bilinci, varlık bilimsel-tanrıbilim), yeryüzünde umudu var kılma çabasının "nafile" atılışlarıdır.

[XXXII] Bataille, Hegel ve Kojève'den ayrıldığı noktayı tanımlamak amacıyla, "bilinçli gizemcilik" sözünden, "klâsik gizemciliğin ötesinde", ne anladığını şöyle belirtiyor:

"Tanrıtanımaz gizemci, *kendisinin bilincinde* olan, ölmesi, yok olması gerektiğinin bilincinde olan tanrıtanımaz gizemci, Hegel'in, kuşkusuz kendi kendisinden söz ederken söylediği gibi, "mutlak yırtılışın içinde" yaşayacaktır; ancak bu yaşam, onun için, geçici bir dönemdir: Hegel'in tersine, "Olumsuzun suratına gözünü kırpmadan bakarak" gıkmayacaktır işin içinden; Olumsuz'u hiç bir zaman Varlık'a dönüştüremeyeceği, bir anlamda bunu reddettiği için sonsuza değin belirsizlik içinde yaşayacaktır" (*Hegel, Ölüm, ve Kurban*).

[XXXIII] Burada da, terimlerin ayrıntı içeriklerinden daha önemlidir. Bu iki karşıtlık dizesini (büyük / küçük, eski (*archaïque*) / klasik), yukarıda, şiirsel (*poétique*) konusunda değindiğimiz karşıtlık dizesiyle (hükümrân bağımsızlık / araya sokulma / bağımlılık) bileştirmek gerekir. Bataille eski hükümrânlığın karşısına klasik hükümrânlığı çıkarır. "Görünüşte belli bir güçsüzlük içerdiği izlenimini veren" eski hükümrânlık, "sağın (*authentique*)" hükümrânlık olduğu ölçüde, "güç kullanma" (köleleştirici e£endilik) yolunu kendisine yasaklar. "Klasik hükümrânlık düşüncesi" ise, "buyurma düşüncesine bağlandığı için", *aynı sözcüğün içinde*, hükümrân işleme yasaklanan sanların (*attributs*) tümünü, kendisinde barındırır. Sözü geçen sanlar öznelğin sanlarıdır: özgür, utkulu, kendinin bilincinde, tanınmış, bu yüzden de "dolayına girmiş, kendi yolundan sapmış, kölesel çalışmayla kendinden uzaklaşmış, ancak, kendini kendinden uzaklaştıran bu kölesel çalışmayla kendine dönecek olan öznelğin. Bununla birlikte Bataille, hükümrânlığın "büyük tavırlar"nın da küçük tavırlar gibi "etkinliğin küresine sokulabileceği"ni gösterir (*Derin DüşünmeYöntemi*). Görüldüğü gibi, büyükle küçük arasındaki ayrıntının eskille klasik arasındaki ayrıntıyla ilişkisi, yalnızca, örnekleme bir ilişkidir. Birinci ayrım da, ikincisi de, klasik ya da küçük tarzda anlaşılmalıdır. Eski, başlangıçsal ya da sağın olan değildir; başlangıçsal ya da sağın olan felsefi söylemle belirlenmiştir. Büyüğün küçüğe karşıtlığı, irinin ufağa, yükseğin alçağa karşıtlığı tarzında bir karşıtlık değildir. *Yaşlı Köstebek*'te (Bataille'in, *Bifurs* dergisinin geri çevirdiği, yayınlanmamış yazısı), yüksek ile alçak karşıtlığı olsun, *üst* biçimindeki anlamlamaların tümüyle (gerçeküstü, üstinsan, v.b.), *alt* biçimindeki anlamlamaların tümü (yeraltı, v.b.) arasındaki karşıtlıklar olsun, emperyalist kartal ile emekçi köstebek karşıtlığı olsun, ters yüz edilme olanaklarının tümüyle incelenmişlerdir.

[XXXIV] "Oyun, eğer oyunu engelleyen şeye yöneltmiş açık, sakınımsız bir meydan okuyuş değilse, hiçbir şey değildir" (Bataille'in sağlığında yayınlanmayan *Dinin Kuramı* adlı yazısının kenar notlarından biri; Bataille bu yazıya "kahkahadan ölmek ve ölmeye gülmek" adını da vermeyi tasarlıyordu).

[XXXV] Sollers, *Çatı (Le Toit)*'da , "Klasik mantığa indirgenemeyecek... davranış... kendisine uygun hiç bir mantığın oluşturulamaz görüldüğü bir davranış"tan söz ediyor. *Çatı*, tüm sözde-aşma biçimlerini, dizgeleri içinde kuşatıp maskelerinden anndırarak gerçek yüzleriyle açığa çıkarmakla başlıyor işe. "Yasanın boyunduruğunda, karşı koymayı aklından bile geçirmeyenle, yasayı hiç umursamadan yaşayan" arasındaki suç ortaklığının ağık izlerini taşıyan, toplumsal ve tarihsel betileri konu ediniyor. Yasa umursanmadan yaşanıldığı zaman değışen ise, baskının "iki katına gıkması" yalnızca.

[XXXVI] Her söylem gibi, Hegel'in söylemi de, Bataille'in söylemi de bir yorumlamalar yapısı biçimindedir. Söylemin her önermesi -ki daha baştan yorumlamasaldır her önerme-, başka bir önerme içinde yorumlatır kendisini. Dolayısıyla, Bataille'in metninin içinde kalmaya dikkat ederek sakınlı bir biçimde ilerlersek, bir yorumlamayı kendi yorumlamasından kurtarıp, dizgenin başka önermelerine bağlanan başka bir yorumlamayla donatabiliriz. Böylelikle, metnin dizgeselliğini bozmamaya özenerek, bir düşüncenin kendi kendisini yorumlamasının güçlü anlarını güçsüz anlarından ayırt etmeyi öğrenebiliriz ; bu tür güçsel ayrımlar bitimli söylemin stratejik gerekliliğinin kaçınılmaz sonuçlarıdır. Doğal olarak, bizim yorumlayan okuyuşumuz da, *bizim kendimizin* büyük anlar diye yorumladığımız anları izlemeye, onları birbirlerine bağlamaya çabaladı. Bu "yöntem" -bilginin çiti (kapanışı) içinde bu adla adlandırdığımız şey-.ise, anlam ve hakikat çağının askıya alınmasına değgin burada, Bataille'in izinden ilerleyerek yazdıklarımızla doğrulanır. Ancak bütûn bunlar, bizi, güçlülük va güçsüzlük kuralını belirleme gerekliliğinden ne bağışık tutabilir, ne de yasaklayabilir bunu bize. Güçsüzlük kuralı, her zaman, şu iki ögeye bağlıdır:

1. hükümlerlik anından uzaklaşma,
2. sağlam bilgi kurallarını tam olarak tanımama.

En büyük güç belli bir yazının gücüdür: en gözü pek atılganlıkla girilen aşma eyleminde bile, yasaklar dizgesinin (bilgi, bilim, felsefe, çalışma, tarih, v.b.,) gerekliliğini teslim ederek bu gerekliliği saklayıp sürdürmeyi bırakmayan yazının gücüdür. Yazı, her zaman, sınırın bu iki yüzü arasında çizilir.

Bataille'in söyleminin güçsüz anları arasında kimileri, belirli bir bilgi-sizliği sergiler ; bu, belli bir felsefe bilgisizliğidir. Örneğin Sartre, bu konuda, haklı olarak, şunu yazıyor: "Ağk olarak görülüyor ki (Bataille) Heidegger'i anlamamış; oysa sık sık, her seferinde de yersiz bir biçimde söz ediyor Heidegger'den", bu yüzden de "felsefe intikamını alıyor". Burada Heidegger'e yapılan gönderme üzerine söylenecek çok şey var. Başka bir yerde dönmeye çalışacağız bu konuya. Şimdilik şunu belirtmekle yetinelim. Bataille'in, Heidegger konusunda olsun, başka birkaç konuda olsun, düştüğü "yanılığlar", o devirde, "uzman filozoflar"ın Heidegger okuyuşlarını belirleyen yanılığları yansıtıyor. *Dasein'ı insan-gerçekliği* ile karşılayan çeviriyi (Corbin çevirisini), bu sonuçları sınırsız usalmaz yanılığın rahatlıkla kabullenmek (oysa *Sein und Zeit*'ın ilk dört paragrafı bu konuda bizi özellikle uyandırıyor) ; işi, bu çeviriyi bir söylemin alanı kılmaya değgin götürmek ; üzerine bastıra bastıra, "Nietzsche ile yazarımızın (Bataille) paylaştıkları bir ortak insanlıktan söz etmek; v.b.; bütûn bunlar da, Sartre açısından, çok büyük *tehlikeleri* göze almaktır, felsefe alanında. Ancak, dikkati bu noktaya çekmemizin nedeni, her ne kadar, Bataille'in metni ile metninin bağlamını aydınlatmak arzusu ise de, sözü geçen *tehlikelerin* tarihsel gerekliliklerini de görmezlikten gelmiyoruz. Belli bir ortamda, artık bizim olmayan belli bir tarihsel ortamda, bu *tehlikeler*, hiç kuşkusuz, bir uyanışın ödemek zorunda kaldığı eder oldu. Bütûn bunların önemini de, değerini de, bir gönül borcuyla teslim etmek gerekir. Uyanış gerekiyordu, zaman gerekiyordu.

Çevirmenin notları

(1) Sakınımsız = *Sans r serve*. ekincesiz. Örneğin bir antlaşmayı çekinceyle, antlaşmanın kimi maddelerini redderek onaylamak. Hegel'in felsefesi önünde genellikle bu tür tutumlar alınmıştır. Örneğin Ludwig Feuerbach *Das Wesen des Christentums (Hiristiyanlığın  z , 1841)* adlı yapıtında Hegel okuyucusunu uyarır. Hegel'in felesefesine dikkatle, sakınımla yaklaşılmasını salık verir, bu felsefenin olguları efsaneleştirmeye (*Mystifikation*) yatkın olduğunu belirtir. Feuerbach'a göre Hegel, tıpkı Hiristiyanlığın yaptığı gibi, özneyle yüklemine doğal düzenini tersine çevirir, Ruh'u gerçek özne, insanı ise yalnızca o öznenin bir ilineği biçiminde sunar. Tersine dönmüş, baş aşağı duran bir dünya yaratır. Hiristiyanlık aynı işlemi insanla Tanrı arasındaki ilişkide yineler. Tanrı fikrini yaratan gücün insan bilincinden başka bir Şey olamayacağı ortadayken, din Tanrı'yı gerçek özne, insanı ise onun boyun eğmiş yüklemi kılar. Hakikate ulaşmak için Hegel'le Hiristiyanlığın  zne diye tanımladıklarını yüklem düzeyine indirgemek, yüklem diye tanımladıklarını ise özne düzeyine yükseltmek, kısaca baş aşağı duran dizgeyi ayakları üzerine oturtmak gerekir Feuerbach'a göre. Aynı Şekilde Karl Marx, *Das Kapital*'in ikinci baskısına (1873) yazdığı "Sons z"de Őeyle der: Diyalektik "Hegel'de başı  st nde durur. Efsanesel kabuğunun altındaki usul ekirdeğe ulaşabilmek için Hegel'in diyalektiğini ters çevirmek gerekir" (*Sie –die Dialektik- steht bei ihm auf den Kopf. Man muss sie umst lpen, um den rationellen Kern in der mystischen H lle zu entdecken*). Burada da Hegel'in yapıtına sakınımla yaklaşılması  ğ tlenmekte, filozofun idealist safsatalarına, efsanelerine, soyutlamalarına takılmadan, yapıtındaki akılcı, giderek "bilimsel" olan  geleri bulgulamayı  ğrenmek gerektiği vurgulanmaktadır. Hegel okuru dikkatli olmalı, Hegel'in akıl y r tmelerinde kuruyu yaştan titizlikle ayırmalıdır. Aynı Şekilde, Georges Luk cs, *Der Junge Hegel (Gen Hegel)* adlı yapıtında, Hegel'in, her an efsaneleştirilmeye yatkın olan, tarih anlayışı (*mystifizierte Konzeption*), her Şeye karşın, tarihin diyalektik bir süreç biçiminde algılanması yolunda belirleyici bir "adım" (*Schritt*) oluşturur der. Dolayısıyla, söz konusu efsanelere düşmekten kendimizi sakınarak, Hegel'in tarih anlayışımıza yaptığı katkıyı gerektiği gibi değerlendirmemiz gerekir (Georges LUK CS, *Der Junge Hegel*, Europa Verlag Zürich, 1948, s.248). Oysa Bataille Hegel'e sakınımsız bir biçimde yaklaşmak, Hegel'in felsefesini herhangi bir yargılamaya, seğmeye, ayıklamaya hedef kılmadan olduğu gibi, tümüyle kabul edip benimsemek istiyor. Bataille'in kaygısı Hegel'i tartmak, sınamak, Hegel'e not vermek değil. Derrida'nın

ileride belirttiği gibi, Bataille'in Hegel okumasını öteki tüm Hegel yorumlarından ayıran özellik burada yatıyor.

(2) Georges Bataille'in alıntı yapılan kitapları (*Oeuvres complètes (Tüm Yapıtları)*, NRF Gallimard, Paris, 1970-1979)

- *Azap'a Ek-Yazı (Post-scriptum au Supplice)*, *İçsel Deneyim'in (L'Expérience intérieure)* dördüncü bölümü, cilt V, s.117-181
- *Belgeler (Documents)*, cilt II., "Dossier de 'documents'", s.113-146
- *Bilgi-sizlik Üzerine Konferanslar (Conférences sur le non-savoir)*, cilt VIII, s.214-232
- *Derin Düşünme Yöntemi (Méthode de méditation)*, cilt V, s.191-223
- *Din Kuramı (Théorie de la religion)*, cilt VII, s.281-362
- *Edebiyat ve Kötülük (La Littérature et le mal)*, cilt IX, s.171-316
- *Erotizmin Tarihi (L'Histoire de l'Erotisme)*, cilt VIII, s. 7-166
- *Hegel, Ölüm ve Kurban (Hegel, la mort et le sacrifice)*, "Deucalion", n°5, Neufchâtel, octobre 1955, s. 21-43
- *İçsel Deneyim (L'Expérience intérieure)*, cilt V, s.7-181
- *Küçük (Le Petit)*, cilt III, s.33-70
- *Lânetli Pay (La Part maudite)*, cilt VII, s.17-180
- *Nietzsche Üzerine (Sur Nietzsche)*, cilt VI
- *Suçlu (Le Coupable)*, cilt V, s.235-392
- "Varoluşçuluktan Ekonominin Önceliği İlkesine" ("De l'existentialisme au primat de l'économie"), "Critique", cilt III, sayı 19, 1947

(3) Jean Hyppolite, Hegel'in dizgesini "daireler dairesi", "değirmiler değirmisi" (*cercle de cercles*) biçiminde betimler (*Grundlinien der Philosophie des Rechts –Hukuk Felsefesinin İlkeleri-* çevirisine Önsöz; bkz. *Principes de la philosophie du droit, Idées*, Gallimard, 1972, s.9). İleride göreceğimiz *Aufhebung* (ortadan kaldırma) kavramının dile getirdiği yadsıma, değilleme (*Negation, Ablehnung, Verneinung*) işlemiyle yeni beti ya da biçim eskinin yerini alır. Ancak değillenen de değilleyen de, başlangıçta dolayimsız biçimde (*Unmittelbarkeit*), kendiliğinde (*an sich*) verilmiş olan mutlak (*das Absolute*)'in çeşitli görünümüdür. Her değilleme mutlağın yeni bir görünüm, yeni bir çehreyle ortaya çıkmasını sağlar. Hegel'in diyalektik devinimini anlayabilmek için, görünen, ortaya çıkan, "nümâyân" (نماین) olan her çehrenin, her biçimin, her betinin, daha baştan mutlağın içinde gücül bir biçimde varolduğunu unutmamak gerekir. Başlangıçta yalnızca "kendi içinde" (*an sich*), görünmeden varolan bu çehreler, biçimler, betiler, "sonsuzluğun tedirginliği"yle (*die Unruhe der Unendlichkeit*) dürtülen, kendisini tanıma

(*Anerkennen, Reconnaissance*) kendisi için (*für sich*) olma, kendisi için yaşama kaygısıyla dürtülen mutlağın kendini gerçekleştirme devinimi boyunca gücül konumlarını terk ederek edimselleşir, görünür konuma geçerler. Ağacın tümü, kökleriyle, gövdesiyle, yapraklarıyla, çiçekleriyle, meyveleriyle başlangıçtaki tohumun içindedir kuşkusuz, ancak tohum kendini gerçekleştirmediği, edimselleştirmede olduğu, "nümâyân" kılmadığı sürece, ağacın baş döndürücü çoğul varlığı, gücül bir biçimde, kendi içinde kalır; "kendisi için" olamaz, yaşayamaz. Hyppolite'in dediği gibi, Hegelci diyalektik devinimin temel varsayımı şudur: eski biçim değillendiğinde, yadsındığında hiçliğe değil yeni bir biçime açılır. Bir anlamda Hegel'in mantığında "hiçlik" anlamsız, temelsiz bir kavramdır. Hiçlik duygusu, hiçbir şeyin kalmadığı, her şeyin yok olduğu duygusu, her zaman yanılısına içindeki bilincin, olana, hazırlanana, muştulanana gözlerini körelten bilincin duygusudur. Hiçlik dediğimiz şey ya da durum, her zaman, mutlağın yeni bir çehresini, betisini hazırlayan, buna olanak sağlayan değilleme işleminin zorunlu olarak doğurduğu şiddet, karmaşa, bozgun, dağınıklık durumudur. Değillenmenin sarsıntısı durulduktan sonra mutlak yeni biçimiyle belirir. Ancak eski biçim tümüyle yok olmamış, özünde saklanmıştır. Hegelcilik, dairelerin, su üzerindeki halkaların birbirlerini içlerine alarak genişlemeleri gibi durmamacasına genişleyen bir dizgedir. Bu yüzden Hegelciliğin "aşılması"nın mantık düzeyinde bir anlamı yoktur. Her durum, her tutum, her davranış, her tez, her karşı çıkış, her isyan, her devrim, kısaca her dönüşüm zorunlu olarak, Hegelci diyalektik devinimin sürmesi, dolayısıyla Hegelciliğin her seferinde bir kez daha kanıtlanmasıdır.

(4) Bataille Nietzsche'yi okuduktan sonra şunları yazıyor: "Bu yapıt bende, söylenecek başka hiçbir şeyin kalmadığı izlenimini bıraktı" (*Bataille par lui-même*, "Ecrivains de toujours", Seuil, s.8).

(5) Francisco de Goya'nın 1793-1798 yılları arasında çizip 1799 yılında 80 tablo halinde yayınladığı *Kaprisler* dizisinden "Usun uykusu canavarlar doğurur" adlı ünlü tablosuna gönderme (Bkz. Anton DIETRICH, *Goya. Dessins*, -almanca aslından çeviren Gaston FLOQUET-, Editions du Chêne, Paris, 1975). Bataille da, *Derin Düşünme Yöntem*'inde Goya'nın bu tablosuna gönderme yapar (s.204)

(6) "Usun kurnazlığı" (*List der Vernunft*): Hegelci tarih felsefesinin en önemli kavramlarından biri. "Tutkuları kendi amacı uğruna kullanmasına *usun hilesi* denilebilir" (Hegel, *Tarihte Akıl*, çev. Önay SÖZER, Kabalcı Yayınevi, 1995, s.105). Almanca metin: *Das ist die List der Vernunft zu nennen, dass sie die Leidenschaften für sich wirken lässt* – Tutkuların etkinliklerini kendisi için (kendi

amacı doğrultusunda) sürdürmelerini sağlamasına *usun kurnazlığı* denilebilir” (*Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte – Tarih Felsefesi Üzerine Dersler*, Suhrkamp, 1986, s.49). Hegel’e göre us tarih içinde kendini gerçekleştirebilmek için bireylerin tutkularını gereksir. Bireyler kuşkusuz özel tutkularının kamçısıyla çalışır, çabalar, iş görür, didinir, uğraşır, üretir, yaratırlar. Nasıl insan doğal güçleri (rüzgar, su, vb.), kurnazlıkla kendi amacı doğrultusunda kullanmayı başarıyorsa, us da, insanların tutkularını, aynı tür bir hile ya da kurnazlıkla, kendini gerçekleştirmek için kullanır. Napoléon’u harekete geçiren, etkinliğe iten özel tutkularıdır kuşkusuz. Ancak Napoléon’un etkinliği sonucunda, söz konusu özel tutkuları tümüyle aşan, bu tutkuların asla yeterli nedenleri olarak görülemeyecek bir yapıt, yeni bir devlet, yeni bir özgürük anlayışı gerçekleşir. Bu yapıt usun yapıtıdır. Ancak gerçekleşmesinin koşulu bireysel tutkuların varlığı, etkinliğidir. Bireyler tutkularıyla dürtülmedikçe harekete geçmez, iş görmezler. Bireysel etkinlikten yoksun bir dünyada da us hiçbir yapıt gerçekleştiremez, doğallıkla. Hegel bu yüzden “*dünyada hiçbir şeyin, tutku olmaksızın meydana getirilmemiş olduğunu söylememiz gerekir (so müssen wir überhaupt sagen, dass nichts Grosses in der Welt ohne Leidenschaft vollbracht worden ist)*” (A.g.y., türkçe metin, s.86, almanca metin, s.38) der.

(7)Hegel’in *Hukuk Felsefesinin İlkeleri*’nin Önsöz’üne gönderme: “Felsefenin soluk rengi solgun zemine vurduğu zaman (felsefe gri rengini gri üzerine sürmeye başladığında – *Grau in Grau* : Goethe’nin *Faust*’una gönderme“Gri, aziz dostum, gri insanların tüm kuramları / Yemyeşil oysa yaşamın altın ağacı” 2038-39.cu dizeler), hayatın bir tezahürü (yaşamın bir biçimi, betisi – *Gestalt*) ihtiyarlık günlerini tamamlıyor demektir (iyice yaşlanmış demektir – *alt geworden*). Felsefenin soluk rengiyle (gri üzerine gri çalarak) o (yaşamın söz konusu “tezahür”ü, betisi) gençleştirilemez (*verjüngen*) sadece bilinebilir (yeniden bilinebilir, yeniden tanınabilir – *erkennen*). Minerva’nın baykuşu, ancak gün batarken uçmaya başlar (Minerva’nın baykuşu alacakaranlığın (*Dämmerung*) çökmesini bekler kanat çırpıp havalanmak için)” (Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts (Hukuk Felsefesinin Temelleri)*, Suhrkamp, 1986, s.28; Cenap Karakaya çevirisi –Sosyal Yayınlar, 2004, s.31– ayrıç içinde açıklamalarla). Hegel *Dämmerung* sözcüğünü kullanıyor: hem sabah karanlığı hem akşam vakti, gün batımı; alacakaranlık. Fransızcadaki “*crépuscule*” sözcüğünün karşılığı: hem gün batımı hem gün doğumu vakti. Hem “sönen, gölgenen dünya”, hem “nümâyân olan fecr”. Derrida bu anlam belirsizliği üzerinde oynuyor. Hegel de *Dämmerung* sözcüğünü kuşkusuz maksatlı kullanıyor. Çünkü onun felsefesinde her yitiş bir doğuşun habercisidir. Ancak doğan hakkında felsefe bir şey

söyleyemez. Felsefenin tek yapabildiği olmuş olanı, gerçekleşmiş olanı, yaşanmış olanı yeniden anımsamak (*erinnern*), neler olduğunu anlamaya, bilmeye, tanımaya çalışmaktır. Hegelci filozof gelecek üzerine hiçbir şey söyleyemez. Dahası, gelecek üzerine bir şey söylememeyi kabullenip bu çileye katlandığı ölçüde Hegelci filozof olabilir bilinç. Geleceği düşünmek, imgelemek, tasarlamak, hazırlamak, Hegelci filozofa, diyalektiğin mantığı gereği, yasaklanmıştır. Bilindiği gibi, Marx'la Engels, ünlü "Feuerbach üzerine 11.ci tez"lerinde (1846), olanı tanımaktan başka bir amaç gütmeyen bu felesefe anlayışına karşı çıkarlar: "Filozoflar bugüne değin dünyayı çeşitli biçimlerde yorumlamakla yetindiler, yapılması gereken onu değiştirmektir" (*Die Philosophen haben die Welt nur verschieden interpretiert, es kömmt darauf an, sie zu verändern*).

(8) Felsefenin zamanı, dolayısıyla kendini tamamlaması izleği. Hegelci felsefe, diyalektik devinim, mantığı gereği, bitimi, tamamlanmayı, çitin kapanmasını varsayar. Ağacın tohumu nasıl gelişip ağacı ortaya çıkardıktan sonra gene tohum olarak toprağa geri dönüyorsa, mutlak da, gücül boyutlarını, biçimlerini, betilerini birbiri ardından ortaya çıkarıp gerçekleştirir. Tohumun gücül içeriği nasıl bitimli bir gerçeklikse, mutlağın gücül içeriği de aynı şekilde bitimli bir gerçekliktir. Zaman, mutlağın, başlangıçtaki dolayumsuz, kendi içinde olma durumunu terk ederek kendini gerçekleştirmeye başlamasıyla var olur. Mutlağın tüm olanaklarını tamamlayıp başlangıçtaki dolayumsuz halini bulmasıyla tükenir. "Hakiki olan, olanın tümüdür (*das Wahre ist das Ganze*). Olanın tümü ise özün (*das Wesen*) kendisidir; ancak söz konusu öz, gelişimi boyunca kendini gerçekleştirip tamamlayan (*sich vollendende*) özdür. Mutlaktan (*das Absolute*) söz edildiğinde onun bir sonuç (*Resultat*) olduğunu vurgulamak gerekir; başka bir deyimle, mutlak hakikatinde sonunda ulaşır; mutlak, doğası gereği, etkin gerçekliktir (*Wirkliches*), öznedir (*Subjekt*), ya da kendi kendine oluşan, kendi kendisini oluşturan (*Sichselbstwerden*) varlıktır; bu yüzden mutlak, doğası gereği, hakikatinde sonunda ulaşır" (Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, s.24).

(9) "Rire" sözcüğünü, türkçede "gülmenin kopması ya da patlaması" değil "kahkahanın kopması ya da patlaması" deyimini kullanıldığı için, yeri geldiğinde "kahkaha", yeri geldiğinde de "gülme" sözcükleriyle çeviriyoruz.

(10) "Doğru (hakiki olan, *das Wahre*) ile Yanlış (*das Falsche*) belirlenmiş düşüncelerin ürünleridir. Bu tür düşünceler, her türlü devinimden yoksun, tikel özler biçiminde ortaya çıkarlar; biri bir yandayken öteki öbür yanda yer alan, aralarında hiçbir iletişim, alışveriş (*Gemeinschaft*) kuramayan, katı bir biçimde

birbirlerinden kopmuş, yalıtık özler. Bu görüşe karşı şunu vurgulamak gerekir: hakikat (*die Wahrheit*) elden ele, cepten cebe dolaşan basılı para değildir. Bir *yanlış*tan söz etmek ne denli anlamsızsa, bir *kötü*den söz etmek de o denli anlamsızdır (*Noch gibt es ein Falsches, sowenig es ein Böses gibt* – Nasıl bir yanlış yoksa bir kötü de yoktur) (Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, s.40). Bu son tümce, Hegelci felsefenin en devrimci, en “ürpertici” boyutunu dile getiriyor. *Yanlış* denilen *Doğru* denilen kadar, *Kötü* denilen *İyi* denilen kadar *Hakikat*’in ortaya çıkmasına, *Mutlağın* kendini gerçekleştirmesine gereklidir. *Doğru* ile *Yanlış*, *İyi* ile *Kötü*, *Olumlu* ile *Olumsuz*, olguları yalnızca parçalayarak, ayırarak, birbirlerinden kopararak, birbirlerinden yalıtılarak, kısaca çözümlenerek iş görmesini bilen anlama yetisinin (*der Verstand*) gözünde birbirleriyle çelişir, birbirlerini değiller, yadsırlar. Diyalektik us (*die Vernunft*) açısından, bireştirici, toparlayıcı, kotarıcı us açısından ise, olumlu ile olumsuz, mutlağın değişik betilerini varlığa kavuşturan belirlenimlerdir. Son çözümlenmede, Hegelci filozofun gözünde hakikat deviniminin (*Bewegung*) kendisidir. Durmamacasına olumlunun olumsuza, olumsuzun olumluya geçmesi, karışması devinimidir : “Ancak bizim diyalektik adını verdiğimiz, bireştirici usun yönettiği yüce devinimdir: birbirlerinden katı bir biçimde kopmuş, bu kopuk halleriyle ortada görünenler (“tecellî” (تجلی) edenler, zuhûr (ظ ور) edenler, nümayan (نماین) olanlar - *Scheinende*), kendiliklerinde, kendileri ne ise o olarak, söz konusu yüce devinime girerken birbirlerinin içine girerler; böylelikle, kopukluklarının varsayımı ortadan kalkar (“*Dialektik aber nennen wir die höhere vernünftige Bewegung in welche solche schlechthin getrennt Scheinende, durch sich selbst, durch das, was sie sind, ineinander übergehen, die Voraussetzung [ihres Getrenntseins] sich aufhebt*”) (Hegel, *Wissenschaft der Logik* (Mantık Bilimi), Lasson-Hoffmeister yayını, 1951, I, s.92). Bu açıklamalar Hegel felsefesinin, neden, zorunlu olarak, dizge, sistem içinde gelişebileceğini gösteriyor. Hakiki olan, olanın tümü ise eğer, bu, mantıksal bir gereklilik sonucu, ancak bir dizge içinde dile gelebilir. Hegel bu dizgeye “Bilim” adını verir. Ancak söz konusu “Bilim” bireştirici, diyalektik usun (*die Vernunft*) inşa ettiği bilimdir. Özel, tikel bilimlere, anlama yetisinin (*der Verstand*) yönettiği bilimlere indirgenemez. Hegel’in en yüce amacı, felsefeyi, bilgeliğin ya da bilimin dostu, arzulayıcısı (*φιλοσοφία*) konumundan kurtarmak, felsefenin, nihayet, “Bilim”e ayak basmasını, “Bilim” olmasını sağlamaktır. Hegel, bu yüzden, “felsefeye giriş”, “felsefenin ön bilgileri” gibi felsefeye hazırlayıcı girişimlerin bir anlamı olamayacağını her vesilede yineler. *Phänomenologie des Geistes*’ın “Önsöz”ü, bu bağlamda, her açıdan temel bir metindir.

- (11) “*Souveraineté*” = Hükümranlık. Bataille’in en temel kavramlarından biri olan bu kavramı osmanlıca “hükümrân” (حکمران) sözcüğüyle karşılamamızın nedeni, Bataille’in söz konusu kavramla dile getirmeye çalıştığı deneyimin, tarih içinde bir gelişme, ilerleme, yetkinleşme, bilgilenme, güçlenme, akıllanma sonucu ulaşılan bir deneyim olmadığını vurgulamak içindir. İleride görüleceği gibi, hükümranlık, olanaksız bir deneyim, olanaksızın olmaz deneyimidir. Hükümranlık sözcüğünü, eskil (*archaïque*) tınısı yüzünden daha moden bir sözcüğe yeğliyoruz. Böylelikle, düşünsel serüvenin en ileri, en yüce noktasına erişmiş olduğu için bu tür bir deneyimi yalnızca kendisinin yaşayabileceğini sanmaya yatkın çağdaş bilincin narsisizmini okşamaktan kaçınmaya çalışıyoruz. Bataille, “*souverain*” sözcüğünün kökeninin aşağı latinedeki *superanus* sıfatı olduğunu belirtiyor. Dolayısıyla, *souverain* sözcüğüne “en yüksek” gibi bir karşılık da düşünülebilir. Ancak bir ülkeden söz ederken de *souverain* sözcüğü kullanılır. Bu durumda sözcük, egemenlik, bağımsızlık, özerklik anlamlarını içerir. *Souverain* olan kendi kendine tümüyle hükmeder. Ne var ki, ileride görüleceği gibi, böyle tanımlandıkta, hükümranlık efendilikten pek ayrılmıyor. Efendi de kendisinden başka bir şeye bağımlı değildir. Ayrımı belirtebilmek için -ancak Derrida’nın metninin ilerisinde göreceğimiz gibi hükümranlık ile efendilik arasındaki ayrım, basit bir biçimde, *belirtilemez-*, şunu söyleyebiliriz: hükümran olan kendi kendisine de bağımlı değildir, çünkü hükümranlığın *kendisi* yoktur. Bataille, *Nietzsche Üzerine* adlı yazısının bir yerinde: “ölmeye yatıyorsam bakım istediğim için değil” diyor (s.63). *Küçük* adlı metninde de “ölen gibi yaşamak”tan söz ediyor. Hükümranlık ne ölümlülük, ne ölecek olmak, ne de ölmektir. Edebiyatımızın yetkin yapıtlarından birinin başlığını anımsayarak söyleyecek olursak, hükümranlık “ölmeye yatmak”tır.
- (12) Hegelci diyalektiğin, gerçeği her düzeyde yöneten üçlüsü (“teslîs” (تشلیف), *trinité*): *an sich, für sich, bei sich*. Her gerçeklik başlangıçta bir olanaklıklar bütünü olarak (tohum, çekirdek), kendi kendisinde, kendi içine kapalı, dolayına girmemiş, açılmamış, ham haliyle bulunur. Diyalektiğin ilk aşaması olan bu hal, bu “an”, “kendinde” (*en soi, an sich*) aşamasıdır. Bu aşamada gerçeklik henüz kendinden çıkmamış, kendini terk etmemiş “doğal” bir veridir. İkinci aşama, gerçekliğin kendini tanıma (*reconnaissance, Anerkennen*) arzusuyla kendinden çıkıp kendini bulma yönündeki çabalarının tümüdür. Kendini bulmaya çabalayan gerçeklik, kendisinde taşıdığı gücül çehrelerin hiçbirisiyle yetinemediği için, durmamacasına kendisini aşarak bir belirlenimden bir belirlenime, bir çehreden bir çehreye, bir kimlikten bir kimliğe, bir betiden bir betiye koşar. Bu süreç içinde, olanaklarının tümünü gerçekleştirir. Diyalektiğin ikinci aşaması olan bu aşamaya “kendi-için” (*pour soi, für sich*) aşaması denir. Gerçeklik kendi-için aşamasında özgürlüğe ulaşır, doğal veriye, doğasala bağımlılığından kurtulur. Üçüncü aşamada

gerçeklik "kendi-yanı"na (*près de soi, bei sich, "at home"* –ingilizce terim üzerine bkz. John Rawls, *Lectures on the History of Moral Philosophy (Ahlak Felsefesi Tarihi Üzerine Dersler)*, Harvard University Press, 2000, s.336) varıp durulmuştur. Kendisinin şu ya da bu çehresiyle, şu ya da bu kimliğiyle sınırlanmadığının, kendisinin, kat ettiği kimliklerin tümü olduğunun bilincine varmıştır: "Hakiki olan, olanın tümüdür". Gerçeklik kendini ancak o zaman, yolunun sonunda, gerçek kimliğiyle (kimliklerinin bütünü olan kimliğiyle) *yeniden* tanır. Önceki aşamadaki tikel tanımaların sınırlarından kurtulmuş, kendini, gerçekleştirdiği olanakların tümünde yeniden tanıyarak tümel, evrensel bir gerçeklik olduğunun bilincine varmıştır. Rawls'un, yukarıda sözü edilen metinde yetkin bir biçimde belirttiği gibi, yalnızca özgürlüğe değil, aynı zamanda mutluluğa da ulaşmış, ikinci aşamada kısılcısından bir türlü kurtulamadığı "mutsuz bilinç" (*das unglückliche Bewusstsein*) konumundan kurtulmuştur.

(13) *Phänomenologie des Geistes*, a.g.y., s.153

(14) A.g.y., s.148

(15) A.g.y., s.150. Hegel *aufheben* eylemi için, tüm felsefi kavramların içinde en diyalektik olanı der. Ayrıca, bu eylemin taşıdığı çelişkili anlam çoğulluğunun ancak almancada dile gelebildiğini, başka bir dile çevirisinin hemen hemen olanaksız olduğunu ima eder. Oysa türkçedeki "(ortadan) kaldırmak" eylemi, Hegel'in sözünü ettiği anlam çoğulluğunu hiçbir zorlamaya meydan vermeden dile getiriyor. "(Ortadan) kaldırmak" eylemi de, *aufheben* gibi, hem silmek, yoketmek, değillemek, yadsımak, hem saklamak, korumak, el altında tutmak (kışın yazlıkları sandığa *kaldırmak*), hem de yükseltmek, yüceltmek, daha yüksek bir düzleme çıkarmak anlamlarını içerir. Ayağa düşmüş haliyle "tez – antitez – sentez" biçiminde betimlenen diyalektik süreç, anlama yetisinin (*der Verstand*) gözünde birbirlerini dışlıyormuş gibi görünen bu üç olguyu içinde taşır: yoketmek, saklamak, yükseltmek. Doğanın yadsıması, öldürümü ile Ruhun yadsıması, öldürümü arasında temel bir fark var Hegel'e göre. Doğa öldürdüğünü tümüyle yok eder; öldürülenden hiçbir şey kalmaz geriye. Ruhun öldürümü ise hiçbir zaman basit bir yoketme değildir. Ruh öldürdüğünü geçici, olumsal gerçekliğinde yokeder. Oysa öldürdüğünün içinde taşıdığı gücül belirlenimlerden birine gerçekleşme, edimselleşme olanağı tanıyarak, ölenin, bir biçimde, kendini sürdürmesini, ortaya çıkan yeni betide, çehrede, kimlikte saklanmasını sağlar. Ölenin bu yeni çehresi ise, öncekilere oranla, daha yüce bir konuma çıkarılmış bir gerçekliktir. Dolayısıyla, Hegel'in sözlükçesinde, doğanın yadsımasına "soyut"

yadsıma, Ruhun yadsımasına ise "somut" yadsıma adı verilir. Doğa yokeder, elden çıkarır, Ruh ise "(ortadan) kaldırır" (*aufhebt*), hem yokeder hem saklar. Görüleceği gibi, Derrida'nın metninin tümü, bir anlamda, *Aufhebung* (ortadan kaldırma) kavramı üzerine bir soruşturmadır.

(16) Çalışma, tanımı gereği, olumluluktur. Çalışmayla fenomenselliğin alanına yerleşilir. Dolayısıyla diyalektiğin yönetimine girilir. Bir anlamda çalışma diyalektiğin kendisidir.

(17) Bataille aynı metnin başka bir yerinde, alıntıda sözü edilen "kör leke" ile ilgili şunları yazıyor: "Anlama yetisinde, gözün yapısını anımsatan bir kör leke yatar. Ancak gözdeki kör lekenin gözün işlevi açısından önemi yoktur; oysa anlama yetisi, doğası gereği, içindeki kör lekenin anlamının kendi anlamından daha güçlü olmasını amaçlar" (a.g.y., s.129). Şöyle de söyleyebiliriz: göz, görmekle yetinmeyip görme yetisinin kaynağına inmeyi amaçlasaydı ne olurdu? Göz kendi göz bebeğini görmeye yeltenseydi ne olurdu? Bir anlamda görmemesi gerekmez miydi? İşte anlama yetisi de, anlamakla yetinmeyip, bu yetinin kaynağına inmeye kalkıştı mı, anlamaya sırt çevirmesi gerekir. Anlama yetisi, kendisini, Kantçı bir biçimde konuşacak olursak, yetisinin "olanaklılık koşullarını" irdelemek isterse, anlamaya sırt çevirmesi, anlamayı feda (kurban) etmesi gerekir. Sözü geçen "dehşet" izleği, anlama yetisinin kendisine ulaşabilmek uğruna kendisini yitirme tehlikesini göze alması gerekliliğine işaret ediyor denebilir.

(18) *Présence, die Anwesenheit*. Burada olmak, hazır olmak; çağırıldığında "buradayım", "hazırım" diyebilmek; soru sorulduğunda yanıtlayabilmek. Platon, *Phaidros* adlı söyleşisinde, "yazı" konusunda Sokrates'e şunları söyler: "Yazının, aynı resim sanatı gibi, büyük bir sakıncası vardır, Phaidros. Resim sanatının ürünleri canlı gibi dururlar; oysa bir soru yönelt onlara; sessiz kalmaktan, susmaktan başka bir şey bilmezler. Yazılı sözlerin durumu da budur. Akli başında insanlar gibi konuştukları sanılır, ama söylediklerini sana açıklamalarını iste bir onlardan; bir tek yanıt alırsın, hep aynı yanıt" (Platon, *Phaidros*, 275c). Söz canlıdır, sahibini yanında taşır, sahibi, anası, babası söze, tanımı gereği, eşlik eder. Oysa yazı, resim gibi, sahibinden kopmuş, ayrılmış, ortalığa atılmıştır. "Sen kimsin?", "nereden gelir, nereye gidersin?", "kimliğin ne?", "anan baban var mıdır?", "varsa kimlerdir?" soruları karşısında hiçbir şey söyleyemez yazı. Ana babasının terk ettiği yetim gibidir. Yerinden yurdundan, kendisinden kopmuş avare, amaçsız, ereksiz, sorumsuz, nerede olduğunu, nereye gittiğini bilmeden

ortalıkta dolaşır. Bu anlamda yazı, "burada" değildir. Hep bir yerlerde, orada buradadır ancak "burada", "hazır" değildir. Dolayısıyla, "burada" olmak, "buradalık" kavramı, kendi kendisinin yanında hazır olmak, çağırıldığında ses verebilmek, yargılandığında kendini savunabilmek, kendine hakim olmak, kendini yönetebilmek, kendinin sorumluluğunun bilincinde olmak anlamlarını içerir. Mallarmé'nin bir sözüne öykünerek söyleyecek olursak, "buradalık" kendi kendisinin "çağdaşı" olmak demektir ("Kendi kendimin çağdaşımı diye haykıran yeterince aydınlanmamıştır" Mallarmé). "Buradalık"ın en anlamlı tanımlarından birini Tevfik Fikret'in ünlü dizesinde bulabiliriz: "Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim". Fikret'in bu dizesi "efendilik" kavramının en yetkin tanımlarından biridir. Bu anlamda, "buradalık", Derrida'nın, "*la dissémination*" (saçılma, serpiştirilme, dağılma, parça parça ortalığa yayılma) kavramının karşıtıdır. "Kendi eflâkimde kendi tâir" olduğunu sanan, başka bir deyimle, kendi kendisine hükmettiğini sanan bilinç, kendisinin yekpare bir gerçeklik, her parçasının bir tek zamansallığın denetiminde, hiçbir parçasının bu denetimden sıyrılıp bütünden kopamayacağı bir gerçeklik olduğunu varsayar. "Burada" olan bilinç, su sızdırmayan musluk gibi, "kendisi"nden hiçbir şey sızdırmadığına inanan, her an kendisini tümüyle topladığına, denetlediğine inanan bilinçtir. Freud'un "*das Es*" (*le ça*, "o") kavramına tümüyle kapalı, kendi içindeki "*das Es*"i, "o"yu (başka'yı, öteki'yi), tüm gücüyle bastırmaya çalışan bilinçtir. Bu konuda bkz. J. Derrida, "La Pharmacie de Platon" ("Platon'un eczanesi"), in *La Dissémination*, Seuil, 1972, s.69-197.

(19) *Surimpression* : üstüne bindirme. Silmek anlamında karalamaktan çok, üstüne bindirmek. Üstüne bindirerek yazmak, Bataille'in yazısının özünü oluşturur. Bataille'in yazısı, yoksullaştırmaktan çok zenginleştiren, azaltmaktan çok artıran bir yazı. Bu açıdan, iki tür "sessizlik" imgelenebilir. Biri, anlamın anlamına varabilmek koşulunun, belli bir yoksulluktan geçtiği inancından kaynaklanır. Bu tür sessizlik, düzmece bir kavram zenginliğine sırt çevirmek demektir. Söz, tükenmez bir sabırla elene elene, karalana karalana, insafsızca yoksullaştırılır. Sonunda "var", "yok", "o", "bu" gibi bölük pörçük söz parçacıklarıyla sessizliğe gömülür. Bataille'in yöneldiği sessizlik ise, tersine, sözün elenmesini değil, alabildiğine, sınırsız, sakınımsız, çılgınca artırılmasını amaçlar. Buna, sözcüklerin bir çeşit kavrulması, dilin sessizliği ateşe vermesi denebilir.

(20) *Erinnerung* : anı, hatıra; anımsama, hatırlama. Yukarıda 7.ci notta belirttiğimiz gibi, Hegelci filozofun temel uğraşısı anımsama, hatırlamadır. "Anlamın belleği", aynı zamanda tarihin de belleğidir. Yok olan, yiten, tümüyle yok

olup yitmez. Yok olanın özü, *Aufhebung* aracılığıyla, tarihin belleğine kazınır, tarihin belleğinde *saklanır* (*bewahren*). Böylelikle yiten, belli bir biçimde, tarih içinde, tarihin belleğinde kendini sürdürür. Hegel'in dizgesindeki tarih, tam anlamıyla, ölenin özünü içine sindirerek anlamla zenginleşen bellektir.

(21) "Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig" : "Usçul olan gerçek; gerçek olan usçuldur" (Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, a.g.y., s.24). Hegel'in bu ünlü özdeyişi çoğun indirgeyici yorumlara hedef olmuştur. Hegel *Verstand* değil *Vernunft* kavramını kullanıyor. Anlama yetisine özgü, çözümlemesel, bilimsel us değil, diyalektik, toparlayıcı, bireştirici us söz konusu. "Hakiki olan, olanın tümüdür" bilincine erişen us. İşte "gerçek", bu diyalektik us açısından "usçul"dur. Ayrıca Hegel *Realität* değil *wirklich* sözcüğünü kullanıyor. *Realität* tikel, çözümlemesel usun, olguları durmadan doğru-yanlış, iyi-kötü biçiminde birbirinden ayırıp birbiriyle çatıştıran, birini saklayıp ötekini dışlayan usun gerçeğidir. *Wirklichkeit* ise bireştirici usun algıladığı, olanın tümünün hakikatı oluşturduğu gerçektir. Bu anlamda usla gerçek birbirlerinden ayrılamaz; us olduğu için gerçek, gerçek olduğu için us vardır. Dolayısıyla gerçek, olanın tümü, mantıktan yoksun olamaz. Gerçek tanımı gereği mantıksaldır.

(22) "Anlamın arzusu" (*le désir du sens*), hem anlamı arzulama hem de anlamın kendi arzusu biçiminde anlaşılabilir. İki durumda da söz konusu olan mutlağın kendi kendisini üretim sürecinde kendini arzulaması, kendini tanıma kaygısıyla devinmesidir. Bu devinim yani mutlağın kendisini tanıma isteğiyle gösterdiği çaba "çalışma" ya da "emek"tir. Burada emek, eski Yunanlı'ların *praxis* karştı olarak tanımladıkları *poiesis* türünden basit üretim, örneğin marangozun masa üretmesi türünden bir etkinlik değildir. *Poiesis* türünden etkinliklerde, üretilen üreticiden kopup kendi yaşamını sürdürür; bu yüzden, eski Yunanlı'lar, her türlü sanat, zanaat türünden etkinlikleri küçümsemişler, bu tür etkinliklere, kişiyi kendi kendisine yabancı kılan, dolayısıyla özgür insana yakışmayan etkinlikler gözüyle bakmışlardır. *Praxis* ise, felsefe uğraşısında, bilim, müzik uğraşlarında olduğu gibi, bu uğraşları sürdüren kişinin gelişmesini, yetişmesini, olgunlaşmasını, güçlenmesini, yücelmesini sağlayan bir etkinliktir; *praxis* içinde kişi kendisine yabancılaşmaz. Diyalektik felsefenin tasarladığı emek, mutlağın kendi kendisini üretme yani gerçekleştirme etkinliği olduğu ölçüde, *praxis* konumuna, saygınlığına erişmiş *poiesis*'tir. *Technè* ise, Heidegger'in belirttiği gibi, *a-letheia* (unut-mama) mantığıyla işleyen üretimdir. Örtüyü kaldırıp olanı olduğu gibi ortaya çıkaran, gözler önüne süren üretim. Üretim yayıldıkça, üretim araçları geliştirilip

güçlendirildikçe hakikat de kendisini görünür kılar: "hakiki olan, olanın tümüdür". *Technè* "olan"ın olanaklarını durmaksızın gerçekleştiren etkinliktir. Bu yüzden teknik, Heidegger'in gözünde, olanın durmaksızın kışkırtılması, tahrikidir. Ren nehri üzerinde kurulan elektrik santrali, nehre, suyunun basıncını teslim etmesini buyurur. Bu şekilde, elektrik santrali nehrin kendinde gücül biçimde taşıdığı basıncı ortaya çıkarır. Teknik, ortaya çıkabileceğin tümünü ortaya çıkarma istenci olduğu ölçüde metafiziğin kendisidir. Ortaya çıkabilecek ortaya çıktıkça da hakikat daha bir tamamlanır. Başka bir deyimle, metafizik, "hakikatin açılıp yayılması", olanın kışkırtılması, yani tekniktir.

(23) "*dénonciation*" sözcüğünü böyle bir oyunla çevirmeye çalıştık.

(24) "Ve dokuzuncu saate doğru, İsa: "Eli Eli, lama sabaktani?", yani "Allahım Allahım, beni niçin bıraktın?" diye yüksek sesle bağırdı. Orada duranlardan bazıları bunu işitince: bu adam İlya'yı çağırıyor dediler." (Matta'ya göre İncil, Bap 27, 46-47).

(25) Bir erdemliği bozmaya yeltenme anlamında "el atma". Bataille, *Derin Düşünme Yöntemi*'nin bir yerinde "Nasıl bir kız eteğini çıkarırsa ben de öyle düşünüyorum" der (a.g.y., s.200).

(26) *Active Vergesslichkeit* : etken unutma. "Fakat söyleyin kardeşlerim, çocuğun yapıp da aslanın yapamayacağı şey nedir? Neden yırtıcı aslan daha çocuklaşmak zorundadır? Suçsuzluktur çocuk ve unutkanlık (*Vergessen*), bir yeni başlangıç, bir oyun, kendiliğinden dönen bir tekerlek, bir ilk devinme (*Bewegung*), bir kutsal Evet (*ein heiliges Ja-sagen*)" (Friederich NIETZSCHE, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. Turhan OFLAZOĞLU, Cem Yayınevi, 1984, s.32).

(27) *Anerkennen* : tanıma, tanınma, yeniden tanınma. Bilinç ancak *tanınarak kendinin bilincine (Selbstbewusstsein)* dönüşebilir. Kişinin ötekiyle ilişkisi, ilk adımda, tanınma uğruna giriştiği savaştır. Bilincin, özgür olduğunu yalnızca kendisinin bilmesi (*Gewissheit*), hissetmesi, onun *kendisinin bilincine* ulaşmasına yeterli olamaz. Bu öznel duyulara dayalı kesinliği hakikate (*Wahrheit*) çevirmesi, yükseltmesi, yani başka bir bilincin önünde özgürlüğünü ispat etmesi gerekir, doyumluğa erişmesi için. "Tanınma için savaş", "ölüm kalım savaşı" bu yüzden insanla insan arasındaki temel ilişkiyi oluşturur. Bilindiği gibi, bu ilişki boyunca, bilinçlerden biri korkarak köleye, öteki korkmadığı için efendiye dönüşürler. Köle efendiyi *tanır*, ancak efendi köleyi tanımaz. Bu bakışsızlık da, gerçek tanınma

olgusunun, iki tikel bilinç arasında, ikili öznel ilişkiler içinde gerçekleştirilemeyeceğini gösterir. Kojève'in çözümlerinden esinlenerek şunu söyleyebiliriz: Köle çalışma süreci, emek süreci içinde gerçek tanınmanın deneyimini yapar. Gerçek tanınmaya, ancak, tümel, evrensel bir makamın kendisini tanımasıyla ulaşabileceğinin bilincine varır. Hegel felsefesinde bu makam, son çözümlerde, "Devlet"tir. Kojève'in belirttiği gibi, Hegel felsefesinde, tanınma peşinde koşan bilinç, köle, ancak *yurttaş* kimliğini elde ettiğinde doygunluğa erişir: "Çünkü Köle, Yurttaş'ın gücül varlığı, olanaklılığıdır (*la puissance*)" (Alexandre KOJEVE, *Esquisse d'une phénoménologie du droit* (Bir Hukuk Fenomenolojisi Taslağı), NRF, Gallimard, 1981, s.242).

(28) Aynı metnin başka bir yerinde şöyle diyor Bataille: "Bir *azîm* ben, filozof değil, belki de bir deliyim" (a.g.y., s.217-18, dipnot). *Konferanslar*'da da şu satırları okuyoruz: "Her şeyden önce şunu belirtmeliyim ki, ben meslekten filozof değilim. Felsefeyi incelemedim diyemem; ancak olağan bir biçimde incelemedim onu, öğrenci gibi incelemedim. Zaten, neredeyse kasıtlı olarak, hep, felsefe öğreniminden başka öğrenimler yapmak istedim" (a.g.y., s.220).

(29) "*Epoché*" : Husserl felsefesinin temel işlemlerinden biri. Herhangi bir olguyu askıya alma, indirgeme (*réduction*) işlemi.

(30) Bu ilişkiyi düşünebilmek, kavrayabilmek için mutlak bilginin sınırının hem berisinde, hem ötesinde yer alabilmek gerekir; çünkü sözü geçen bilgi-sizlik, mutlak bilgiyi tamamlamış olan bir bilgi-sizliktir.

(31) Buradaki "*attente*" (bekleyiş) sözcüğünü, Nailî'nin ünlü beytiyle karşılayabilmek isterdik: "Kadem kadem gece teşrifi Nailî o mehin / Cihan cihan elem-i intizara değmez mi?". Hiçbir "göz" hükümranlılığı "intizar" edemez, bekleyemez, onun yolunu gözleyemez. Hükümranlılık beklenemez. Hükümranlılığın çilesi çekilemez Hükümranlılığın "vuslat gibi bir meramı yok"tur. "İnsafın o yerde namı yok"tur (Şeyh Galip).

(32) Hegel'in düşüncesinde dolayimsız kötü değil olanaksızdır. Dolayimsız kendini gösterdiği, varlığını duyurduğu, kendini "nümâyân" kıldığı anda dolayımaya yerleşir. Buradaki dolayimsız sorunsalını, yukarıda 17.ci notta sözü edilen "kör leke" izleğine yaklaştırmak aydınlatıcı olabilir.

(33) *Potlach* : Alaska'da Vancouver yerlilerinin ve beyazlarının dillerindeki (*chinois*) bir sözcük. "Besleme", "tüketme" anlamlarını içeriyor. Marcel Mauss'un, çeşitli insanbilimcilerin çalışmaları ışığında verdiği bilgilere göre, Vancouver yerlileri kabileler halinde yaşarlar ve söz konusu *potlach* kurumu aracılığıyla aralarında, bir çeşit, zenginliklerin, değerlerin imhası yarışması sürdürürler. Kabileler sırayla, çetin çabalar, emekler sonucu ürettikleri zenginlikleri, ötekilerin gözü önünde imha eder, ateşe verirler. Amaç, en değerli ürünleri kayıtsızca imha ederek, ötekine kendinin gücünü, özgürlüğünü, bağımsızlığını ispat etmek, dünya malına bağımlı olunmadığını göstermek, bu şekilde ötekini kışkırtmak, aşağılamaktır. Bu, zenginliklerin hesapsız kitapsız yok edilmesine yönelik *potlach* kurumu, doğallıkla, efendi-köle diyalektiği çerçevesinde okunup yorumlanabilir. (Bkz. Marcel MAUSS, "Essai sur le don" ("Hibe Üzerine Deneme"), in *Sociologie et Anthropologie*, Presses Universitaires de France, 1980, s.151 ve sonrası).